

DAVID GAUNT:

TÖRTÉNELEM ÉS ANTROPOLÓGIA*

(*David Gaunt: Memoir in History and Anthropology, Stockholm, 1982. 27–87.*)

5. Problémák a történelmi antropológiában

A történelmi módon író antropológusoknál bizonyos problémák is felmerülnek. Ezek közül az egyik legfontosabb, hogy az időt meglehetősen mechanikusan fogják fel. Robert Redfield, például, A kis közösség (*The Little Community*) című munkájában szinte azonosítja a földrajzot az idővel: a világ különböző részein jelentkező különböző közösségek számára a komplexitáshoz, vagy haladáshoz való fejlődés különböző fokait képviselik. Viszont sohasem beszél nyíltan a közösségeken belüli változásokról, s összehasonlító módszerével a történelmi evolúciónak sajátos képét adja a vándorló törzsektől az állattenyésztő népekig, a Yucatan falutól a svéd pre-indusztriális körzetig. Ugyanezzel a problémával találkozunk Ronald Frankenberg Brit közösségek (*Communities in Britain*) című munkájában is.

A történészeket gyakran az igézi meg az antropológusok munkáiban, hogy az utóbbiak meglepő és „paradox” magyarázatokat adnak az általuk vizsgált témákról. Nagyon kevés antropológus veszi szó szerint a dolgokat – a tréfás kapcsolatok halálosan komolyak, az örökösödési háborúk erősítik és nem gyengítik a nemzetet, a farsangok és szatírák a felszínen kritizálják a társadalmat, de a mélyben tulajdonképpen megerősítik azt, stb. Néha azonban előfordul, hogy ha az antropológus történelmet kezd írni, a „paradox”, bonyolult, finoman árnyalt mozzanatok eltűnnek. Ezek helyett, az egész gondolkodási módot vagy társadalmi szervezetet egy-két kulcstényezőre vezeti vissza. Egy jól ismert társadalomantropológus, Jack Goody, szinte mindig így jár el. Leírja például, hogy maga az írás tevékenysége miként vezet a mentalitásnak és az elvont gondolkodásnak olyan új formáihoz, amelyek elképzelhetetlenek az írástudatlan kultúrákban. Azt is leírja, hogy a mezőgazdasági technikák eltérései – például

* A tanulmány első részét a *Világtörténet 1984/2-es száma* közölte.

a kapa és az eke használata az afrikai mezőgazdaságban – miként vezettek az öröklési és rokonsági rendszerek eltérő formáihoz. Nem akarom azt állítani, hogy Goody teljes mértékben téved a fenti dolgokban, csak azt szeretném kimutatni, hogy oly módon egyszerűsíti le a magyarázatát a történeti változásról, amely elképzelhetetlen lenne egy antropológusnál, aki a társadalomról egy bizonyos időpontban ír.

Őszintén el kell ismerni, hogy egy sor történész is megérdemelné a kritikát. Náluk számos esetben az antropológiai fogalmak és eredmények használata mindenféle módszer és mélyebb belátás nélkül történik. Számukra az etnográfia az esettanulmányoknak olyan bősz kincstárát alkotja, amelyből ki lehet ragadni egy csokor analógiát arra a jelenségre, amelyet történetileg vizsgálnak. A jobban ismert analóg esetből vonva le következtetéseit, számos történész elkerüli az általa vizsgált különleges helyzet mélyebb elemzését. Le Roy Ladurie könyve, a *Montaillou* ilyen problematikus munka. Egész eleganciájában túlzottan függ lenyűgöző forrásaitól. A dolgok többsége magától adódik. Ladurie forrásának epizódjait különböző értelmes kategóriákba csoportosítja. Beszél a háztartásról, a vagyon felhasználásáról, a testről, a különböző szenvedélyekről és gyöngéd érzelmekről és így tovább. Az a benyomásunk, hogy egy antropológus írja népének etnográfiáját. Ladurie valóban gyakran mondogatja, hogy a történész legyen egyben antropológus is. A *Montaillou*-ból nem hiányzik az antropológiai fogalmak és szemléletmód használata – de ezek egy intellektuális tükrözési trükk révén jelentkeznek.

Ladurie egységeket ragad ki az etnográfiából – egy epizódot itt, egy analóg magatartást ott – mindezt kontrasztok teremtésére, vagy arra, hogy megerősítse az olvasók meggyőződését, hogy valamikor régen ezen félreeső falucska lakói végül is teljesen emberi módon viselkedtek. Ezt úgy éri el, hogy a furcsa magatartásokat szembeállítja alternatívan nagyon hasonló magatartásokkal és összekapcsolja ezeket egy 14. századi józan ész-magyarázattal, amelyeket inkvizíciós tanúságtételekből olvasott ki. Az antropológiai látásmódot szűken csak arra alkalmazza, hogy hozzájusson egy olyan irodalmi impresszióhoz, amely bizonyítja, hogy a montaillou-i életről adott képe nagyon valószínű.

Az etnográfának ilyen analógikus felhasználása a történészek körében egyre terjed. Én is így jártam el Lakosság, természeti erőforrások és helyi társadalom (Population, Natural Resources and Local Society – *Peasant Studies* 1978) című cikkemben, de egyáltalán nem vagyok biztos abban, hogy e módszer segít-e a vizsgált társadalmak akár antropológiai,

akár történeti megértésében, különösen akkor, ha egy ügyes analógia megakadályozza a szerzőt abban, hogy mélyebben behatoljon a kutatott specifikus kultúrába.

A következő példánk Barrington Moore történész és szociológus munkája arról, hogy egyes európai országokban a munkásosztály miért volt olyan passzív az elnyomással szemben és miért fogadta el más osztályok dominanciáját. Igazságtalanság (*Injustice*, New York. 1978) című könyvében lényegi háttérként bemutat egy sor primitív kultúrát, az indiai kasztrendszer és foglyokat koncentrációs táborokban annak bizonyítására, hogy az igazságtalanság érzése mindenütt jelen van, hogy egyetlen nép sem olyan barbár, hogy ne rendelkezne ezzel az érzéssel, hogy egyetlen népet sem lehet annyira elnyomni, hogy elveszítse a morális igazság érzését. Ez nem túl nagy eredmény egy olyan vastag kötettől, amely olyan problémával foglalkozik, amelyet a legtöbb ember minden további mélyreható meggyőzés nélkül egyetemesnek fogad el. A kérdésfeltevés nem rossz, de alig áll kapcsolatban a könyv alapvető témájával, hacsak az nem, hogy az európai munkásosztályok – ha valaki eddig másként gondolta volna – szintén rendelkeztek az igazság érzésével, s ezt meg lehetett sérteni.

Az etnográfia használható nagyon általános emberi magatartások megállapítására – ha az absztrakciós szint elég magas. Pontosan erre törekedtek a társadalom-antropológusok funkionalista korszakukban, amelyet mára már elvetettek. Nem hiszem, hogy a történészeket jobban segitené ez a megközelítés, mint ahogyan az antropológusokat segítette.

Az egyik fő területe a történeti-antropológiai kutatásoknak a kozmológiákkal vagy világnézetekkel foglalkozik – tulajdonképpen egész népekre vagy társadalmak egyes részére jellemző gondolkodási típusokkal. Franciaországban ezt a területet „*mentalitás*”-történetnek nevezik, s ennek kutatása nagyon elterjedt.

A mentalitás-történet gyakran a gondolkodás egyes vonatkozásaira, vagy egyes gondolati csokrokra koncentrál – például a mágiáról, a halálról, vagy a gyerekeknek a társadalomban betöltött helyéről kialakított elképzelésekkel. Futólag meg lehet itt említeni néhány jól ismert történeti munkát: a mágia területéről: Keith Thomas: *Vallás és a mágia alkonya* (*Religion and the Decline of Magic*, London 1971), Alan Macfarlane: *Boszorkányság a Tudor és a Stuart Angliában* (*Witchcraft in Tudor and Stuart England*, London 1970); a gyermekség fogalmának változásáról: Philippe Ariès: *A gyermek és a családi élet az ancien régime alatt* (*L'Enfant*

et la vie familiale sous l'ancien Régime, Paris 1960); a halálról: Michel Vovelle: Barokk pietizmus és dekrisztianizáció Provence-ban a XVIII. században (*Piété baroque et déchristianisation en Provence au XVIIIe siècle*, Paris 1973); Richard Cobb: Halál Párizsban 1795–1801 (*Death in Paris 1795–1801*, Oxford 1978); az eretnek vallási közösségek kozmológiáiról: Emmanuel Le Roy Ladurie: Montailou, okszitán falu 1294 és 1324 között (*Montailou, village occitan de 1294 à 1324*, Paris 1975); Carlo Ginzburg: A sajt és a kukacok (*Il formaggio e i vermi*, Turin 1976). A fenti listát a sokszorosára lehetne növelni a „morális ökonomiákról” a „rituális tiltakozásról”, a „rites du passage”-ról, stb. írott tanulmányokkal, amelyeket feldolgozunk a tanulmányunkhoz kapcsolt mellékletben.

A kozmológiák tanulmányozása egyre terjed és ez egészen természetes. Az 1960-as években, sőt korábban is azzal az egyértelmű tendenciával találkozhattunk, hogy történelmet mindenekelőtt számszerűsíthető források alapján kell írni – gazdasági adatok, demográfiai arányszámok – s mindent, ami megszámlálható volt, megszámláltak. Ha kevés volt a forrás, akkor becslésekhez folyamodtak, s mindent, ami nem volt számítható, vagy mérhető, kihagytak. A legtöbb történész a „kvantitatív történetírás” évtizedei után úgy látta, hogy a mérhető csak azt írja le, mi történt, s csak ritkán szolgál válaszszal az olyan kérdésekre, hogy az emberek miért cselekedtek bizonyos esetekben. Röviden a „jelentés” problémája merült fel. Az oksági kérdések megválaszolásához ismernünk kell az emberek hitvilágát, attitűdjeit, tudását és így tovább – s ez az a pont, ahol a *mentalitás* története olyan elragadtatóvá válik.

Az, hogy kijelentjük, hogy ez a kutatási terület megigéző, nem jelenti azt, hogy problémamentes. A mai helyzetben minden jogunk megvan arra, hogy vegyes érzelmekkel rendelkezünk az ilyen kutatásokkal szemben. Számos úttörő munka, Ariès-é és Focault sok írása úgy általánosít, hogy ítéleteit nem eléggé bizonyítják a bemutatott források. Míg az ebben az irodalomban felmerülő ötletek és témák nagyon stimulálóak, igen sokszor a stimuláció a következő formákban jelentkezik: „Nagyon érdekes, de hogy tudja ezt bebizonyítani?”, vagy „Ez tényleg igaz?” és így tovább.

Felvetődik egy további probléma is, mint azt Hildegard Geertz kimutatta Keith Thomasnak a mágiáról szóló könyvével kapcsolatban: a történészek általában témáikat elszigetelve tárgyalták kutatásuk helyének és korának teljes világnézetétől. A mágiát például többé-kevésbé babonás cselekedetek sorozataként tárgyalták, melynek célja, hogy az egyén-

nek rövid távra előnyöket biztosítson. Ha így tekintjük a dolgokat, egy nyilvánvaló paradoxon jelentkezik: az emberek a mágiához fordulnak annak ellenére, hogy igen kevés esetben jár ez azzal a hatással, amit a mágiától elvárnak. Ez a paradoxon Thomas egyik fő témája. Geertz úgy véli, hogy a probléma pusztán a mágia rosszul körvonalazott a priori meghatározásából következik. Geertz helyette egy antropológikusabb megközelítést követel, olyat, mint amilyet például E.E. Evans-Pritchard alkalmaz az Azandek-ről, egy dél-szudáni népeességről írott munkájában. A boszorkányságba és a mágiába vetett hit „nem annyira az empirikus kipróbálásból ered, hanem abból a tényből, hogy egy bizonyos elképzelés kerül be a kulturális fogalmak általános rendszerébe, abba a hagyományos kognitív térképbe, amelynek terminusaiban a gondolkodás és akarat, a nyugtalanság és a vágy jelentkeznek. A valóságról alkotott zárt rendszereknek ugyanis éppen ez a jellemzője, hogy burkoltan egybekapcsolódnak egységei, teszi a boszorkányokról, a szerencsétlen napokról és hasonlóról kialakított elképzeléseket olyan ellenállókká a változásokkal szemben”. (A vallás és a mágia antropológiája – *An Anthropology of Religion and Magic, Journal of Interdisciplinary History* 1975. 84.)

Ez a viszonylag új felhívás a történészekhez, hogy a folklórt és a népi hiedelmek más jelentkezéseit egy totális kozmológia összefüggéseiben vizsgálják, kevés hatással járt, Jean Delumeau munkáját kivéve. Annak ellenére, hogy az etnológusok már nemzedékekkel ezelőtt feladták egyes kulturális elemeknek elszigetelt tanulmányozását, ma is találkozunk olyan történészekkel, akik egyetlen népmese vagy egyetlen típusú rítus fejlődését akarják feltárni.

A jövőben azonban elképzelhető, hogy egyre több kutató fog foglalkozni nemzetek vagy osztályok totális kozmológiájával. Ebbe az irányba mutató első kísérletnek tekinthető Orvar Löfgren-nek és Jonas Frykman-nak, a lundi etnológiai tanszék munkatársainak írása. Könyvük „A kultúrált ember” (*Den kultiverade människan*, Stockholm 1979) kísérlet a burzsoá gondolkodás lényegi elemeinek ábrázolására e század fordulóján. Összekapcsolva a természetről, tisztaságról, otthonról és családról alkotott elképzeléseket, leírják a burzsoá városi Svédország kozmológiáját. 1981 januárjában tartottak egy konferenciát Lundban a kozmológiákról, és Ronny Ambjörnsson tervez egy tanácskozást a Rend és Káosz témakörben 1981-re Umeao-ban. Annak ellenére, hogy a néprajztudósok régóta hangoztatják, hogy a kulturális elemeket egy totális kozmológiában kell elhelyezni, ők sem túlzottan vonták le a logikus következtetéseket ebből a

követelményből. Inkább korlátok közé szorították kozmológia-képüket. A folklórban például ma egyszerre tanulmányoz valaki mindenféle őskultuszt, ahelyett, hogy a Grimm testvérek puttonyocska meséjének minden változatával foglalkozna. De egy folklórlista szinte sohasem kerül a népmese kultúráján kívülre.

A néprajzosoknak és a kozmológiák történészeinek rövidesen két nagy problémával kell szembenézniük. Az első az osztálykonfliktus – a társadalom sok csoportja saját specifikus kultúráját ugyanazon társadalom más tagjaival dialógusban vagy azokkal szemben alakítja ki. Így viszonyítanunk kell a munkásosztálybeli elképzeléseket a felsőbb osztályiakhoz, az absztinensekét az iszákosokéhoz, a burzsoáziáét valószínűleg mind a munkásosztályéhoz, mind az arisztokráciáéhoz, stb. A következő nagy probléma az idő – mikor osztályok konfliktusban állnak egymással, akkor tanulnak is egymástól – de a tapasztalati leckék sohasem érzetik közvetlenül hatásukat, mindig van egy idő-elem, amelyet a hagyományos gondolkodási mód felgyorsít, vagy lelassít. Ez nem magának a változásnak a tanulmányozása, hanem, hogy Jacques Le Goff kifejezését használjuk, a „mutációké”. A kozmológiákat lassan fejlődő következtetéssorozatoknak kell tekintenünk, amelyek tényleges, tapasztalt konfrontációkon alapulnak. Ily módon talán úgy lehet a reformista szakszervezeteket nézni, mint helyes ítéleteket a forradalmi aktivitás hiábavalóságáról a legtöbb társadalomban.

Mivel egy északi országban vagyunk, említenem kell két tudóst, akik kívül állnak azon a túlegyszerűsített sémán, amelyet felvázolok. Ők a szabályt erősítő kivételek, s valóban nagyon érdekes kivételek. Azonban elszigeteltek maradnak tudományos környezetükben és kevés követőjük akad.

Egyikük a finn néprajztudós, K. Robert V. Wikman, akinek a munkáját: Bevezetés a házasságba. Összehasonlító etno-szociológiai vizsgálat a házasság első lépcsőfokáról a svéd népesség szokásaiban (*Die Einleitung der Ehe. Eine vergleichende ethno-soziologische Untersuchung über die Vorstufe der Ehe in den Sitten des Schwedischen Volkstums*) nyilvánvalóan Malinowski és Edward Westermarck, a két antropológus óriás írásai inspirálták. Wikman műve udvarlási szokásokkal, ifjúsági kultúrával és a szexuális ismeretek elterjedésével foglalkozik, s sok ponton hasonló Natalie Davisnek Franciaországról írott művéhez. Wikman könyve, címe ellenére nemcsak a svédekkel foglalkozik, hanem összeveti az egész világ hasonló udvarlási szokásaival, s állandó kísérletet tesz arra, hogy még

a komplex kultúrák rítusait és szokásait is összekapcsolja gazdasági és ökológiai tényezőkkel. Ha figyelembe vesszük, hogy a könyv 1937-ben jelent meg, s a kutatásokat még jóval korábban végezték, akkor ébredünk rá igazán, hogy milyen egyedi volt Wikman abban az időben. Mostanában kutatásai nagyon fontosakká váltak a családtörténészek számára.

Wikmanhoz hasonló szellemű a svéd történész-szociológus Börje Hanssen, aki pályafutása végén néprajzos docens lett. Fő műve Dél-Svédország egy területéről szól és a következő alcímet viseli: *A társadalmi antropológiai kapcsolatok vizsgálata a 17. és a 18. században. (A study of social anthropological connections during the seventeenth and eighteenth centuries, 1952)*. Hanssen munkájának két jellegzetessége van: egyrészt az elméleti gondolkodás magasfokú önállósága, másrészt készsége olyan új kategóriák „feltalálására”, mint amilyen a „pogány-falusi kapcsolatok” (pagano-rural), a herilis szakasz (a házigazdához való tartozás szakasza), stb., továbbá különleges képessége van új források találásában és felhasználásában antropológiai és szociológiai jellegű kérdések megválaszolásánál. Még senki sem tudta az egyházi és adólistákat oly nagyszerűen felhasználni, mint ő a korajkori Skandinávia társadalmi különbségeinek leírásához. Ráadásul adatgyűjtése a különböző ökológiai régiók közötti kereskedelemről és áruforgalomról a mai napig egyedülálló.

Ezen utóbbi példák megvilágítják, miként lehetséges az antropológiai problémáknak a történeti munkákba való integrálása. Macfarlane, Wikman és Hanssen egyszerre végeztek hagyományos terepmunkát, levéltári kutatást és nem elégedtek meg a másodkézből kapott történeti információkkal.

A helyszíni kutatómunkát végző antropológusok újabb generációjánál erősebben jelentkezik a történelmi magatartás időbeli specifikumának érzése — szemben a durván evolucionalista gondolkodással. Mostanában bírálták meg Fredrik Barthot, aki egyik úttörője volt a történelemnek az antropológiai terepmunkával való kombinálásának, azt állítván róla, hogy nem elég történeti, mikor egy nyugatázsiai nép politikai vezetőiről ír. M.E. Meeker: Egy Dél-Ázsiai hősi korszak alkonya: újraolvasva Barthenak Swat-ról írt munkáját — *The Twilight of a South Asian Heroic Age: rereading of Barth's Study of Swat, Man* 1980, 682–701)

A legpontosabb megfogalmazása annak, hogy a történelem miért fontos a helyszíni kutatómunkát végzőknek, Renato Rosaldotól ered, aki Fülöp-szigeti fejedelemségekkel foglalkozott. Mikor lassan — egy évtizedes tanulmányozás után — felfogta, megértette az Ilongot történelmet,

társadalmukról alkotott felfogása, az ő szavai szerint „egészen váratlanul alapjaiban megváltozott”. A továbbiakban részletesen idézem őt: „A kronológia ... végre lehetővé tette számomra, hogy együtt lássam azon fejlődési folyamatok viszonyait, amelyeket korábban autonóm ciklusokként írtam le, felismerjem a kölcsönhatásokat látszólag elkülönült események között, melyek időben átfedték egymást ... Meg tudtam különböztetni például az életciklusok rendszerességének hatásait a történelmi pillanatok véletlenszerűségeitől. Munkám is messze túlment a társadalmi struktúra vizsgálatán, s belekerültek azok a módok, melyek az Ilongot magatartást kulturálisan struktúrálták, intézményesen megalapozták s történetileg létrehozták ...

Az egyik fő következménye annak, hogy az Ilongot társadalmat egy történelmi perspektívába helyeztem, az volt, hogy elszakadtam a klasszikus antropológiai gyakorlattól, azáltal, hogy strukturális összegzéseket használtam elemzési kiinduló pontként, s nem hagytam őket következtetésként betokosodni, mivel meggyőződésem, hogy a struktúrák, ebben az esetben a fejlődési ciklusok legalább annyira elősegítik, mint akadályozzák az emberi cselekedeteket”. (Ilongot fejeadvázat 1883–1974: társadalmi és történelmi vizsgálat – *Ilongot Headhunting 1883–1974: a study in society and history*, 18–20.)

A történelem és a társadalmi antropológia fejlődésének fokai meglehetősen tisztának tűnnek. Felmerülhet persze néhány probléma a mostani irányzat megítélését illetően. Ennek ellenére megpróbálok egy nagyon vázlatos leírást adni a fokozatokról – mely alól természetesen találhatunk kivételt is.

Első fázis

Antagonizmus, amelyben a történelemnek és a társadalom-antropológiának nagyon kevés köze van egymáshoz, sőt tudatosan szembeállítják őket a funkcionális elvein keresztül, s a magatartásnak teljesen eltérő formáival foglalkoznak. Ez a fázis megközelítően az 1920-as évektől a második világháború végéig tartott.

Második fázis

Lépések történnek az integráció irányába, ebben az időszakban egyes személyek – szemben a korábbi fázis funkcionális elveivel – élen elméleti érdeklődést mutattak az antropológiai kutatások időszemléletének kialakítására. Ugyanekkor néhány történész – de egyértelműen csak egy csekély kisebbség – elkezdte a mindennapi élet kutatását. Ez a fázis a világháború végétől az 1960-as évek elejéig tartott.

Harmadik fázis

A jóindulat korszaka, amelyben a történészek között az antropológiával szembeni, s az antropológusok körében a történelemmel szembeni elméleti akadályokat eloszlatták, a kutatók előreléptek és kutattak. A történészek saját antropológusai lettek, az antropológusok pedig saját történészeik. Egyik csoport sem törődött azzal, hogy mit csinál a másik tudományág, milyenek annak szempontjai, módszerei, tapasztalatai. Ugyanakkor írásaik lelkes fogadtatása eloszlatta a habozást. Ez a fázis az 1960-as évek elejétől az 1970-es évek végéig tartott.

Negyedik fázis

Az integráció korszaka, amely éppen csak megkezdődött s ezért még gyermekcipőben jár, s amelyet a két tudományág párbeszéde jellemez. Akadnak olyan kutatók is, akik mindkét témában szereznek tudományos fokozatot. Erősen látható tendencia van arra, hogy a másik tudománynak ne csak a témáit egyék magukévé – hanem általában szemléletmódját is. Visszautasítják azt a felületességet, amellyel a történészek és az antropológusok a megelőző évtizedben a történelmi antropológiához közeledtek. Úgy vélem, ez nyilvánvaló lesz azon országokénti áttekintés egy részéből, amely összefoglalómat követi.

6. Országokénti áttekintés

Franciaország

Az 1980–81-es egyetemi év folyamán az *École des Hautes Études en Sciences Sociales* (EHESS) 14 különálló szemináriumot hirdetett meg az „*Anthropologie historique*” címszó alatt. Felsorolom őket, hogy láthatóvá váljék, milyen szélesen értelmezik Franciaországban a témát. Lényeges annak figyelembe vétele, hogy az alábbi lista nem tartalmazza az adott év összes olyan szemináriumát, amely összekapcsolja az antropológiát és a történelmet.

1. A középkori Nyugat történelmi antropológiája (J. Le Goff).
 - a. Elit kultúra és népi kultúra.
 - b. Szimbolikus rendszerek.
2. Középkori régészet és antropológia (J.-M. Pesez)
 - a. Anyagi kultúra a középkori Nyugaton.
 - b. Lyonban: A középkori falvak régészete.

3. A középkori Itália demográfiája és antropológiai története. (C. Klapisch-Zuber).
Házasság és hozomány a középkor végén.
 4. Franciaország etnotörténete (J. Goy).
Örökösödés és közösségi tulajdon a vidéki társadalom újatermelésében (18–20. század).
 5. Franciaország történelmi antropológiája (A. Burguière).
Rokonság és társadalom Franciaországban.
 6. A 15–20. századi Nyugat-Európa antropológiája és történelme (A. Burguière).
A család néprajzi kutatói.
 7. A hagyományos európai társadalmak vallási antropológiája (N. Belmont).
a. Népi tévhitek és babonák. b. A gyermekszülés antropológiája és népi nemzés-elméletek.
 8. Az élethez és a halálhoz kapcsolódó attitűdök. (P. Ariès).
A magánélet története: Átmenetek egy nem-specializált területről a közélet, a magánélet és a szakmai élet területére a ház, a sport, a munka, stb. fejlődése folyamán.
 9. Társadalomtörténet és az egészség története (J.-P. Goubert).
 10. Történelem és antropológia a Maghrebben. (L. Valensi).
A megszállók víziója: társadalomtudomány és gyarmatosítás.
 11. Identitás és akkulturáció (N. Wachtel).
Zsidó visszaemlékezések: A zsidók szóbeli archívumai Franciaországban.
 12. Az Andok-Amerika történelmi antropológiája (N. Wachtel).
a. Szimbólikus tevékenységek és társadalmi szervezet.
b. A családi struktúra fejlődése az Andokban és Közép-Amerikában a 15. században.
 13. Kína gazdasági antropológiája (M. Cartier).
a. Az egységes és a megosztott család: az örökösök közötti elosztás. b. A külföldi monográfiák
 14. A bantu nyelvet beszélő Afrika történelmi antropológiája (W. Randles).
Külső kapcsolatok a bantu nyelvet beszélő Afrikában a 15–19. században: mezőgazdaság, kereskedelem, politikai formációk, vallások.
- A fenti lista olvasójának kialakulhat az elképzelése arról, milyen

témákat tárgyalnak Franciaországban történelmi antropológia címszó alatt. A témáknak két típusa szerepel igen gyakran. Abszolút vezető helyet foglalnak el a szemináriumok a rokonsági kapcsolatokról, az örökösödésről és családról, melyek közé hét vagy nyolc (attól függően, hogy hová helyezük Philippe Ariès szemináriumát) található a listán. A következő típus az, amely nem európai kultúrákkal foglalkozik, ilyen négyet találhatunk. Egészen újkeletű történészi meghatározása a történelmi antropológiának: „*une histoire des habitudes: habitudes physiques, gestuelles, alimentaires, affectives, habitudes mentales*”, (André Burguière: A történelmi antropológia – L’anthropologie historique – in. J. Le Goff (szerk.): *La nouvelle histoire*. 45.) Azaz: a szokások története: a fizikai gesztusoké, étkezésé, érzelmeké, szellemi szokásoké.

Franciaországban régóta folyik az eszmecsere a társadalmi antropológia és a történelem között. Nagy szerepet játszik ebben az *Annales – Economies, Sociétés, Civilisations* című folyóirat, amelyet az E.P.H.E. ad ki Párizsban. Néhány évvel ezelőtt az *Annales* egyik titkára kiszámította, hogy az *Annales*-ban az 1970-es években megjelent cikkeknek egyharmada rendelkezett antropológiai tendenciával. (André Burguière: Az új *Annales*: A hatvanas évek végének új meghatározása – The New *Annales*: a Redefinition of the Late 1960-s – *Review* 1977, 195–206). Az *Annales*-nak számos tematikus száma volt általuk „antropológiai történelemnek” nevezett témákról.

Anyagi élet és biológiai magatartás (*Vie matérielle et comportements biologiques*) 1962.

Biológiai történet és társadalmak (*Histoire biologique et sociétés*) 1969

Nem-írott történelem (*Histoire non-écrite*) 1973

Történelem és antropológia (*Histoire et anthropologie*) 1974

Történelem és szexualitás (*Histoire et sexualité*) 1974

A halál körül (*Autour de la mort*) 1976

Franciaország antropológiája (*Anthropologie de la France*) 1976

Az Andok társadalmainak történelmi antropológiája (*Anthropologie historique des sociétés andines*) 1978

Természetesen sok olyan cikk jelenik meg más francia folyóiratokban is, amely kapcsolódik az antropológiához és történelemhez. Franciaországban nincs más általánosan elfogadott filozófiai meghatározása az „antropológiai történelemnek” mint az, hogy a tartalomnak antropológiainak kell lennie. A cikkeket a már említett szerkesztőségi titkár szerint három kategóriába lehet sorolni:

1. Nem-európai kultúrák klasszikus módszerű antropológiai vizsgálata.
2. A történelemben a mindennapi élet szokásainak vizsgálata mind a biológiai, mind a társadalmi magatartás szempontjából, különösen az étkezés és élelem kutatás.
3. Világszemléletek: „*mentalitások*”, folklór tanulmányozása, vagy a mítoszok strukturális elemzése.

Az én gondolkozásom számára ez az osztályozási rendszer túl széles – „bármely tanulmány, mely témájában, vagy megközelítési módszerében valami az antropológiától jövőt tartalmaz”, értéktelen meghatározás, mikor két olyan tudományággal foglalkozik, mint az antropológia és a történelem, amelyek mindketten a maguk totalitásában kísérik meg a társadalmat megmagyarázni.

Létezik valamiféle kontinuitás Franciaországban az antropológia és a történelem kombinálására irányuló modern törekvések és az *Annales* alapítói között. Marc Bloch: A csodásan gyógyító királyok (*Les rois thaumaturges*, Paris 1923) című műve a koronázás utáni királyi ceremóniákkal foglalkozik, amikor mágikusan meggyógyítják a görvélykórosokat (a betegség másik neve különben királyi baj). Ez Blochot egyenesen a folklórhoz és a rítusokhoz vezette, mint új eszközökhöz, amelyekkel vizsgálni lehet a királyság képét és azt a misztikát, amellyel a királyi hatalom beborította magát. Bloch: A feudális társadalom (*La société féodale* –1939–40) részleteiben inkább antropológikus, mint folklórikus – különösen azok a részei sikerültek, ahol az ember-vérontás közti kapcsolatokat, a hűbéresküt, stb. tárgyalja. A lap másik társszerkesztőjét, Lucien Febvre-t az eretnek vallási hitek és a boszorkányság érdekelte – amelyek ma az antropológiai történetírás legjobb műveket termő területei. Lásd A hitetlenség problémája a 16. században (*Le problème de l'incroyance au 16e siècle*) 1942 című munkáját. Febvre talán még Blochnál is többet tett a történészek folklór iránti érdeklődésének felkeltéséért.

Franciaországban lezajlottak bizonyos viták a történelem, az etnológia és a társadalomantropológia kölcsönhatásáról, s ezek érdekesek, mivel bemutatják azokat a problémákat, amelyek jelentkezését más országokban is várhatjuk. André Burguière egy 1977-es konferencián „Antropológia és társadalomtudományok az európai társadalmak tanulmányozásában” címmel adott egy áttekintést (ez megjelent a *L'Anthropologie en France-situation actuelle et avenir*, Paris 1978. 105–112 c. kötetben), amelyben néhány olyan történelmi munkát sorolt fel: Blochét, Le Roy Ladurie-ét, Dubyét, Le Goffét, Agulhon-ét s másokét – amelyek érdekelhették a

jelenlevő antropológusokat is, s ugyanakkor illusztrálhatták, hogy mi is tulajdonképpen a történelmi antropológia. Az előadást követő vita során viszont – mely alapvetően barátságos volt ugyan, s mindkét tudományág részéről számos ajánlat hangzott el az együttműködésre – eléggé bizonytalan érzések alakultak ki.

Isac Chiva (Társadalomantropológiai laboratórium – *Laboratoire d'anthropologie sociale*) például problémátikusnak tekintette a nem európai társadalmakra a társadalomantropológusok által kidolgozott fogalmaknak történészek általi használatát a történelmi Európára. Úgy vélte, hogy a rendelkezésre álló fogalmak többsége túlzottan általánosított, túl durva, stb. ahhoz, hogy alkalmazhatóak legyenek akár a múlt európai társadalmaira is. (uo. 113.) A figyelmeztetés teljesen jogos, mivel elképzelhető, hogy történészek könnyedén felkapnak antropológiai elképzeléseket és fogalmakat – például a rokonsági rendszerekről vagy a boszorkányságról és szilárd osztályozási rendszerként alkalmazzák őket, a nélkül, hogy pontosan megértenék e fogalmak keletkezését és tartalmi rugalmasságát. Sok antropológus és etnográfus figyelmeztetett arra, hogy a történészek mindaddig csupán amatőrök maradnak, míg túl felületesen gondolják el azt, hogy a történelmi antropológiának minnek is kellene lennie.

Konkrét példa az ilyen álláspontkülönbségre Marc Augé antropológus kritikája Robert Mandrou-nak a boszorkányságról írott ismert könyvéről: *Bírák és boszorkányok Franciaországban a 17. században (Magistrats et sorciers en France au XVIIe siècle, Paris 1968.)* Augé szerint Mandrou rossz kérdéseket vet fel az anyaggal kapcsolatban, mivel nincs tisztában azzal, hogy mit is jelent tulajdonképpen a boszorkányság a nép számára, stb. Egy antropológus számára ez rossz könyv, annak ellenére, hogy témája következtében biztosan a történelmi antropológiának nevezett területhez tartozik. Augé kritikája: *Szimbólum, funkció, történelem, az antropológia kérdései (Symbole, fonction, histoire, les interrogations de l'anthropologie, 1979)*

A történelmi antropológia gyakorlatával szemben megmutatkozó franciaországi elégedetlenség részben strukturális eredetű és meg lehet szüntetni az etnológián és az antropológián belüli változtatásokkal. Az etnológia Franciaországban hagyományosan elhanyagolt és fejletlen volt. Csak az utolsó évtizedben keletkezett iránta valóságos köz- és kormányzati érdeklődés. Egy olyan centralizált országban, mint amilyen Franciaország, meglepő, hogy az etnológiának nincs országos intézménye. Éppen most azonban megindult egy ilyen kialakulásának folyamata (lásd: A fran-

ciaországi etnológia repertórium 1979. (*Répertoire de l'ethnologie de la France* 1979) – a kulturális és kommunikáció minisztérium (*Ministère de la Culture et de la Communication*) számára készített jelentés – és Franciaország etnológiája: szükségletek és tervek (*L'ethnologie de la France: besoins et projets*) ugyanezen minisztérium számára, mindkét munkát I. Chiva szerkesztette.)

Továbbá a társadalomantropológusok Franciaországban egészen mostanáig a kevésbé bonyolult kultúrákat tanulmányozták. Manapság viszont igen nagy az érdeklődés a komplex társadalmak tanulmányozása iránt, s ezeknek a kultúráknak történetük van, amelyet fel kell tárni a levéltárakból. Ez a két intézményi változás:

1. A francia etnológia felpezsdülése és professzionalizálódása
2. A társadalomantropológusok új érdeklődése a komplex kultúrák iránt elkerülhetetlenül a történészek és antropológusok jobb összhangjához fog vezetni.

Az antropológiát és történelmet kombináló francia kutatók akár kisebbségének felsorolása is nehéz és elismerést nem hozó feladat. A legkülönbözőbb munkálatok folynak, s mivel Franciaországban a történelmi antropológia definíciója igen széles, sokan, akikről ott úgy tartják, hogy történelmi antropológiával foglalkoznak, szükségszerűen kívül maradnak rendszeremen. Úgy érzem, hogy pusztán az, ha egy kutató az élelemmel és étkezéssel, családi struktúrával és mindennapi étellel foglalkozik, nem elég arra, hogy megkapja az „antropológus történész” címet. Ezért csak azokra a kutatókra térek ki, akik ténylegesen többé kevésbé dialógusban állnak a történelemmel és az antropológiával. Jól ismert természetesen Emmanuel le Roy Ladurie, az *Annales* egyik szerkesztője. A kérdések nagyon széles körével foglalkozik. Ez a többé kevésbé ökológiai-történelmi Languedoc-i parasztoktól (2 kötet *Les Paysans de Languedoc*, Paris 1966), mely az embernek és környezetének kölcsönhatásával foglalkozik Dél-Franciaországban a 16. és 17. században, egészen a *Montaillou*-ról, erről a középkori inkvizíció kezébe került eretnek faluról szóló könyvig (1975) terjed. A francia katonák fizikai antropológiájával is foglalkozott, lásd J.-P. Aron et al.: A francia újoncoszás antropológiája (*L'Anthropologie du conscrit français*, Paris 1972.) Mostanában egy könyv nagyságú tanulmányt írt a népi tiltakozási formákról, amelyeket a Languedoc-i paraszt-ság története egyik epizódjaként ábrázolt: A Romans-i karnevál – Gyertyaszentelőtől Hamvazószerdáig 1579–1580 (*Le Carnaval de Romans: de la chandeleur au mercredi des cendres 1579–1580*, Paris 1979). Ladurie

az a történész, aki a legszélesebben foglalkozik olyan témákkal, amelyeket általában az antropológiai történelemhez kötnek: viselkedéssel, élelemmel, ruházkodással, lakóhelyekkel, családi élettel, kultúrával, mezőgazdasággal, folklórral, rítusokkal, stb.

Ladurie nemzedékének néhány más tagját is meg kell említenünk: Jacques Le Goffot, Georges Dubyt, François Furet-t. A lista természetesen nem teljes. Röviden felsorolok néhány munkát és ezek témáit, csak, hogy éreztessem az ilyen típusú franciaországi kutatások mélységét.

Jacques Le Goff tanulmánykötetének címe: Egy más középkorért. Idő, munka és kultúra a Nyugaton (*Pour un autre Moyen Age. Temps, travail et culture en Occident*, 1977) jelzi, hogy a szerző olyan csoportokkal foglalkozik, akik nem kerültek be a korszak hivatalos történetébe. Ez megköveteli az írott források kifacsarását, hogy láthassuk a csendes embereket – például a kereskedőket, időfelhasználásukat és elképzeléseiket a legitimált munkáról. Le Goff könyvének további érdekessége, hogy néhány szakaszt szentel az antropológia és a történelem viszonyának, amennyiben mindkettő hosszú időszakban vizsgálja a változásokat (lásd 338–347.), s ez meglehetősen szokatlan a francia történeti irodalomban.

Georges Dubyt nagyon érdekli a magatartások története. Ez kitűnik A történetírás gyakorlata (*Faire de l'histoire*)-ba írott fejezetéből. Könyve A középkori házasság (*Médiéval Marriage*, Baltimore, 1978, a francia változat éppen most készül) olyan, a történészek számára új kérdéseket vet fel, mint a vérfertőzés és a poligámia. Bár ezek újak a történészeknek, régóta kutatási területét alkotják a társadalomantropológusoknak. A vérfertőzéssel kapcsolatos különleges attitűdöket használja fel az egyház és a népi kultúra közti konfliktusok ábrázolásához a középkor korai szakaszában, amelyek csak a 12. században oldódtak fel. Lásd még A kulturális szokások elterjedése a feudális társadalomban (*The Diffusion of cultural patterns in feudal society, Past and Present* 1968.)

Nathan Wachtel A legyőzöttek víziója (*The Vision of the Vanquished*, 1977, francia kiadás 1972) című könyve egy olyan típusú *mentalitás* történet, amelynek sikerül a társadalmi csoportok közötti különbségeket is beépítenie. A 16–17. századi perui indiánoknak a spanyol hódítókhoz való kulturális alkalmazkodását vizsgálja. Lásd még összefoglaló tanulmányát: Vad gondolkodás és akkulturáció (*Pensée sauvage et acculturation, Annales* 1971, 793–830.)

Két érdekes munka jelent meg a forradalmi ünnepek szimbolizmusáról: Mona Ozouf: A forradalmi ünnepség 1789–1799 (*La Fête*

révolutionnaire 1789–1799, Paris 1976) és Michel Vovelle: Az ünnep metamorfózisai Provence-ban 1750 és 1820 között (*Les Métamorphoses de la fête en Provence: de 1750 à 1820*, Paris 1976).

A családtörténet területén az antropológus történészek egy igen aktív csoportjával találkozunk, amely élesen elkülöníti kutatásait a nagyon is statisztikai demográfusokétól. Ezek közül válogatva: Jean-Louis Flandrin: Előző korok családjai: Rokonság, háztartás és szexualitás (*Families in Former Times: Kinship, Household, and Sexuality*, Cambridge 1979); Jean Cusenier és Martine Segalen: A családi élet ciklusa az európai társadalmakban (*Le cycle de la vie familiale dans les sociétés européennes*, Haag, 1977); Pierre Bourdieu: Házassági stratégiák a reprodukció rendszerében (*Les stratégies matrimoniales dans le système de reproduction*, *Annales E.S.C.* 1972, 1105–1127); Paul Veyne: A család és a szerelem a későrómai birodalomban (*La famille et l'amour sous le haut-empire Romain*, *Annales E.S.C.* 1978, 35–63); és még sok-sok szerző, akiket itt nem tudunk felsorolni.

Az egyik legérdekesebb terület, amelyen ma francia történészek és antropológusok dolgoznak: Franciaországnak, mint a komplex társadalom egy példájának rokonsági struktúrája. Több etnológus vizsgálja a falusi közösségekben nagyon is nyilvánvaló magatartást, ahol a családi kapcsolatok periodikusan újra létrejönnek (*rechainements d'alliance*). Lásd Martine Segalen (Musée national des arts et traditions populaires): Házasság és szövetség: a társ megválasztása egy eure-i közösségben (*Nuptialité et alliance: le choix de conjoint dans une commune de l'Eure*, Paris 1972) és legújabb könyvét: Férj és feleség a paraszti társadalomban (*Mari et femme dans la société paysanne*, Paris 1980). Vita zajlott ezen családi stratégiáknak a mai francia közösségekben való szerepéről a *L'Homme* 1970/3-as számában, melyben F. Zonabend, T. Jolas és Y. Verdier vettek részt.

Más antropológusok a családi kapcsolatokkal és az áruknak a családi tagjai közötti átadásával foglalkoznak. Ilyen Pierre Lamaison (Laboratoire d'anthropologie social du Collège de France), aki nagyon érdekes vizsgálatot folytat a Massif central déli részén; beszámolója a házasságkötési stratégiák egy komplex rokonsági rendszerben: Ribennes en Gevaudan 1650–1830 (*Les stratégies matrimoniales dans un système complexe de parenté: Ribennes en Gevaudan 1650–1830*, *Annales E.S.C.* 1979, 721–743). E területen dolgozó történész J.M. Gouesse: Rokonság, család és házasság Normandiában a 17. és 18. században (*Parenté, famille et mariage en*

Normandie aux XVIIe et XVIIIe siècles, *Annales E.S.C.*, 1972, 1139–1154). Lásd még André Burguière: Endogámia és faluközösség: házasságkötési gyakorlat Romainville-ben a 18. században (Endogamie et communauté villageoise; la pratique matrimoniale à Romainville au XVIIIe siècle, *Annales de démographie historique* 1979, 313–336), mely egy olyan falu esetével foglalkozik, ahol a házasságok többségeit olyan közeli rokonok között kötik meg, akiknek már diszpenzációt kell kérniük az egyháztól a vérrokonsági fokuk miatti tilalom alól. Hasonló kérdéseket tárgyal Dél-Olaszországban Gérard Delille a marseille-i egyetemről: Társadalmi osztályok és házassági kapcsolatok Salerno közelében 1550–1650 körül (Classi sociale e scambi matrimoniale nel Salernitano: 1550–1650 circa, *Quaderni storici*, 1976, 983–997).

Egy másik csoport, amelybe társadalomantropológusok és történészek egyaránt tartoznak, a gabona tartósításának történetét tanulmányozza. E csoport fő szervezője François Sigaut, egy történész, és már három konferenciát tartottak, a legutolsót 1980 novemberében. Néhány kollektív kötet már megjelent, vagy a nyomdában van: Hosszú távú gabonataralékok (*Les réserves de grains à long terme*, Paris 1978), A hosszú időre való gabonakonzerválás technikái (*Les techniques de conservation des grains à long terme*, Paris 1979). Ez utóbbi második kötete is készülöben van. A gabonatermesztésnek és a vadászó és gyűjtögető életmódról a mezőgazdaságra való átmenetnek joggal forradalmi szerepet tulajdonítanak az emberiség történelmében. Kevésbé izgalmas, de legalább ilyen lényeges a begyűjtés, raktározás és a begyűjtött gabona biztosítása. Ezen funkciók társadalmi következményei alkotják a kutatócsoport munkájának lényegét. Ezek mind olyan témák, amelyekkel eddig sem történészek, sem antropológusok nem foglalkoztak. Lásd mindemellett Claude Meillassoux: Nők, magtárak és tőkék (*Femmes, greniers et capitaux*), Paris, 1975) című munkáját, mely a magtárak meghatározó szerepét vizsgálja az egyszerű kultúrák politikai, katonai és szexuális változásaiban.

Az utóbbi időben a társadalomantropológus Maurice Godelier bejelentette, hogy egy nemzetközi kutatócsoportot szeretne létrehozni, mely a munka szimbolikus és nyelvi megjelenítési formáival foglalkozna. A „munka”, „munkálkodni” és „munkás” szavaknak igen speciális értelmük van az iparosodott nyugati kultúrákban. Néhány más kultúrában a „munkának”, mint valaminek, ami elkülönül például a vallásos tevékenységtől, a sajátos fogalma hiányozhat. Godelier antropológusok, történészek, nyelv-

vészek és technológusok közös tevékenységére számít a munka fogalmának tanulmányozásánál. Lásd M. Godelier: A munka és megjelenítései: kutatási javaslat (Work and its Representations: a research proposal, *History Workshop Journal* 10, 1980, 164–174). Ez évi szemináriumába már felvesz témákat az ókori Görögországról, Kínáról, Japánról, Új-Guineáról, stb.

Egy másik francia csoport, bizonyos fokig párhuzamosan futva a korábban említettel, a politika nyelvét tanulmányozza: úgy tekinti ezt, mint egy kulturális konfliktus-típust az elit és a fejletlenebb köznyelvet használó egyszerű emberek között. Itt kell megemlíteni Michel de Certeau-Dominique Julia – Jacques Revel: A nyelv politikája / A francia forradalom és a tájnyelvek (*Une politique de la langue / La Révolution Française et les Patois* Paris 1975); Michel Foucault: A szavak és a dolgok (*Les mots et les choses*, Paris 1966); François Furet és Jacques Ozouf: Olvasás és írás (A franciák alfabetizációja Kálvintól Jules Ferry-ig) (*Lire et écrire (l'alphabétisation des Français de Calvin à Jules Ferry)* Paris 1977).

Maurice Agulhon többé-kevésbé egyedül áll a helyi Franciaország politikai kultúrájának tanulmányozásában. Tanulmányt készített a hatalomról a csoportok közötti viszonylatokban s arról, hogy ez miképp fejeződik ki a mindennapi kommunikációban. Lásd: Vezeklők és szabadkőművesek a régi Provence-ban (*Pénitents et francsmaçons de l'ancienne Provence*, Paris 1968) és a Köztársaság falun (*La République au village* Paris 1970) című írásait.

Fel szeretnék sorolni itt néhány olyan kutatót is, akik a *mentálitással* és a népi kultúrával foglalkoznak, s akik írásainak határozottabb antropológiai jellege van. Robert Muchembled (a lille-i III. egyetemről) a népi kultúra egyik legérdekesebb történésze a mai Franciaországban. Lásd: Népi kultúra és elit kultúra az újkori Franciaországban XV–XVII. század – (*Culture populaire et culture des élites dans la France moderne (XVe–XVIIe siècles)* Paris 1978), és azt a kollektív munkát, amelyet M.-S. Dupont-Bouchat-val és W. Frijhoff-al adott ki: Próféták és boszorkányok a Németalföldön a XVI–XVIII. században (*Prophètes et sorciers dans les Pays-Bas XVIe–XVIIIe siècles*, Paris 1978). Egy másik, a népi *mentálitással* foglalkozó kiváló munka azokat az elemeket sorolja fel, melyektől az emberek az életben tényleg félnek: más fajok, boszorkányság, sötétség, pestis, az ördög, nők stb. Jean Delumeau: A félelem Nyuga-

ton a XIV–XVIII. században (*La Peur en Occident XIVe–XVIIIe siècles*, Paris 1978).

Antropológusok és történészek egyaránt használnak bírósági dokumentumokat olyan különleges esetek tanulmányozására, amelyek megvilágíthatják a magatartási szabályokat. A történészek közül említésre méltó Yves Castan: *Becsületesség és társadalmi viszonyok Languedoc-ban 1715–1780 (Honnêteté et relations sociales en Languedoc 1715–1780)*, Paris 1970) című munkája, amely azzal foglalkozik, hogy mit is jelenthet a „becsület” valójában. Példája hatást gyakorolt Elisabeth Claverie antropológusra, aki a *Laboratoire d'anthropologie sociale*-ban dolgozik s a társadalmi tőke legfontosabb formájával – a családi becsülettel – foglalkozik. Lásd írását az *Annales* 1979 évfolyamában 744. és köv. oldalakon.

Egybehangzó vélemény szerint, mindeddig a legsikeresebb együttműködés antropológusok és történészek között az 1977-ben a macskazenérről tartott konferencia volt, erről a majdnem erőszakos szerenádról, melyet Európa egyes részein az újra házasulók elleni társadalmi szankcióként alkalmaztak. A téma következtében összejöttek a rituálék, nemzedéki konfliktusok, rokonsági kapcsolatok, stb. szakértői. A konferencia beszámolója még nem jelent meg, de néhány hozzászólást már külön publikáltak. Lásd például Christiane Klapisch-Zuber: *A középkori olasz Mattinata (The medieval Italian Mattinata, Journal of Family History, 1980, 2–27)*.

Egy másik közös kutatási irány a gyerekek elnevezésének vizsgálata, amiről az utóbbi időben rendezett szeminárium-sorozatot I. Chiva, A. Burguière és C. Klapisch-Zuber. Ezen szeminárium előadásai a *L'Homme* 1980-as évfolyamának utolsó számában jelennek meg.

Amerikai Egyesült Államok

A történelmi és antropológiai kutatások Egyesült Államok-beli valószínűleg legfontosabb központja az Institute for Advanced Study Princetonban, ahol Clifford Geertz régóta tart kutatói szemináriumokat. Geertz saját munkájának nyilvánvaló történelmi mélysége van, lásd például tanulmányát az indonéziai mezőgazdasági rendszerekről s a gyarmatosításnak ezekre gyakorolt hatásáról: *Mezőgazdasági visszafejlődés: az ökológiai változás folyamata Indonéziában (Agricultural Involution: the process of Ecological Change in Indonesia, Berkeley 1963)* és Egy indonéz város társadalomtörténete (*The Social History of an Indonesian Town, Cambridge, Mass. 1965*). A bonyolult kulturális viszonylatok vizsgálatára alkal-

mazott módszereinek többsége, melyek közül talán a „sűrű leírás” a legismertebb, igen vonzó a történészek számára. Az olyan történészek, mint például Lawrence Stone és Natalie Z. Davis erősen a hatása alatt állnak. Lásd R.G. Walters: Az idő jelei: Clifford Geertz és a történészek (Signs of the Time: Clifford Geertz and the Historians, *Social Research* 47, 1980, 537–556.)

Két olyan könyvet említenék itt meg, amelyeket a múlt évben antropológusok adtak ki. William H. Sewell jr.: Munka és forradalom Franciaországban. A munka nyelve az ancien régime-től 1848-ig (*Work and Revolution in France. The Language of Labor from the Old Regime to 1848*, Cambridge 1980), amely azzal az – anyagi és nyelvi – szimbolikával foglalkozik, amelyben a francia forradalom után a munkás-követelések kifejezést nyertek. E könyv párhuzamosan fut az Ozouf, Vovelle és Agulhon által Franciaországban az ünnepekről, szimbolikáról és nyelvről írott tanulmányokkal. A legtisztábban Renaldo Rosaldo fogalmazta meg azt, hogy mit jelenthet az élénkülő történeti látásmód egy antropológus számára. Lásd Ilongot fejevadászat 1883–1974. Társadalmi és történeti tanulmány (*Ilongot Headhunting 1883–1974. A Study in Society and History*, Stanford 1980) című munkáját. A könyv nagyon világos, nemcsak annak elméleti megfogalmazásában, miért fontos a történelem az úgynevezett primitív társadalmak tanulmányozásánál, hanem módszertanilag is, mert bemutatja, miként lehet a történelmi mélységet feltárni terepmunkával még akkor is, ha az emberek nem akarnak olyan dolgokról beszélni, amelyeket maguk nem tapasztaltak.

Az Institute for Advanced Study-ban végzett kutatások valószínűleg a legszélesebb körűek egész Észak-Amerikában. Emellett azonban sok olyan antropológus van, aki történeti látásmóddal dolgozik. Legtöbbjük érdeklődési körének középpontjában a család fejlődése áll (a tulajdon átruházása, az otthoni csoportok struktúrája, rokonsági rendszerek), emellett ökológiai alkalmazkodással, kulturális és ideológiai egyediséggel, stb. foglalkoznak.

A szövegben már említettem Eric Wolf és John Cole könyvét az olasz tiroli Alpok két falujáról. Wolf kezdeményezte azt a nemrég megtartott konferenciát, amely a következő címet viselte: Paraszti termelés és a társadalmi rendszer fejlődése: interdiszciplináris konferencia a vidéki háztartásokról, osztályformálódásról és politikáról. Az 1980 áprilisában az iowai egyetemen megtartott konferencián számos antropológus és történész is részt vett. Emlékeztetnék rá, hogy Wolf és Cole két falu ökoló-

giai alkalmazkodásáról írt. Hasonló jellegű Robert McC. Netting (University of Arizona) kutatása egy a svájci Alpokban fekvő falu utolsó három évszázadáról. Felvázolja ezen falu mező- és tejjgazdaságának természeti korlátait, leírja azokat a követelményeket, amelyeket ezek a korlátok a háztartások termelésével és a munkaerővel szemben támasztottak és a demográfiai fejlődést. Bár még nem fejezte be könyvét erről a témáról, már nagyszámú cikket publikált. A legutolsó ezek közül: Egy hosszú lezármazási sorozat. Az apai ág több mint három évszázados fennmaradása egy svájci hegyifaluban (Eine lange Ahnenreihe. Die Fortdauer von Patrilineien über mehr als drei Jahrhunderte in einem schweizerischen Bergdorf, *Schweizerische Zeitschrift für Geschichte* 1979, 196. és köv. lapok.) Lásd még: Mi volt közös a svájci parasztságnál: Megjegyzések a közösségi birtoklásról egy svájci faluban (What Alpine Peasants Have in Common: Observations on Communal Tenure in a Swiss Village, *Human Ecology* 1976, 134–146.) Netting Afrika nyugati részén végzett terepmunkát: Nigéria hegyi gazdálkodói – a Jos felföldi Kofyar kulturális ökológiája (*Hill Farmers of Nigeria—the Cultural Ecology of the Kofyar of the Jos Plateau*, Seattle 1968) és bevezető tanulmányt írt: Ökológiai megközelítés a kulturális vizsgálatokban (*The Ecological Approach in Cultural Study*, Reading, Mass 1972). 1981 őszén (a Wenner-Gren Foundation támogatásával) egy kis konferenciát szervezett a háztartás változásáról a történelmi időben.

Az ökológiai magyarázatok területének másik érdekes szerzője Ohn W. Bennett a St. Louis-i Washington egyetemről. Annak ellenére, hogy nagyon szűk elméleti sávon halad, a történelmi fejlődést beleszövi ábrázolásába. Lásd mindenekelőtt: Az ökológiai átmenet: kulturális antropológia és emberi alkalmazkodás. (*The Ecological Transition: Cultural Anthropology and Human Adaptation*, New York 1976).

Észak-Amerika családdal és rokonsággal foglalkozó antropológusai elkezdték a komplex háztartási rendszerek történeti változásának vizsgálatát is. E terület vezető kutatója Eugene Hammel, a Berkeley egyetemről, aki hosszú ideig együttműködött Peter Laslettel (Cambridge) a család, háztartás és rokonság vizsgálatában. Ő az elnöke egy egyetemek közötti kutatócsoportnak, amely történelmi demográfiával foglalkozva, Berkeley, Santa Cruz és Stanford tudósait fogja össze.

Hammel empirikus kutatásait a zadrugáról, azaz Szerbia nagycsaládjairól végezte, ennek történetét vizsgálta a középkortól kezdve. Lásd például: Háztartási struktúra a tizennegyedik századi Makedóniában (House-

hold Structure in Fourteenth-Century Macedonia, *Journal of Family History* 1980, 242–273), de erről a témáról írott műveinek jegyzéke valóban bámulatos. Hammel egyike azon kevés társadalom-antropológusnak, aki történelmi módon alkalmazza a forráskritikát, mikor dokumentumokat használ fel.

Másik érdeklődési területe, amely szintén a történelmi antropológiai kutatásokból ered, a számítógépes szimuláció a családtörténeti kutatások során. Ehhez szükségessé vált egy speciális demográfiai-társadalmi mikroszimulációs program kidolgozása, amelyet SOCSIM-nak nevezett el, s amely lehetővé teszi, hogy a háztartási struktúra időbeli változataira vonatkozó elméleti kérdéseket tegyünk fel a számítógépnek. A problémák a következő típusba tartoznak: „Egy adott demográfiai rendszer és adott kulturális preferenciák mellett, egy adott időpontban a családok hány százalékánál elképzelhető, hogy több, mint két generáció lakik együtt?” Az ilyen típusú kutatások első eredményeit publikálták Kenneth Wachter (egy számítógépes szakember) – Eugene Hammel – Peter Laslett: A társadalmi struktúra statisztikai tanulmányozása (*Statistical Studies of Social Structure*, New York, 1978). Ugyanezen tendenciába tartozó más írások: Kísérleti történelem (Experimental History, *Journal of Anthropological Research* 1969, 274–291.) és Bűn a villefranche-iaknál: a vérfertőzősi tilalmak demográfiai hatásának mikroszimulációs vizsgálata (Vice in the Villefranchian: a microsimulation analysis of the demographic effects of incest prohibition, in: *Genealogical Demography*, New York, 1980, 209–234.). Az egyik legérdekesebb kísérlet az idősebb rokonok számával foglalkozik a közel jövőben: Az agg rokonság 2000-ben: az ifjúkori bűnök büntetése (The Kin of the Aged in 2000 A.D.: the Chicken Come Home to Roost, in S.B. Kiesler – J.N. Morgan – V.K. Oppenheimer (szerk.): *Aging: Social Change*, New York, kiadás alatt). A mikroszimuláció éppen csak elkezdődött, és további finomítások során nagy elméleti jelentősége lehet a lakosság keresztmetszetének vizsgálatában.

Röviden megemlítek még néhány, a rokonsággal és a családdal foglalkozó történeti munkát, melyeket amerikai antropológusok írtak. A nyugati part demográfia-történeti csoportjának tagja May N. Diaz (University of California, Santa Cruz), aki szülőhelyével, a svédországi Kalix-szal kezdett el foglalkozni, miután hosszú ideig végzett sikeres antropológiai kutatásokat Mexikóban. Az University of Massachusetts-en Amherstban van egy antropológus csoport, amely történeti-demográfiai kutatásokat végez. Joel és Barbara Halpern a zadrugát vizsgálták, lásd: Egy szerb falu

történelmi szemszögből (*A Serbian Village in Historical Perspective*, New York, 1972), s az általuk szerkesztett tanulmánykötetet: Válogatott írások a szerb faluról: A társadalmi struktúra a történelem, a demográfia és a szóbeli hagyományok tükrében (*Selected Papers on Serbian Village: Social Structure as Reflected by History, Demography and Oral Tradition*, Amherst, Mass 1977). Alan Swedlund a Connecticut folyóvölgy lakosságával foglalkozik: A Connecticut-völgy lakossága: ismertetés (Population Studies in the Connecticut Valley: prospectus, in R.H. Ward (szerk.): *The Demographic Evolution of Human Populations*, New York, 1976). Az a két történész, akiket ez a csoport befolyásolt, Peter Czap (Amherst College), aki most az orosz uradalmi háztartásokkal foglalkozik, és Andrejs Plakans (Iowa State), aki lett anyagban kutat. Plakansra valamivel később még visszatérek.

A társadalomantropológus Gerald Sider (College of Staten Island City University of New York) bekapcsolódott abba a történelmi vitába, amelyet E.P. Thompson kezdeményezett a plebejus kultúra szerepéről. Megpróbálta kimutatni, miként fejlődik a kultúra az időben annak során, ahogy a munkások saját és más osztályok reagálásait átélik, s azt, miképpen viszonyul mindez megint az árutermelés módjaihoz. Két nagyon érdekes cikket írt Újfundland történetéről: Karácsonyi álarcos játék és újév az újfundlandi Outportban (Christmas Mumming and the New Year in Outport Newfoundland, *Past and Present* 1976, 102–125) és Az összekapcsoló kötelékek: kultúra és mezőgazdaság, tulajdon és illem az újfundlandi falusi halászatban (The ties that bind: culture and agriculture, property and propriety in the New Foundland village fishery, *Social History* 1980, 1–40.).

Sider igen aktív résztvevője volt két kerekasztal konferenciának, amelyeket a történelemről és antropológiáról közösen rendezett a *Max-Planck-Institut für Geschichte* és a *Maison des sciences de l'homme*. A legutóbbi összejevetelen nagyon érdekes előadást tartott azokról az újfundlandi társas összejevetelekről, ahol élelmiszert lopnak (a zaba, the scoff): Családi szórakozás az éhező kikötőben: szokástörténet és konfrontáció a falusi Újfundlandon (Family Fun in Starve Harbour: Custom History and Confrontation in Village Newfoundland (kiadatlan kézirat, 1980 május). Történelmi kutatásain kívül, Sider terepmunkát végzett az amerikai keleti-part Lumbee indiánjai között.

A bennszülött (különösen Dél- és Közép-Amerika indiánjai) kultúrák antropológusai között egy „etnotörténelemnek” nevezett hagyománnyal

találkozunk, mely az Egyesült Államokban fejlődött ki és ezeknek az embereknek a múltját tanulmányozza. Az általam ismert utolsó áttekintés sajnos már közel tíz éves, lásd: Robert Carmack: Etnotörténelem: áttekintés fejlődéséről, definícióiról, módszereiről és céljairól (Ethnohistory: a Review of its Development, Definitions, Methods and Aims, in *Annual Review of Anthropology* 1972, 227–246.) Saját *Ethnohistory*-nak nevezett folyóiratuk is van.

Az antropológiai szemléletmódot alkalmazó történészek csoportja legalább olyan nagy és változatos, mint a történelmet író észak-amerikai antropológusoké. A munkásmozgalommal foglalkozó történészek közül sokat felsorolhatunk. Az a szerző, aki a legnyíltabban használja az antropológiai fogalmakat, William Reddy (Duke University, North Carolina), francia textilmunkásokkal foglalkozott. Lásd például: Munkások és spiclik, munkaügyi vita a második francia császárságban (The Batteurs and the Informers Eye, A Labor Dispute Under the French Second Empire, *History Workshop Journal* 7, 1979). A bérkövetelések dekódolása: A tarifa és az életciklus Armentières lenszövődéiben (1889–1904) (Decoding Wage Demands: The Tarif and the Life Cycle in the Linen Mills of Armentières (1889–1904) kiadatlan kézirat). Reddy és a korábban említett Sewell igen hasonló irányban haladnak. Ugyanebben a szellemben ír Joan Wallace Scott (University of North Carolina), kinek Carmaux üveg-munkásai (*Glassworkers of Carmaux*, Cambridge, Mass 1974) a munkakörülmények kiemelkedő jelentőségét bizonyítják a dolgozók politikai, kulturális és családi életére. Állításait az üveg-munkások helyzetének igen konkrét elemzésére alapozza éppen a szakma gépesítésének pillanatában.

Azok az amerikai történészek, akik a legnagyobb súlyt fektetik az ősi folklórra és az antropológiai látásmód tapasztalataira, a fekete amerikaiak élettapasztalatait vizsgálják. Herbert Gutman (University Center City University of New York) mind a fekete családozokról, mind a munkások történelméről írva, ilyen kiindulópontot használt. Igen fontos cikke: Munka, kultúra és társadalom az iparosodó Amerikában 1815–1919 (Work, Culture and Society in Industrializing America 1815–1919), mely az *American Historical Review*-ban jelent meg 1973-ban. E tanulmány adta 1977-ben New Yorkban megjelentetett tanulmánykötetének címét is. Ugyanakkor antropológiai szempontból talán jobb A fekete család a rabszolgaságban és szabadságban (*The Black Family in Slavery and Freedom 1750–1925*, New York, 1975) című könyve, amely különösen jól informált a rokonsági kapcsolatokról, mint a fekete közösségen belüli segély-

szervezetekről. Folytatta ilyen irányú kutatásait: Afro-amerikai rokonság Észak-Amerikában a rabszolgaság felszabadítás előtt és után (*Afro-American Kinship Before and After Emancipation in North America*, Kézirat 1980 június) című tanulmánya a történelmi és antropológiai kerekasztal konferenciára készült. (*A fekete család a rabszolgaságban és szabadságban* című könyvéről két körülmekintő kritika is íródott. Az egyik A.J.R. Russell-Wood: A fekete család Amerikában (*The Black Family in the Americas, Societas* 1978, 1–38), a másik Stephan Gudeman: Egy antropológus álláspontja a fekete családról a rabszolgaságban és szabadságban (*An Anthropologist's View on the Black Family in Slavery and Freedom, Social Science History* III, 1979, 56–65.) E kritikák következtében Gutman az amerikai rabszolgák kulturális fejlődésének legkorábbi szakaszával kezdett el foglalkozni: a 18. század elejével, sőt amennyiben lehetséges, korábbi korszakkal. E kutatásait közösen végzi Ira Berlinel az University of Maryland-ről.

Egy másik olyan, a rabszolgasággal foglalkozó történész, akit erősen befolyásoltak az antropológusok – különösen a politikai antropológusok – Eugene D. Genovese (University of Rochester). Hömpölyödj Jordan, hömpölyödj: A világ, amelyet a rabszolgák alkottak (*Roll, Jordan, Roll: The World the Slaves Made*, New York 1972) című könyve részletesen ismerteti a rabszolga és a rabszolgatartó közötti paternális kapcsolatok kultúráját, a rabszolgák hitvilágát, a csendes és a nyílt tiltakozást, stb. Lawrence Levine (Berkeley) igen ügyesen alkalmazza a folklórt és a dalokat történelmi vizsgálatainál, lásd *Fekete kultúra és fekete öntudat (Black Culture and Black Consciousness*, New York 1978) című könyvét.

Számos családtörténész néprajzi eredményeket épített be kutatásába. A legismertebb valószínűleg Edward Shorter (University of Toronto), akinek *A modern család születése (The Making of the Modern Family*, 1975) című munkája erősen épít a francia és német néprajzi irodalomra. Irodalomhasználata azonban szenzációs interpretációkra hajlik.

Ugyanezt a típusú irodalmat használó, de sokkal józanabb történész Lutz Berkner (korábban az University of California, Los Angeles), aki ezt az irodalmat statisztikai információval ötvözi, s aki közép-európai törzscsaládokkal és örökösödéssel foglalkozik. Lásd *Törzscsalád és a fejlődési ciklus a paraszti háztartásban (The Stem Family and the Developmental cycle of the Peasant Household, American Historical Review* 1972 398–418) és *Örökösödés, földbirtoklás és paraszti családstruktúra (Inheritance, Land tenure and peasant family structure, in J. Goody–J. Thirsk–E.P.*

Thompson (szerk.): *Family and Inheritance in Rural Western Europe 1200–1700*, Cambridge 1976, 71–96). Ugyanezen a területen dolgozik Andrejs Plakans (Iowa State University), aki a lett uradalmak jobbágycsaládjait kutatja. Lásd: A rokonság azonosítása a háztartáson kívül (Identifying Kinfolk beyond the Household, *Journal of Family History* 1977, 3–27), és Földesúri tekintély és paraszti családi élet (Seigneurial Authority and Peasant Family Life, *Journal of Interdisciplinary History* 1975, 629–654). Plakans két évre (1978–80) kutatási támogatást kapott a NEH-től a „Rokonsági csoportok Kelet-Európában” témára, s kutatásait kicsit változtatott formában Nyugat-Németország egy területén (Schwalm) folytatja: A társadalmi-gazdasági ügyletek rokonsági tartalma a pre-modern Európában címmel. E kutatásában együtt fog működni Arthur Imhof-fal (a nyugat-berlini Freie Universität-ről). 1979-ben Plakans egy hétig tartó előadássorozatot vezetett „az antropológiai fogalmak alkalmazásáról a társadalomtörténetben”, melyet most készítenek elő kiadásra.

Az antropológiához húzó családtörténések többsége európai kultúrákkal foglalkozik; lásd például Robert Wheaton-t, akinek disszertációját Lévi-Strauss ismerete jellemzi: Bordeaux a Fronde előtt (Bordeaux before the Fronde. Kéziratoss disszertáció, Harvard 1973). Megjelent cikket lásd: Család és rokonság Nyugat-Európában: a nagycsaládi háztartás problémája (Family and Kinship in Western Europe: the problem of the joint Family Household, *Journal of Interdisciplinary History* 1975, 601–628). Növekszik azoknak a száma is, akik az észak-amerikai fejlődéssel foglalkoznak. James Henretta (Boston University) a nemzedékek közötti tulajdonátruházással és a tőkefelhalmozással foglalkozott, mint az iparosítás előtti időszak vidéki Amerikájának családi stratégiájával. Lásd: Az amerikai társadalom fejlődése; 1700–1815: egy interdiszciplináris elemzés (*The Evolution of American Society 1700–1815: an Interdisciplinary Analysis*, Lexington, Mass 1973), és New England társadalmának morfológiája a gyarmati időszakban (The Morphology of New England society in the Colonial Period, in: T.K. Raab–R.I. Rotberg (szerk.): A család a történelemben (*The Family in History*, New York 1973, 191–210.)). Egy másik tudós, aki antropológus módjára foglalkozik az amerikai családdal, akinek a munkáját azonban sajnos még nem ismerem első kézből, Michael Merill a Columbia egyetemről. Az iparosítás előtti Amerika háztartási termelési módjával és a pénzt kikapcsoló cserével foglalkozik a kölcsönösségi rendszerekben.

Sok amerikai történész érdeklődik a múlt speciális korcsoportjai,

rites du passage, udvarlási ceremóniák, és a nem-produktív lakosság problémái iránt. Natalie Zemon Davis (Stanford) ilyen problémákat kutat a kora-újkori Franciaországban: különösen érdekes tanulmánya: A zenebonák okai: ifjúsági csoportok és macskazenék a 16. századi Franciaországban (*The Reasons of Misrule: Youth Groups and Charivaris in Sixteenth-Century France, Past and Present* 50, 1971, 41–75 – másodközlése *Society and Culture in Early Modern France*, Stanford 1975 c. kötetében), és Kisértetek, rokonság és leszármazottak: a családi élet néhány vonása a kora-újkori Franciaországban (*Ghosts, kin and progeny: Some Features of Family Life in Early Modern France, Daedalus* 106, 1977, 87–114.) Az ifjúsági kultúra kiváló kutatója, John R. Gillis, munkái: Ifjúság és történelem: hagyomány és változás az európai korcsoportok közötti kapcsolatokban 1770-től máig (*Youth and History: Tradition and Change in European Age Relations 1770-Present*, New York 1974), és Konformitás és lázadás: az angol és a német fiatalok ellentmondó stílusai 1900 és 1937 között (*Conformity and Rebellion: Contrary styles of English and German Youth 1900 to 1937, History of Education Quarterly* 13, 1973, 249–260.). Szintén a nemzedékek közötti problémákkal foglalkozik David Hackett Fischer: Megöregedni Amerikában (*Growing old in America*, bővített kiadása New York 1978).

Éppen akkor, amikor beszámolómat befejeztem, kaptam egy sor információt az University of Pennsylvania etnotörténeti műhelyéből, mely 1976 óta működik és igen jó színvonalúnak tartják. A csoportról ismertetés jelent meg a Bölcsész és Művészeti Kar lapjában, *FAS Reports* 1978 május, mely beszámol a kutatások támogatásáról és a csoportot irányító elvekről. A műhely számos humán- és társadalomtudományi tanszéket fog össze, 1980 májusában egy etnotörténeti szimpoziумot rendeztek a falusi és városi társadalmakról, kilenc előadóval, egyenlően megosztva az antropológia és a történelem között. E műhely mindenekelőtt politikai problémákkal foglalkozik – tekintély és uralom, népi tiltakozási formák (beleértve a társadalmi banditizmust), kulturális konfliktusok – különösen gyarmati helyzetekben. Ez kapcsolódik Robert Berkhofer munkájához, aki Észak-Amerika indiánjainak és nem-indiánjainak viszonyával foglalkozik. Lásd: Üdvözülés és a vadak: a protestáns missziók és az amerikai indián reagálás vizsgálata (*Salvation and The Savage: an analysis of protestant missions and American Indian response, 1787–1862*, London 1965, új kiadás 1977).

Magyarország

Magyarországon a legismertebb modern történelmi antropológiai kutatásokat Fél Edit és Hofer Tamás néprajztudósok végezték, akik Átány községről írtak jó régen. Lásd *A tiszta parasztok. Hagyományos élet egy magyar faluban (Proper Peasants. Traditional Life in a Hungarian Village,* Chicago 1969), *Parashti gondolkodás a gazdaságban és háztartásban (Bäuerliche Denkweise in Wirtschaft und Haushalt,* Göttingen 1972) és *Az átányi parasztok eszközei (Geräte der Átányer Bauern,* Budapest, 1974). Hangsúlyoznunk kell ugyanakkor, hogy Fél és Hofer a vidéki élet történeti-etnológiai kutatása magyar hagyományának folytatói.

A magyar Központi Statisztikai Hivatal két kutatója nagyon érdekes családtörténeti kutatásokat végez. Andorka Rudolfot az anyai termékenység csökkenése és a születéskorlátozás érdekli, s a születéskorlátozás antropológiai bizonyítékait gyűjtötte össze a vidéki Magyarországon Az orrmán-sági születéskorlátozás története (*Valóság* 18, 1975) című cikkében.

Faragó Tamás a kiterjedt nagy családok létével foglalkozik Magyarországon egyes régiókban, lásd *Háztartásszerkezet és falusi társadalomfejlődés Magyarországon 1787–1828* című cikkét (*Történeti statisztikai tanulmányok* 3, Budapest 1977). Ő részt vesz a bécsi Mitterauer professzor által vezetett nemzetközi kutatócsoport munkájában is, amely a vidéki családokon belüli munkamegosztással foglalkozik.

Úgy tűnik, Magyarországon a történészek nem nagyon érdeklődnek az antropológiai szemléletmód iránt. Ez azonban még megváltozhat.

Egyesült Királyság

A franciák mellett valószínűleg a brit kutatók jutottak legtovább a történeti és társadalomantropológiai szemléletmód integrációjában. Ez tükrözi a társadalomantropológia hagyományosan erős pozícióját a régebbi egyetemeken s a szociológia sokkal gyengébb helyzetét. Cambridgeben például a társadalomantropológiának igen nagy tanszéke van, de nincs szociológiai tanszék. A szociológia jelenlegi egyszemélyi tanszéki képviselője Cambridge-ben társadalomantropológusi képzést kapott. Az egyetemen szereplő többi szociológus a gazdasági, a mezőgazdasági igazgatási és speciális kutatási témákkal foglalkozó tanszékeken dolgozik.

Egészen mostanáig, ha egyáltalán létezett kapcsolat Nagy-Britanniában a történészek és más társadalomtudományok között (ez különben

nemigen fordult elő), akkor a történészek a legtöbb esetben a társadalomantropológusokhoz fordultak. A kapcsolatok gyakoriságát azonban semmiképpen sem szabad eltúloznunk.

Felsorolom e munka néhány úttörőjét az 1950-es évekből és az 1960-as évek elejéről. Keith Thomas volt a szerzője a sokakat befolyásoló *Past and Present* cikknek: Történelem és antropológia (*History and Anthropology*, 24-es szám 1963). Fő munkája a boszorkánysággal és a kora-újkor boszorkánypereivel foglalkozik: *Vallás és a mágia alkonya, Tanulmányok a tizenhat-tizenhetedik századi Anglia népi hiedelmeiről (Religion and Decline of Magic. Studies in Popular beliefs in sixteenth and seventeenth century England*, London 1971). Más munkáiban a különböző korcsoportoknak a kora-újkori társadalomban elfoglalt helyével foglalkozott. Lásd például: *Életkor és tekintély a kora-újkori Angliában (Age and authority in Early modern England, Proceedings of the British Academy LXII, 1976)*, és *Rend és rendetlenség az újkori Anglia iskoláiban (Rule and Misrule in the Schools of Modern England, Reading 1976)*.

E.E. Evans Pritchard, a társadalomantropológia professzora 1950-ben kezdte meg a történelem és az antropológia együttműködésének propagálását (*Társadalomantropológia: múlt és jelen, – Social Anthropology: Past and Present – Man*, 1950) és ténylegesen az egyik általa vizsgált szektának a történetét írta meg A kyrenaikai szanuszik (*The Sanusi of Cyrenaica*, Oxford 1949).

Edward P. Thompson egyike azon legismertebb történészeknek, akik összekapcsolják a folklórt, a népi irodalmat és egy sokkal kérdésközpontúbb megközelítést a társadalmakon belüli történelmi viszonyoknak. Az angol munkásosztály születése (*The Making of the English Working Class*, London 1960) a „plebejus tudatosság” és az igazságtalanság elleni köztiltakozás fejlődését az iparosítás előtti korszakig vezeti vissza. Whigek és vadászok (*Whigs and Hunters*, London 1975) e tiltakozás egyik specifikus formájával – a szervezett vadorzással – s az állami igazságszolgáltatás, valamint a helyi hatóságok szélsőséges reakciójával foglalkozik. Idő, munkafegyelem és ipari kpaitalizmus (*Time, Work-Discipline and Industrial Capitalism, Past and Present 1967*) című cikke az időre vonatkozó elképzelések változásával, s ezeknek a munkás osztályok általi interiorizálásával foglalkozik. Zenebona: az angol macskazene (*Rough Music: le charivari anglais, Annales E.S.C. 1972, 285–310.*) című tanulmánya fiatal és ifjú felnőtt csoportokkal foglalkozik, amelyek a közösségben fenntartják a helyi társadalmi moralitást, s e csoportok kedvenc büntető

eszközéről ír. Patricius társadalom, plebejus kultúra (Patrician Society, Plebeian Culture, *Journal of Social History* 1974) című írása bemutatja, miként alakult a munkásosztály kultúrája dialektikus konfliktusában a felsőbbosztálybeli társadalmi étellel. Osztályharc osztály nélkül (Class Struggle without class, *Social History* 1978) című tanulmánya arról szól, miként tiltakoztak a munkások azon igazságtalanságok ellen, amelyeket más osztályok követtek el ellenük, azonban mindezt abból a korszakból, amelyben a munkásosztályhoz tartozás igazi érzése még nem alakult ki. Thompson elveit arról, hogy mennyiben hasznos az antropológia a történelemszereknek Antropológia és a történelmi összefüggések tudományága (Anthropology and the Discipline of Historical Context, *Midland History* 1972) és Folklor, antropológia és társadalomtörténet (Folklore, Anthropology and social History, *Indian Historical Review* 1978, 247–266.) című tanulmányaiban találhatjuk meg.

Jack Goody Cambridge-i társadalomantropológus régóta dolgozik történelmi anyaggal két fő területen: egyrészt az írni olvasni tudás következményeivel, másrészt az örökösödéssel és a rokonsági típusokkal foglalkozik. A vad gondolkodás megszelidítése (*The Domestication of the Savage Mind*, Cambridge 1977) az írás hatását vizsgálja a kultúra fejlődésére és a tisztán absztrakt gondolkodás képességére. Vizsgálatának történelmi elemei a korai mezopotámiai kultúrák írott dokumentumai. A családtörténet területén számos hatásos könyvet és cikket írt – ezek közül néhányban fontosabb az elméleti szint, mint a történeti leírás egyértelműsége – lásd cikkét az általa szerkesztett kötetben: A fejlődési ciklus a kiterjedt háztartásokban (*The Developmental Cycle in Domestic Groups*, Cambridge 1971), A család fejlődése (The evolution of the family, in Peter Laslett-Richard Wall (szerk.): *Household and Family in Past Time*, Cambridge 1972, 103–124.) „Bevezetés” (introduction és Örökösödés, tulajdon és nők (Inheritance, property and women, in J. Goody–J. Thirsk–E.P. Thompson (szerk.): *Family and Inheritance*, Cambridge 1976). Goody gyakran kapcsolódik a Cambridge-i Populáció és társadalmi struktúra kutató csoport munkájához.

A szintén Cambridge-i J.A. Barnes korábbi munkáiban a történelmet antropológiai módon kezelte. Módszertani újításainak egy részét a történetkutatás éppen most kezdi alkalmazni. Lásd például: Társadalmi hálózatok (*Social Networks*, 1972) című könyvét, amely összefoglalja az ötvenes években Norvégiában végzett empirikus munkájának eredményeit, Osztályok és bizottságok egy norvég szigeti egyház községben

(Classes and committees in a Norwegian Island Parish, *Human Relations* 1954, 39–58.); Birtokjog és rokonság két bremnesi falucskában (Land Rights and Kinship in Two Bremnes Hamlets, *Journal of the Royal Anthropological Institute* 1957, 31–56.) Barnes foglalkozott Európán kívüli népekkel is, lásd: Történelem egy változó társadalomban: Fort Jameson Wgoni politikai története (*History in a Changing Society: a political history of the Fort Jameson Wgoni*, London 1954). Richard M. Smith, a cambridgei csoportból, az az angol történész, aki alkalmazta Barnesnak a társadalmi hálózatról kialakított matematikai koncepcióját egy középkori angol falu vizsgálatánál: Rokonság és szomszédok egy 13. századi suffolki közösségben (Kin and Neighbours in a thirteenth-century Suffolk community, *Journal of Family History* 1979, 219–256.)

Cambridge-ban maradvá szólnunk kell Alan Macfarlane munkájáról, őt már említettük a szövegben. Több évvel ezelőtt ő szervezett egy kutatási szeminárium-sorozatot az antropológiáról és történelemről. Macfarlane képzett történész és társadalomantropológus egyszerre. Terepmunkát végzett Nepálban, tanít a társadalomantropológiai tanszéken és egy meglehetősen nagy munkán dolgozik: két angol falu fejlődését kíséri végig a középkortól a kora-újkorig. Fő elméleti érdeklődése az erkölcsi kérdések felé hajtja, mint amilyen a szolidaritás természete, vagy a brutalitás előfeltételei. Módszertanilag munkája számítógép segítségével folyik, összegyűjti a két faluról rendelkezésre álló összes adatot, s minden előzetes rendszerezés nélkül táplálja be ezeket a számítógépbe. Az anyaggyűjtés eddig is hosszú időt vett igénybe, s a vége még nem látszik. Ennek ellenére van már néhány publikációja, melyből kiviláglik a munka eddigi menete: Történelmi közösségek rekonstrukciója (*Reconstructing Historical Communities*, Cambridge 1977), Az angol individualizmus eredete (*The Origins of English Individualism*, Oxford 1978) és Igazságszolgáltatás: törvény és zűrzavar a 17. századi Angliában: (*The Justice and the Mare's Ale: Law and Disorder in Seventeenth-Century England*, Oxford 1981). Érdekes még a boszorkányhitről írott munkája: Boszorkányság a Tudor és Stuart Angliában, (*Witchcraft in Tudor and Stuart England*, London 1970).

Továbbra is Cambridge-ben maradvá, egy másik történész, aki a rítusokkal foglalkozó folklórt sikeresen kombinálja a szimbolikus ábrázolásokkal munkájában Peter Burke. Könyve a Népi kultúra a kora-újkori Európában (*Popular Culture in Early Modern Europe*, London 1978) megragadó, egész Európát átfogó bemutatása annak, miként vált el a népi

kultúra a kor nemesei, kereskedői és papjai életstílusától. Folytatja ilyen irányú kutatásait, elsősorban Velencére koncentrálva. Újabb munkája a Szociológia és történelem (*Sociology and History*, London 1980) számos történelmi-antropológiai írással foglalkozik.

Egy antropológus, Victor Turner, aki általában az afrikai népek rítusairól ír, Izlandról készített tanulmányt, a társadalmi drámáról kialakított koncepcióját alkalmazva a Njal sagára: Az izlandi saga antropológiai megközelítése (*An Anthropological Approach to the Icelandic Saga*, in T. Beidelman (szerk.): *The Transition of Culture*, London 1971).

A várostörténészek közül Charles Phythian-Adams foglalkozott a rítusokkal és a szimbolikus ábrázolásokkal: Szertartás és a polgár (*Ceremony and the Citizen*, in Clark-Slack (szerk.): *Crisis and Order in English Towns*, London 1972). Lásd újabb lenyűgöző szintézisét a késő középkori Coventry-ről: Egy város kipusztulása (*Desolation of a City*, Cambridge 1979), amely különösen jól integrálja a folklórt a társadalmi változással. Gareth Steadman Jones a jótékonykodásnak, mint ajándékadásnak szerepét, helyét vizsgálta a szegényekkel való foglalkozásban: A csavargók Londona: az osztályok közötti viszony vizsgálata a viktoriánus társadalomban (*Outcast London: a study in the Relationship between classes in Victorian Society*, London 1976).

Az agrártörténetben az egyik legérdekesebb munka néhány nagyon regionális skót ballada folklóráját integrálja az ottani agrárkapitalizmus fejlődésével: lásd Ian Carter (szociológus az Aberdeen egyetemen): Kisbirtokos élet Észak-Kelet-Skóciában 1840–1914, a szegény ember országa (*Farmlife in Northeast Scotland 1840–1914, the poor man's country*, Edinburgh 1979). Úttörő jellegű munkát szerkesztett Raphael Samuel: Falusi élet és munkaerő (*Village Life and Labour*, London 1975) címmel, amely részben korábbi mezőgazdasági munkások önéletrajzi elbeszéléseire épül. E.J. Hobsbawm inkább antropológikus jellegű munkáinak többsége pre-indusztriális viszonyokkal foglalkozik, különösen azzal, amit ő „társadalmi banditizmusnak” nevez, lásd: Primitív lázadók (*Primitive Rebels*, Manchester 1959), című könyvét, melynek népszerű változata *Banditák* (*Bandits*, Harmondsworth 1969) címmel jelent meg.

A társadalmi banditizmus a tömegmagatartástól eltérő tiltakozási forma. De még a kollektív erőszakot is, mint amilyen például egy éhséglázadás, tanulmányozták; lásd, például: E.P. Thompson: A 18. századi angol tömeg morális ökonomiája (*The moral economy of the English crowd in the eighteenth century*, *Past and Present* 1971, 76–136) és az

ezt követő vitát: A. W. Coats: Szembenálló erkölcsök: köznép, paternalisták és politikai gazdaságtan (*Contrary Moralities: Plebs, Paternalists and Political Economics, Past and Present* 1972, 130–144.) és Elizabeth F. Genovese: A morális ökönomia sokarcúsága (*The Many Faces of Moral Economy, Past and Present* 1973, 161–168.). Meg kell említenünk itt George Rudé könyvét is: A tömeg a történelemben (*The Crowd in History 1730–1848, New York* 1964) bár egészen nyilvánvaló, hogy ezt nem befolyásolták közvetlenül a társadalomantropológia gondolatai.

Keith Hopkins (Brunel University) újabban megjelent nagyméretű tanulmányának központi jelentősége van a rokonsággal és a vérfertőzési tilalommal kapcsolatos elméletek szempontjából: Fivér-nővér házasság a római Egyiptomban (*Brother-Sister Marriage in Roman Egypt, Comparative Studies in Society and History* 1980, 303–354.). A munka felveti és megpróbálja megmagyarázni – s őszintén bevallva nem jut végső megoldásra – az ókori Egyiptomban igen elterjedt testvérházasságok szokását. Lásd még C. Humphreys: Antropológia és a görögök (*Anthropology and the Greeks, London* 1978).

Sok olyan konferenciát tartottak Angliában, amely összehozta a társadalomantropológusokat, hogy közös érdeklődésre számot tartó témát beszéljenek meg. Mivel nem minden ilyen értekezés dokumentálta magát, nem remélhetem, hogy az összeset fel tudom sorolni, s ezért csak néhány példát fogok megemlíteni. A Cambridge-i Populáció és társadalmi struktúra története csoport által szervezett konferencián 1969-ben a háztartás méretéről és struktúrájáról volt szó, s társadalomantropológusok is résztvettek a vitában. Lásd: Háztartás és család a múltban (*Household and Family in Past Time, Cambridge, 1972*). A *Past and Present Society* egyik évi gyűlését az európai örökösödés kérdésének szentelték, s a résztvevők között volt egy társadalomantropológus is. Lásd J. Goody–J. Thirsk–E.P. Thompson (szerk.): Család és örökösödés, falusi társadalom Nyugat-Európában 1200–1800 (*Family and Inheritance, Rural Society in Western Europe 1200–1800, Cambridge* 1976).

A Brit Antropológiai Társaság több mint egy évtizeddel ezelőtt Történelem és társadalomantropológia (*History and Social Anthropology, szerk.: I.M. Lewis, London* 1968) címmel adott ki egy kötetet, ez azonban nem sokat tett a történészek és antropológusok közötti párbeszéd megteremtése érdekében. Talán egy kicsit megelőzte korát.

Nem sokkal ezelőtt kezdte meg egy cambridge-i társadalomantropológus csoport munkája eredményeinek közlését. A csoportot Audrey

Richards vezeti, s az angol faluval foglalkozik. Lásd Jean Robin: *Elmdon: folyamatosság és változás egy észak-nyugat-essexi faluban 1861–1964* (*Elmdon: Continuity and change in a northwest Essex village 1861–1964*, Cambridge 1980) és Marilyn Strathern: *Rokonság a középpontban: egy észak-nyugat-essexi falu, Elmdon antropológiája az 1960-as években* (*Kinship at the Core: an anthropology of Elmdon, a village in north-west Essex in the 1960s*, Cambridge 1981).

Németország

Beszámolónk elsősorban Nyugat-Németországgal foglalkozik. A társadalomtörténet viszonylag későn érkezett el ide. A francia *Annales* szerzőinek lehangosabb és legkomolyabb kritikussai itt találhatóak. Így itt éppen csak, hogy megkezdődött az antropológia és a történelem integrálása.

Itt is akad azonban néhány olyan intellektuális előfutár, akiket ma igen nagyra tartanak. A legfontosabb Rudolf Braun Zürichből, akivel a Svájcot tárgyaló részben fogunk foglalkozni. A *mentalitás*-történet terén Norbert Elias hosszú ideig figyelemre nem méltatott A civilizáció folyamatáról (*Über den Prozess der Zivilisation*, Basel 1939) és Az udvari társadalom. A királyság és az udvari arisztokrácia vizsgálata (*Die höfische Gesellschaft. Eine Untersuchung des Königtums und der höfischen Aristokratie*, Neuwied 1969) című műveivel igen inspirálóan hat. Elias az etikett és az erkölcsi szabályok múltbeli fejlődésével foglalkozik. Érdeklődése viszont leginkább pszichológiai, s inkább Ariès és Foucault tradíciójához áll közel, s nem az antropológiáéhoz. Ennek ellenére tagadhatatlanul ösztönzően hatott mind az antropológusokra, mind a történészekre. Lásd a következő két kollektív munkát, amelyek részben átfedik egymást: Peter Gleichmann et al. (szerk.): *Anyagok Norbert Elias civilizációelméletéhez* (*Materialen zu Norbert Elias' Zivilisationstheorie*, Frankfurt 1977) és *Emberi alakzatok: Norbert Eliasnak szentelt tanulmányok* (*Human Figurations: Essays for Aufsätze für Norbert Elias*, in *Amsterdams sociologisch tijdschrift* 1977)

Növekvő megbecsülésnek örvendhet a néprajztudós Richard Thurnwald. Írásait most kezdik újraolvasni a modern történelmi problémák fényénél és nagyon hasznosaknak ígérkeznek. Lásd ötkötetes munkáját *Az emberi társadalom* (*Die menschliche Gesellschaft*, Berlin 1931–35),

melyben külön könyv foglalkozik a rokonság, gazdaság, kultúra, állam és a jog kérdéseivel.

Az 1970-es években megjelent néhány irodalomismertető tanulmány: Wolf Lepenies: Történelem és antropológia. Egy jelenlegi tudománykapcsolat tudománytörténeti értékeléséhez (*Geschichte und Anthropologie. Zur wissenschaftshistorischen Einschätzung eines aktuellen Disziplinenkontakts, Geschichte und Gesellschaft* 1975, 325–343.), Egy történelmi antropológia problémái (Probleme einer historischen Anthropologie, in R. Rürup (szerk.): *Historische Sozialwissenschaft*, Göttingen 1977, 126–159.). Lepenies azonban nagyon vonzónak találja az etiológiát és a fizikai antropológia egyes formáit s ezeknek történelemmel kapcsolatos interdiszciplináris érintkezéseiről ír. Inkább megfelel az én ízlésemnek Thomas Nipperdey: A történettudomány antropológiai dimenziója (*Die anthropologische Dimension der Geschichtswissenschaft*, in G. Schulz (szerk.): *Geschichte heute*, Göttingen 1973, 225–255.) és Kultúrtörténet, társadalomtörténet, történelmi antropológia (*Kulturge-schichte, Sozialgeschichte, historische Anthropologie, Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte* 55, 1976, 145–164.).

A göttingeni *Max-Planck-Institut für Geschichte*-ben kialakult a német történészeknek egy történelmi antropológiával foglalkozó központja. Alf Lüdtke, Hans Medick és David Sabean ebből a pusztán kutatással foglalkozó intézetből, együtt amerikai kollégájukkal, Robert Berdahlal (University of Oregon) számos kerekasztal konferenciát szerveztek az antropológiáról és történelemről: egyet a munkafolyamatokról (Göttingen 1980), s továbbiakat is terveznek. Ezek összehozzák azokat a társadalomantropológusokat és történészeket, akik ugyanazon téma iránt érdeklődnek. Ez nem jelenti azt, hogy az antropológusok minden esetben történelmi kérdésekkel foglalkoznak, s azt sem, hogy a történészek mindig készen állnak az antropológusokkal folytatandó dialógusra. Ezeknek a kerekasztal konferenciáknak – melyeken általában német, francia, angol és amerikai tudósok vesznek részt – célja egyszerűen egy dialógus kezdeményezése a tudományágak között a közös érdeklődésre számot tartható témákról.

A *Werner-Reimers Stiftung*-től mostanában kapott támogatás lehetővé fogja tenni a göttingeni csoport számára, hogy évente kétszer, kisebb, de többé-kevésbé állandó szakértői konferenciákat szervezzenek történelmi és antropológiai témákról. A jelenlegi elképzelések „a jog, mint rituális rendszer”-től a „halál tapasztalatá”-n keresztül egészen az „ajándék

és társadalmi cseré³³-ig terjednek. Ezeket az értekezleteket az elkövetkező öt év során szeretnék folytatni.

Mind Medick, mind Sabeau most kis közösségek családtörténetével foglalkozik. Antropológiai szemléletmód és fogalmak segítenek az általuk felfedezett kulturális jelenségek megértésében és helyes interpretálásában. Mindketten ambiciózus elméleti irányultsággal rendelkeznek, amelyet be szeretnének mutatni és továbbfejleszteni az empirikus anyagokon. Közös tanulmányuk: Medick és Sabeau: Család és rokonság: anyagi érdek és érzelem (Family and Kinship: Material interest and emotion, *Peasant Studies* 8:2, 1979, 139–160.), mely meghatározó előadás volt legutóbbi kerekasztal konferenciájukon. Ez általában foglalkozik az érzések és az életszínvonal közötti kapcsolatok lényegi problémájával. Ezt a viszonyt mindaddig igen leegyszerűsítve írták le – az emocionális élet javul, ahogy javul az egyén anyagi helyzete, vagy romlik, ha az életszínvonal visszaesik. Ez a tanulmány – antropológiai inspirációit Vernier-től, Bourdieu-tól, Jack Goodytól, Ester Goodytól, J. Davistól, V. Mahertől, J.K. Cambelltől, Firthtől, Judith Browntól, Andrew Strathermtől, Fortestől, M. Slatertől és Meillassoux-tól merítve – éppen azt mutatja be, mennyire problematikusak a kölcsönkapcsolatok, és újabb kutatásokra szólít fel. E kerekasztal konferencia előadásait meg fogják jelentetni.

Hans Medicknek erre a területre vonatkozó fő kiadott munkája két terjedelmes fejezet egy a protoindusztriális munkásról szóló munkában, amelyben a családi élettel, ifjúsági csoportokkal, kulturális tevékenységgel, házassággal és rokoni rendszerekkel foglalkozik. Lásd. P. Kriedte–H. Medick–J. Schlumbohm: Iparosítás az iparosítás előtt (*Industrialisierung vor der Industrialisierung*, Göttingen 1977, 90–103.). Egy rövidebb angol nyelvű változata is van, mely a *Social History*-ban jelent meg (1976, 291–316.). Medic továbblépett a falusi Európa ifjúsági csoportjainak és a kamasz és a házasulatlan felnőttek társadalmi problémáinak kutatásában, lásd: Falusi fonók. Ifjúsági szexuális kultúra és a szabad esték eltöltése a kora-újkor vidéki társadalmában (Spinnstuben auf dem Dorf. Jugendliche Sexualkultur und Feierabendbrauch in der ländlichen Gesellschaft der frühen Neuzeit, in: G. Huck (szerk.): *Sozialgeschichte der Freizeit*, Wuppertal 1980, 19–50.). Jellemző mind Medick, mind Sabeau munkájára, hogy történelmi vizsgálataikkal egyidőben olvassák a társadalomantropológiai monográfiákat. Egyidőben azzal, hogy az ember példákat kap, mondjuk Dél-Németországból információhoz

jut Tiv-ről (Tyv germán istenről), vagy az új-guineai technológiai változásokról is.

David Sabeen, aki eredetileg az University of Pittsburghön dolgozott, az 1960-as évek végén egy szemináriumot hozott létre a történelem és a társadalomantropológia kooperációjára. Mióta a *Max-Planck-Institut*-hoz került, egy württembergi közösség pontos rekonstrukciójával foglalkozik. Ugyanezen idő alatt szerkesztette a *Peasant Studies* (eredetileg *Peasant Studies Newsletter*) című folyóiratot (amely most ideiglenesen nem jelenik meg), amely a történészek és antropológusok fő kapcsolattartó lapja volt. Sabeen munkájában folyamatosan a tulajdonnal és azzal foglalkozik, hogy az emberek miként vélekedtek a javak átruházásáról. Az idők folyamán a tulajdonról alkotott elképzelése egyre összetettebbé vált, s a javakat már nem „dolgoknak”, hanem jogok és kötelességek csokrának tekinti. Fejlődése a meghatározó intellektuális impulzust az antropológusokkal való párbeszédéből nyerte. Korai munkája: *Földbirtok és társadalom a parasztháború előestéjén (Landbesitz und Gesellschaft am Vorabend des Bauernkriegs)*, Stuttgart 1972). Lásd még: *Család és paraszti földbirtok: a németországi parasztháború eredetéről (1525)* (*Famille et tenure paysanne: aux origines de la guerre des paysans en Allemagne (1525)*, *Annales E.S.C.* 27, 1972, 903–922.). Jelenlegi kutatásainak bemutatása: *Rokonság és család egy württembergi faluban 1500 és 1870 között (Verwandtschaft und Familie in einem württembergischen Dorf 1500 bis 1870)*, in. W. Conze (szerk.): *Sozialgeschichte der Familie in der Neuzeit Europas*, Stuttgart 1976, 231–246.). Cikke, amely tisztán mutatja, milyen messzire vezethet az antropológusokkal folytatott párbeszéd: *A rokon magatartás és a tulajdon aspektusai az 1800 előtti falusi Nyugat-Európában (Aspects of kinship behaviour and property in rural Western Europe before 1800)*, in. Goody-Thirsk-Thompson (szerk.): *Family and Inheritance*, Cambridge 1976, 96–111.). A *Peasant Studies* utódjának ideiglenes neve *International Yearbook for the History and Culture of Peasantries*, és Bak János szerkeszti az University of British Columbiáról.

A *Max-Planck-Institut*-ban vannak más kutatók is, akik szintén érdeklődnek a társadalomantropológia iránt. Alf Lüdtke, a kerekasztal konferenciák egyik szervezője, a mindennapi életen belüli erőszak és uralom problémáival foglalkozik. Sokat segített neki Bourdieu „lágy és nyílt erőszak” koncepciója. Lásd: *Állami erőszak Poroszországban 1815–1848 (State violence in Prussia 1815–1848)*, *Social History* 1969, 175–222.). Érdeklődése az iránt, hogy a különböző osztályok eltérő formájú szocia-

lizációja miként vezet különböző típusú tudatossághoz a kultúra kifejezési módjaiban látszik: Mindennapi valóság, életmód és szükségletkifejeződések: Munkaprogram a „proletár öntudat” előfeltételeihez a gyáripar kibontakozása idején témához (Alltagswirklichkeit, Lebensweise und Bedürfnisartikulation: ein Arbeitsprogramm zu den Bedingungen „proletarischen Bewusstseins” in der Entfaltung der Fabrikindustrie, in: *Gesellschaft. Beiträge zur Marxschen Theorie* Bd. 11, Frankfurt 1978, 311–50.). Gyári kultúrával foglalkozik legújabb munkája, lásd: Munkakezdés, munkaszünet, munkavég (Arbeitsbeginn, Arbeitspausen, Arbeitsende, in: G. Huck (szerk.): *Sozialgeschichte der Freizeit*, Wuppertal, 1980, 95–112).

Jürgen Schlumbohm, aki szintén szerepelt a protoindustrializmusról szóló kötetben, s aki most a szövökről folytat demográfiai megalapozású közösség-kutatásokat, nemrég a gyereknevelési formákkal foglalkozott, azt vizsgálva, mennyiben eltérőek ezek a középosztály különböző csoportjainál. Lásd: Hagyományos kollektivitás és „modern” individualitás: kérdések és javaslatok a szocializáció történeti tanulmányozásához (Traditional collectivity and „modern” individuality: some questions and suggestions for the historical study of socialization, *Social History* 1980, 71–104.).

A *Technische Universität Berlin* nők történetével foglalkozó csoportja is kapcsolódik az antropológiai történetíráshoz, s tagjai közül többen részt vettek a kerekasztal konferenciákon. Újabb jelent meg Barbara Duden és Karin Hausen: Társadalmi munka – nemek közötti munkamegosztás (Gesellschaftliche Arbeit-Geschlechtsspezifische Arbeitsteilung, in A. Kuhn–G. Schneider (szerk.): *Frauen in der Geschichte*, Düsseldorf 1979, 11–33.). Karin Hausen leírása arról, hogy a burzsoá *mentalitásban* miként változtak a „nőiesség” jellemzői a 19. század során, az ilyesfajta történelmek közül azok közé tartozik, amelyek az időt, mint olyat megfelelően kezelik: A „nemi karakterek” polarizálódása. A foglalkozási- és családi élet különválásának tükröződése (Die Polarisierung der „Geschlechtscharaktere”. Eine Spiegelung der Dissoziation von Erwerbs- und Familienleben, in Conze (szerk.): *Sozialgeschichte der Familie in der Neuzeit Europas*, Stuttgart 1976, 363–393.). Lásd még a németországi anyák napja etnológiájáról írott munkáját: Anyák üzleti érdekek és kultikus imádat között. „A német anyák napja” a weimari köztársaságban (Mütter zwischen Geschäftsinteressen und kultischer Verehrung.

Der „Deutsche Muttertag“ in der Weimarer Republik, in: G. Huck (szerk.): i. m. 249–280).

Meg kell említenünk itt Regina Schulte müncheni történészt, aki a prostitúcióval és csecsemőgyilkossággal foglalkozik. Lásd: Lezárt területek. Erényesség és prostitúció a polgári világban (*Sperbezirke, Tugendhaftigkeit und Prostitution in der bürgerlichen Welt*, Frankfurt 1979), és a párizsi kerekasztal konferencián tartott előadását: „Vidéki gyermekgyilkosnők” (Kindesmörderinnen auf dem Lande) és Cselédlányok az úri háztartásban. Szociálpszichológiájuk kialakulásához. (Dienstmädchen im herrschaftlichen Haushalt. Zur Genese ihrer Sozialpsychologie, *Zeitschrift für bayerische Landesgeschichte* 41, 1978, 879, és köv. lapok).

Konstanzban Dieter Groh vezetésével folyik vizsgálat a proletár közéletéről „Alapfolyamatok és szervezési problémák” címmel. Ez a proletár tapasztalatot alakító tényezőkkel foglalkozik, az alsó osztályok *mentalitásával*, kultúrájával, stb. Lásd D. Groh: Bázisfolyamatok és a szerveződés problémái: egy társadalomtörténeti kutatási program körvonalai (Baseprocesses and the problem of organization: outline of a social history research project, *Social History* 1979, 265–283.), melyet Bourdieu inspirált. Ezen a kutatási programon belül Rainer Wirtz leginkább a társadalmi tiltakozási formákkal foglalkozik. Lásd különösen disszertációját: Társadalmi mozgalom és társadalmi erőszak Badenben 1815–1848 (Soziale Bewegung und soziale Gewalt in Baden 1815–1848, kézirat, Konstanz, 1979).

Valószínűleg még számos olyan kutató van, aki az utolsó néhány évben antropológiai munkával kezdett el foglalkozni, s akiről én nem tudok. Természetesen rengeteg olyan kutató van, akit érdekel az antropológia, de mostanáig nem alkalmazta implicite ennek fogalmait. Arthur Imhof a berlini Freie Universitätől például az 1979 szeptemberében a történelmi demográfiairól tartott egy hónapos kurzus keretében speciális ülészakot szervezett a történelmi antropológiának, melynek vezetője Andrejs Plakans volt.

Találkozunk említésre érdemes egyéni erőfeszítésekkel is. Lásd például Heide Wunder: A felkelő parasztok mentalitásáról. A történettudomány és az antropológia együttműködésének lehetőségei az 1525-ös Samlandi parasztfelkelés példáján szemléltetve. (Zur Mentalität aufständischer Bauern. Möglichkeiten der Zusammenarbeit von Geschichtswissenschaft und Anthropologie, dargestellt am Beispiel des Samländischen Bauernaufstands von 1525, in: H.U. Wehler (szerk.): *Der deutsche Bauern-*

krieg 1524–1526, Geschichte und Gesellschaft, Sonderheft 1, 1975, 9–37).

Elias figyelemre méltó követője Wolfgang Schivelbusch, aki egy könyvsorozatot készít elő a modern civilizáció történeti fejlődéséről. A vasúti utazás története, adalék a tér és az idő iparosításához a 19. században (*Geschichte der Eisenbahnreise, zur Industrialisierung von Raum und Zeit im 19. Jhr*, München 1977) című könyve, melyet nemrég fordítottak angolra, a vasutat használja fel a 19. század közepi mindennapi élet gépesítésének illusztrálására. Újabb munkája: A Paradicsom, az ízlés és az ész. Az élvezeti cikkek története (*Das Paradies, der Geschmack und die Vernunft. Eine Geschichte der Genussmittel*, München 1979) történetileg tárgyalja a rossz szokások, beleértve a központi idegrendszer izgatószerrei – dohányzás, alkohol, kávé, ópium, stb. – elterjedését.

Kelet-Németországban egy veterán történész – aki ma bizonyos fokig vitatott figura az NDK-ban – Jürgen Kuczynski kezdett el egy öt kötetes munkát a népi kultúráról: A német nép mindennapjainak története (*Geschichte des Alltags des deutschen Volkes*), melynek első és második kötete éppen most jelent meg (Berlin 1981). A legtöbb történeti szemléletmóddal dolgozó NDK-s etnológus az anyagi kultúrával foglalkozik. Kivétel ez alól a W. Jacobeit és U. Mohrmann által szerkesztett A proletariátus kultúrája és életformája. Kultúrtörténeti-néprajzi tanulmányok és anyagok (*Kultur- und Lebensweise des Proletariats. Kulturhistorisch-volkskundliche Studien und Materialien*, Berlin 1973) című kötet. Lásd különösen H. Zwahr cikkét a 85–136. oldalon a lipcsei gyári rendtartásokról.

A nyugat-német etnológián belül számos csoport foglalkozik olyan kérdésekkel, amelyeket antropológiai történelemnek lehet nevezni. Az ilyen típusú gondolkodás jó összefoglalója H. Bausinger, U. Jeggle, G. Korff, M. Scharfe: A néprajz alapvonalai (*Grundzüge der Volkskunde*, Darmstadt 1978) című munkája, amely elszakad a hagyományosan tanított német etnológiától, nevezetesen plebejus csoportok problémái nyerek megvilágítást e könyvben. A svédül olvasók számára Anders Gustavsson összefoglalóját ajánlhatom: Irányzatok a nyugat-német etnológiában az 1970-es években (*Nagra trender inom västtysk etnologi under 1970-talet*, Lund 1980).

Tudomásom szerint Tübingen a „központja” az ilyenfajta antropológiai történeti munkálatoknak, bár azt nem tudom, milyen erős itt ténylegesen a társadalomantropológia ösztönző ereje. Az etnológia és a törté-

nelem viszonyáról mindenesetre hosszú vita folyik itt a német etnológusok 1967-es konferenciája óta. Lásd Martin Scharfe: Egy kultúrtörténet érdekében: megjegyzések a németül beszélő országok mai néprajztudományáról (Towards a cultural history: notes on contemporary Volkskunde in German-speaking countries, *Social History* 1979, 333–344.). Számos közösséget vizsgáló kutatást végeztek, lásd Utz Jeggle: A vidéki döntési struktúrák urbanizációja (Urbanisierung ländlicher Entscheidungsstrukturen, in G. Kaufman (szerk.): *Stadt-Land-Beziehungen*, Göttingen 1979, 65–80); Albert Ilien: Vidéki községek kommunikációs stílusai (Kommunikationsstile in ländlichen Gemeinden, in Bausinger et al. (szerk.): *Direkte Kommunikation und Massenkommunikation*, Tübingen 1976, 199–206.); Ilien és Jeggle: A kis emberek joga arra, hogy tudományosan megértsék őket (Zum Recht der kleinen Leute auf wissenschaftliches Verstandenwerden, in K. Köstlin és K.-D. Sievers (szerk.): *Das Recht der kleinen Leute. Beiträge zur rechtlichen Volkskunde. Festschrift für Karl-Sigismund Kramer zum 60. Geburtstag*, Berlin 1976, 89–97.); Ilien: Presztizs a falusi világban (*Prestige in dörflicher Lebenswelt*, Tübingen 1977); Jeggle: Kiebingen – egy honismereti könyv. A civilizáció folyamatához egy sváb faluban (*Kiebingen – ein Heimatsbuch. Zum Prozess der Zivilisation in einem schwäbischen Dorf*, Tübingen 1977); Ilien és Jeggle: A falusi élet. A falu társadalomtörténetéhez és lakói társadalomlélektanához. (*Leben auf dem Dorf. Zur Sozialgeschichte des Dorfes und zur Sozialpsychologie seiner Bewohner*, Opladen 1978).

Egy másik tübingeni kutató éppen most adta ki igen komoly munkáját a 18. századi népi vallási pietizmusról: Martin Scharfe: A nép vallása. A pietizmus kis kultúr- és társadalomtörténete. (*Die Religion des Volkes. Kleine Kultur- und Sozialgeschichte des Pietismus*, Gütersloh 1980).

Még egy etnológust kell itt megemlítenünk. A kieli Karl-S. Kramer az uradalomnak a népéletre gyakorolt hatásával foglalkozik: Majorsági földbirtok és népélet, (Gutsherrschaft und Volksleben, *Rheinisch-westfälische Zeitschrift für Volkskunde* 12, 1976, 16–33.). Kramer számos történelmi tanulmányt írt már a társadalmi kapcsolatokról.

A német etnológián belül az 1960-as években igen erős törekvés jelentkezett a plebejus kultúra tanulmányozására. Herman Bausinger neve kötődik leginkább ehhez a kampányhoz. Kétségtelen azonban, hogy mindezidáig igen nehéznek bizonyult e kutatási tendencia valóságos tartalommal való megtöltése.

Sok történész fogott hozzá a plebejus kultúra vizsgálatához, köztük a már említett Medick, Lüdtke és Wirtz. Rajtuk kívül meg kell említenünk két müncheni történészt, Norbert Schindlert és Richard van Dülment, akik éppen most adnak ki két, a népi kultúrával foglalkozó antológiát. Ezek a szórakozással, a májusi ünnepi szokásokkal, az iparosítás előtti kézművesekkel és más munkásokkal valamint a fordításokkal foglalkoznak. Natalie Davis írásai különösen erősen befolyásolták őket.

Ha akad is olyan társadalomantropológus Németországban, akinek történelmi érdeklődése van, akkor az ismeretlen előttem. A társadalom- és kulturális antropológia fogalmaknak olyan egyéni ellenérzéssel telített értelmezése él Németországban, melyeknek igen kevés köze van a nemzetközi tudományos meghatározásokhoz. Az egész kérdést részletesen tárgyalja Wolf Lepenies: Szociológiai antropológia (*Soziologische Anthropologie*, München 1971) című munkája. Mindennek következtében, ha valamilyen társadalomantropológiai munka születik Németországban, azt igen nehéz megtalálni, mivel az ilyen érdeklődéssel rendelkező emberek, általában, más tudományágakban kell, hogy helyet találjanak maguknak.

Ausztria

A bécsi egyetemi *Institut für Wirtschafts- und Sozialgeschichte* Michael Mitterauer professzor által vezetett családtörténeti kutatásait az évek során egyre inkább befolyásolta a társadalomantropológia. E csoport és a *Max-Planck-Institut* kutatói meg a berliniek igen közel állnak egymáshoz, és kapcsolataik is rendszeresek. A német nyelvű családtörténészek évenkénti konferenciája, olyan témákkal, mint a családi ciklus és a házasságon kívül született gyerekek, ezen országok nagyszámú olyan társadalomtudósát hozza össze, akiket érdekel a történelmi antropológia.

Az elsődlegesen a *Volkswagen Stiftung* által finanszírozott „a család a társadalmi vonatkozásban” kutatási iránynak több rész kutatása is folyik:

A családi struktúra változásai Ausztriában a 17. századtól fogva.

A családi struktúra változásai összeurópai összehasonlításban.

A család változásai Ausztria városi és falusi területein 1918 óta (Oral History Project).

A lakáskörülmények hatása a 19. és 20. századi bécsi családra.

Háztartás és fogyasztás Ausztriában a 18. század óta.

A család a társadalmi ellenőrzés rendszerében.

Nők házasságban és családban: társadalmi ellenőrzés és a hatalom házas-társi elosztása.

A fenti rész kutatások egy része jobban áll, mint a többi. A falusi Ausztria problémái jól feltártak, s ugyanígy a bécsi lakáshelyzet is. Az utóbbi időben a bécsi csoport számos munkát készített elő kiadásra, ezért csak néhány olyan címet fogok említeni, amelyek a történelmi antropológia szempontjából érdekesek.

Reinhard Sieder a háztartások időbeli fejlődésének beépült problémáira specializálta magát – a fiatalok és az idősebb nemzedék majdnem elkerülhetetlen konfrontációjára, a különböző nemek munkaszerepének problémáira stb. Lásd: A 19. századi vidéki család strukturális problémái (Strukturprobleme der Ländlichen Familie im 19. Jahrhundert, *Zeitschrift für bayerische Landesgeschichte* 41, 1978, 173–217.). Említésre méltó továbbá Michael Mitterauer és Reinhard Sieder: A kiterjedt háztartások fejlődési ciklusai: a rekonstrukció problémái és az értelmezés lehetőségei (Developmental Cycle of Domestic Groups: Problems of Reconstruction and Possibilities of Interpretation, *Journal of Family History* 1979:4, 257–284). Sieder disszertációja a falusi gyerekek felnevelésével foglalkozik: Személyiségalkítás a házban és a családban. Tanulmányok az iparosítás előtti vidéki-paraszti házközösségek szocializációjáról (Persönlichkeitsbildung in Haus und Familie. Studien zur Sozialisation in ländlich-bäuerlichen Hausgemeinschaften der vorindustriellen Zeit. Kézirat, 1975).

Michael Mitterauer rengeteget publikál, bár csak legutolsó írásainak van antropológiai jellege. A házasságokkal foglalkozik és egy házassági mintát próbál kidolgozni, úgy, hogy szélsőséges formákat kutat, mint amilyen a nem-együttélő falusi szolga családok egyesülése, s a falusi Ausztriában született rengeteg törvénytelen gyermek jelentősége az anyák szempontjából. Lásd: Cselédházasságok Karintia vidéki területein – a történelmi családszerveződés különleges esete, (Gesindeehen in ländlichen Gebieten Kärntens – ein Sonderfall historischer Familienbildung, *Grazer Forschungen zur Wirtschafts- und Sozialgeschichte*, 3, 1978, 227–246), és A törvénytelen gyermek történelmi elterjedése az európai térben, (Historische Verbreitung von Illegitimität im europäischen Raum, Kézirat 1980 március), amely egyebek között az ősök tiszteletével és a szüzesség kultuszával, mint a házasság nem kívánatos formái ellen kialakított ideológiákkal foglalkozik.

A lakáshelyzetre vonatkozó kutatások közül kettőt kell megemlíte-

nünk: Roman Sandgruber: Cselédszobák, kisházak és munkáskaszárnyák a 18–19. századi Ausztriában (Gesindestuben, Kleinhäuser und Arbeiterkaserne im 18. und 19. Jahrhundert in Österreich, in L. Niethammer (szerk.): *Wohnen im Wandel*, Wuppertal 1979, 107–132.), és Josef Ehmer: Saját lakás nélkül lakni. Az albérlők és ágyrajárók társadalmi helyzetéről (Wohnen ohne eigene Wohnung. Zur sozialen Stellung von Untermieter und Bettgehern, *uo.* 131–151.). Josef Ehmernek a munkásoknak 1860-as évekbeli tiltakozó mozgalmairól szóló munkája kívül esik a családi kutatások területén, de nagyon érdekes: Vörös zászlók-suszterhétfő: a korai bécsi munkásmozgalom akció- és szervezési formáinak társadalmi feltételei (Kézirat 1978).

Svájc

A történelmi antropológia modern úttörője Svájcban Rudolf Braun, a zürichi egyetem történelem professzora. Tanulmánya arról, hogy az iparosítás miként változtatta meg a vidéki életmódot, lenyűgöző kombinációja a történeti, demográfiai és folklórikus perspektívának: Iparosítás és népélet. Az életformák megváltozása „Verlag”-ipari otthoni munka hatására egy vidéki iparterületen. A zürichi felvidék 1800 előtt. (*Industrialisierung und Volksleben. Veränderungen der Lebensformen unter Einwirkung der verlagsindustriellen Heimarbeit in einem ländlichen Industriegebiet. Zürcher Oberland vor 1800*, Erlenbach 1960). Lásd még munkájának folytatását: Társadalmi és kulturális változás egy vidéki iparterületen (zürichi felvidék) a gépesítés és a gyárpar hatása alatt a 19. és 20. században, (*Sozialer und kultureller Wandel in einem ländlichen Industriegebiet (Zürcher Oberland) unter Einwirkung des Maschinen- und Fabrikwesens im 19. und 20. Jahrhundert*, Erlenbach 1965). Braun teljesen más irányt adott az etnológiai kutatásoknak, ahhoz a formájukhoz képest, amelyekben egy tudósi nemzedékkel korábban Richard Weiss irányítása alatt meggyökeresedtek.

Jelenleg több svájci kutató foglalkozik történelmi antropológiai munkássággal. Természetesen működik egy csoport Zürichben Braunhoz kapcsolódva.

Roger Sablonnier egy középkori dél-nyugati német falu közösségét tanulmányozta a 13–15. században. Nemrég fejezte be tanulmányát egy középkori királyi család dinasztikus stratégiájáról, melyet egy Párizsban tartott kerekasztal konferencia számára készített: Az aragóniai királyi

család 1300 körül (Die aragonische Königsfamilie um 1300. Kézirat 1980).

Röviden felsorolom azokat a zürichi doktori és licenciátusi disszertációkat, amelyek többé-kevésbé történelmi antropológiai tartalmúak. Elisabeth Seiler: Társadalmi változás az Oberwallisban a 19. század második felében (Sozialer Wandel im Oberwallis in der 2. Hälfte des 19. Jhs.–lic.). Albert Tanner: Protoindusztrializáció, társadalmi rétegződés és uralmi viszonyok az Ausserrodenban a 18–19. században, (Protoindustrialisierung, soziale Schichtung und Herrschaftsverhältnisse im Ausserroden im 18./19. Jh.-dokt.). Thomas Meier: Nem-agrár tevékenység és kereseti formák a 18. század egy hagyományos földművelő területén, (Nicht-agrarische Tätigkeiten und Erwerbsformen in einem traditionellen Ackerbaugbiet des 18. Jhs.-lic.). Andreas Suter: Paraszti ellenállás a 18. században: politikai zavargások a baseli hercegtüspökségben (Bäuerlicher Widerstand im 18. Jh.: die Landestroublen im Fürstbistum Basel.-dokt.). Max Bauman: Az aargaui révészokról, hajósokról és halászsokról. A folyó, mint a vidéki lakosság létalapja. (Von Fährleuten, Schiffern und Fischern im Aargau. Der Fluss als Existenzgrundlage ländlicher Bevölkerung.-dokt.). Seiler és Bauman disszertációi alkalmazták leginkább az antropológiai megközelítést kutatásaikban.

Markus Mattmüller baseli professzor legalább egy évtizede tartott történelmi demográfiai szemináriumot. A résztvevők egy részében egyre inkább felébredt az antropológiai perspektívák iránti érdeklődés, bár ezt kiadott munkák nem bizonyítják. Bernben mindennek előtt egy disszertációt kell megemlíteni: Jon Mathieu: Az Alsó-Engadin a 17–18. században (Das Unterengadin im 17. und 18. Jh.-lic. 1980), melyet Imhof professzorhoz írt. A genfi egyetemen több kutatás foglalkozik a 18. századi szexualitás és erkölcstelenség kérdéseivel.

Thomas Held zürichi szociológus valószínűleg a legkiválóbb svájci nem-szakmabeli történész, aki a történelmi antropológia területén dolgozik. Legújabb könyve: A házasságon belüli hatalmi viszonyok szociológiája (*Soziologie der ehelichen Machtverhältnisse*, Darmstadt 1978) világosan integrálja a történeti/etnológiai és szociológiai eredményeket egy elhanyagolt területen, a férj és a feleség közötti hatalmi viszonyokat kutatva. Kutatásait folytatva, most a családokon belül a nemzedékek hatalmi erőviszonyaival foglalkozik.

Olaszország

Az olasz *Quaderni Storici* folyóirat történelmi antropológiai szempontból a legérdekesebb. Nem szokatlan, hogy antropológusok és történészek együttműködnek speciális témák tárgyalásánál. Az 1980 augusztusi folyóiratszám például a gyerekszüléssel és az anyasággal foglalkozott, olyan cikkekkel, mint amilyen S. Cavallo és S. Cernuti: A nők megbecsülése és a reprodukció társadalmi ellenőrzése (Womens'honour and the social control of reproduction); O. Niccoli: Menstruum, quasi monstruum; F. Zanolla: Anyák, lányok és sógornők Friuliban (Mothers, Daughters and Sisters-in Law in Friuli.) Hasonló témákat tárgyaló cikkek jelentek meg Nyugat-Afrikáról és a Pandzsabról. Korábban a közösségi és családkutatásoknak is szenteltek folyóiratszámokat. A folyóirat több szerkesztője – különösen Carlo Ginzburg, Eduardo Grendi, Giovanni Levi és Carlo Poni – maga is ilyen típusú kutatásokkal foglalkozik.

A bolognai Carlo Ginzburg az umeai antropológiai és történelmi kutatócsoport vendégelőadója is volt, s számos empirikus munkát írt a kora-újkori Olaszország népi kultúrájának formáiról. I. Benandanti. Tanulmány a boszorkányságról és az agrárkultuszokról a 16. és 17. században, (*I. Benandanti. Ricerche sulla stregoneria e sui culti agrari tra Cinquecento e Seicento*, Torino 1966) egy észak-olaszországi népi sabbath-hiedelemmel foglalkozik, amely a hatóságok szemében összekveredett a boszorkányszombattal. A sajt és a kukacok (*Il formaggio e i vermi*, Torino 1976) egy eretnek molnárral foglalkozik, aki belekerült az inkvizíció hálójába. A kultúra ilyen formáinak tanulmányozása készítette Ginzburgot arra, hogy megváltoztassa a dokumentumok megközelítésének módját, sokkal nagyobb figyelmet szentelve a részleteknek, mint az általános tendenciáknak. Lásd: Morelli, Freud és Sherlock Holmes: Nyomolvasás és tudományos módszer, (Morelli, Freud and Sherlock Holmes: Clues and Scientific Method, *History Workshop* 9, 1980 tavasz, 5–36.). Ginzburg éppen most fejezte be Piero della Francesca patrónusairól és ikonográfiájáról szóló kutatását, és a boszorkányszombatok európai összehasonlításával akar foglalkozni.

A szintén bolognai Carlo Poni mind az ipari régészettel, mind a parasztság történetével új módon foglalkozik. A munkafolyamatokról tartott kerekasztal konferencián a részesbérlelőkről beszélt, akik, be akarván csapni az uradalmi ellenőrzést, gyakorlatilag a mezőgazdasági forradalom élvonalában jártak, mind a szántási technikát, mind az újfajta növényi kul-

túrákat tekintve. Ez a munka még folytatódik. Poni érdekes tanulmányt írt a gyárrendszer pre-indusztriális gyökereiről: A gyárrendszer kezdetei: az észak-itáliai selyemipar technológiája és termelési szerkezete a 17–18. században (All'origine del sistema di fabbrica: tecnologia e organizzazione produttiva dei mulini da seta nell'Italia settentrionale (sec. XVII–XVIII). *Rivista Storica Italiana* 1976, 444–497.).

Néhány kis ország

Itt és ott: egyéni kutatás kis országokban.

Felsorolok röviden néhány kutatót olyan országokból, amelyekről nem rendelkezem annyi információval, hogy országos áttekintést adjak.

Anton Blok holland antropológus (Nijmegen), akire nagy hatással volt Elias, az itáliai és németalföldi múltbeli banditizmust kutatja. Lásd a maffiáról, mint vállalkozóról írott tanulmányát: A szicíliai falu maffiája, 1860–1960 (*The Mafia of Sicilian Village, 1860–1960*, Oxford 1974). Újra vizsgálta Hobsbawm-nak a társadalmi banditizmusról vallott elképzelését: A paraszt és a briganti (*The Peasant and the Brigand, Comparative Studies in History and Society* 1972, 493–503.), és 18. századi dél-németalföldi rablóbandákkal foglalkozik, lásd előzetes megjegyzéseit az amsterdami egyetem *Anthropologisch-Sociologisch Centrum*-a által kiadott *Papers on European and Mediterranean Societies* 7, 1976-ban. A *Tijdschrift voor sociale geschiedenis* című folyóirat 1980 júniusában speciális számot adott ki a történelmi antropológiáról.

A portugál történetírás jelenleg roppant virágzó, bár a nyelvismeret hiánya megakadályozott abban, hogy mélyebb betekintést nyerjek ide. Az *Universidade Nova* és a lisszaboni *Instituto Gulbenkian de Ciencia* szervezésében a közösségi és egyéni tulajdonról egy nagyszabású kutatást folytatnak. Lásd Fátima Brandão és Robert Rowland: A falusi tulajdon és közösség története: Módszertani kérdések (*Historia da propriedade e comunidade rurale: questões de método; Análise social* XVI, 1980, 173–207.). Rowland számos közösség rekonstrukcióját szeretné elvégezni a 16. századtól kezdve egyházi és bírósági források számítógépes elemzésével.

Észtországban az 1950-es években egy nagyszabású kutatást végeztek az észti nép etnikai eredetéről és fejlődéséről, s ebben kombinálták a történelmet, régészetet, nyelvészetet és etnológiát. A munkálatok eredményeinek fő kiadványa: H. Moora et al.: Az észti nép etnikai története

(*Eesti rahva etnilisest ajaloost*, Tallinn 1956.). Még nem olvastam a fenti munkát, de kiadási dátumából feltételezem, hogy kevés van benne az újabb időkről. Egy új kutatási programot is terveznek az észt kultúra történetéről, amelyben etnológusok és történészek is részt fognak venni. A kutatási program még annyira friss, hogy még nem dőlt el, melyik intézmény lesz a kutatások bázisa. Juhani Kahk és H. Uibi a Történettudományi Intézetből egy kéziratot készítettek a bécsi Michael Mitterauer által szerkesztendő tanulmánykötet számára a vidéki közösségeken belüli munkamegosztásról. Munkájuk mintaszerűen használja fel a szolgák dalait a társadalmi konfliktusok leírásához.

Északi országok

Az északi országokban különösen az utolsó évtizedben nagy erőfejtések történtek az antropológia és a történelem integrálására. Eddig Dánia jutott a legmesszebbre, s itt leginkább az európai etnológiát kell dicsérnünk, amely fejlettebb a történelemnél és a társadalomantropológiánál.

Ez kissé meglepő lehet, mivel a legtöbb nemzeti etnológiai hagyomány egy egyszerű genetikus-földrajzi megoszlású nézőpontra épül. Sok etnológus van, akik nem ismerik, vagy akiket nem érdekel az olyan társadalomantropológusok munkája, mint amilyen Malinowski vagy Radcliffe-Brown.

Néhány a tudományág szélére szorult tudós azonban, például Robert Wikman és Börje Hanssen párbeszédet kezdtek a társadalomantropológusokkal. Wikman: Bevezetés a házasságba (*Die Einleitung der Ehe*, 1973) című munkáját egyértelműen Malinowski és Westermarck inspirálták, amikor az egyszerűbb társadalmak szexuális kapcsolatainak struktúrájával, a tabu és tisztaság fogalmaival foglalkozik. Hanssen első nagyobb munkája egy 18. századi régióról szól. Érdeklődésének középpontjában a közösség és az ottani különböző népcsoportok közötti kulturális, gazdasági és társadalmi kapcsolatok álltak. Hosszú intellektuális partnerkapcsolatra lépett Robert Redfielddel, ami kifejezést nyert az utóbbi A kis közösség (*The Little Community*, 1955) című munkájában. Az 1950-es évek derekára Hanssen, akinek korábbi referencia kerete a történelem és a szociológia volt, élénk érdeklődést mutatott a társadalomantropológiai szemléletmód iránt. Az elsődleges csoportstruktúra dimenziói Svédországban (*Dimensions of Primary Group Structure in Sweden*, *Recherches sur*

la Famille vol 1, 1956, 115–156.) többek között Feire, Firthre, Leachre, Malinowskira, Meadre, Radcliffe-Brownra, Redfieldre, Thurnwaldra, Westermarckra és Wikmanra utal.

A fenti két fő figura mellett a mai történelmi antropológusok számára akadnak régebbi és újabb inspirációs források egyaránt. Fredrik Barth például az 1960-as évek végén és az 1970-es évek elején nagy feltűnést keltett az északi történelem kulturális eltéréseinek ökológiai megközelítésével. Barth az ázsiai kultúrák tanulmányozása mellett úttörője volt a norvégiai társadalomantropológiai kutatásoknak. Lásd az általa szerkesztett: A vállalkozó szerepe az észak-norvégiai társadalmi változásban (*The Role of the Entrepreneur in Social Change in Northern Norway*, Bergen 1963) és Etnikai csoportok és határok (*Ethnic Groups and Boundaries*, Bergen 1969). Befolyása különösen nagy az A. Daun és O. Löfgren által szerkesztett Ökológia és kultúra (*Ekologi och kultur*) című tanulmánykötetre (København 1971). Ebben a fizikai környezethez való alkalmazkodást hangsúlyozzák a vadászó kultúrákról, a mezőgazdasági-halászság közösségekről, a szezonális migrációról, a kollektív tulajdonról, a fenyér hasznosításáról, stb. írott tanulmányokban.

Vannak 19. századi inspirációs források is, nagy értékük mindennekelőtt a mindennapi életről összegyűjtött információikból fakad. T.F. Troels-Lund dán tudós 14 kötetben írta meg A mindennapi élet Északon a 16. században (*Daglig Liv i Norden i det Sekstende Aarhundrede*, København 1879–1901) című munkáját, amely sajnos torzó maradt, de igen kiváló a házassági dolgokról, alkoholizmusról s a szülők és gyermekek közti viszonyról szóló része. A norvég Eilert Sundt rengeteg anyagot gyűjtött össze a házasságon belüli és a házasságon kívüli életről szóló két kötetében: A házasságkötés Norvégiában (*Om Giftarmaal i Norge* Christiania 1866), és A házasságrendje Norvégiában (*Om saedlighedstilstanden i Norge*, Christiania 1857). Néhány szerzőnek, mint amilyen Emil Birkeli norvég folklórlista, aki afrikai és norvég kultúrákkal egyaránt foglalkozott, vagy a dán nyelvész Wilhelm Grønbech, aki a korai északi vallási és kulturális jellegzetességekkel foglalkozott, és Edward Westermarck, a finn antropológus, nagy jelentősége lehet a modern történészek számára, de mostanáig e lehetőség felhasználására nem került sor.

A történelmi antropológiai kutatások talán legnagyobb „központja” a koppenhágai egyetem európai etnológia tanszéke, amelynek van egy kis állandó etnológus stábjja, amely történelmi anyagokkal foglalkozik, olyan „külső előadókkal”, mint amilyen az elhunyt Börje Hanssen és Orvar

Löfgren, akik időszakosan kiegészítették az oktatói kart. Az intézet tudatosan törekszik arra, hogy a hasonló érdeklődésű kutatókat magához vonzza.

Bjarne Stocklund, az etnológia professzora több mint egy évtizedig foglalkozott Laesoe szigetével, és számos cikket írt azokról az eltérő társadalmi alkalmazkodási formákról, amelyekkel a lakosság a változó ökológiai feltételekre reagált. Különösen a szexuális kapcsolatokkal, a munkafeltételekkel és az „elmaradott” élet anyagi alapjaival foglalkozott sokat. Lásd például: Ökológiai alkalmazkodás egy dán faluban (*Økologisk tilpasning i et dansk øsamfund, Ekologi och kultur*, 1971, 35–42. és Ökológiai egymásutánosság. Megjegyzések az ember és a környezet kapcsolatáról a pre-indusztriális Dániában (*Ecological Succession. Reflections on the Relations between man and environment in Pre-industrial Denmark, Ethnologia Scandinavica* 1976, 84–99) és Betelepülés és benépesítés Laesoe szigetén (*Bosaettelse og bebyggelse pa Laes, Vendsyssel Arbog* 1980, 7–56). Az alkalmazkodás kutatásán kívül van néhány úttörő munkája, ahol naplókát használ fel a mindennapi élet feltárásában, lásd az ő és Karen Schousboe: A naplók mint a mindennapi élet történetének forrásai (*Bondedagbøger – kilder til daglivlivets historie*, Brede 1980), amely többszáz 18–19. századi dán paraszti naplót regisztrál és ismertet. Más északi országokban nincsen ehhez hasonló munka.

Palle O. Christiansen etnológus docens, aki mind Barthnál, mind Hanssennál tanult, valószínűleg módszertanilag a legmesszebb jutott az antropológiai szemléletmódnak a konkrét empirikus anyagon való használatában. Gondolatai a legjobban dán uradalmi régiók társadalmi kapcsolataival s ezeknek a társadalom többi részeiben beálló nagy változásokkal szembeni időbeli folyamatosságával foglalkozó kutatásaiból derülnek ki. Programadó munkája: A paraszti függőség formái egy dán uradalomban 1775–1975 (*Forms of Peasant Dependency in a Danish Estate 1775–1975, Peasant Studies*, 7:1, 1978, 38–67.), amely mellékesen ismerteti kiadatlan disszertációjának eredményeit is: *Livsformer og livsløb i en godsregion* (1975). Két cikkében is foglalkozik az uradalmi régiók *mentalitásának* problémáival, részben paraszti naplókra alapozva: *Paraszti alkalmazkodás a burzsoá kultúrához? Osztályformálódás és kulturális újrameghatározás a dán falun* (*Peasant Adaptation to Bourgeois Culture? Class Formation and Cultural Redefinition in the Danish Countryside, Ethnologia Scandinavica* 1978, 98–152) és *Az „élők” és a „holtak”*: egy birtokos paraszt emlékeinek tartalmi elemzése helyi, társadalmi és

kulturális aspektusban (De 'levande' och de 'døde': En inholdsanalyse af en grundtvigsk bondes erindringer set i lokalt, socialt og kulturelt perspektiv, *Folk og kultur* 1979, 80–97).

Christiansennek mindig az volt a véleménye, hogy a modern magartatásnak megvannak a történelmi gyökerei, és a Vidéki Falusi Bizottság számára négy faluról csoportjával együtt végzett kutatásaiban fel is tárta ezeket a történeti tényezőket. Lásd: Négy falu: etnológiai beszámoló a szokásos életmódookról (*Fire Landsbyer: en etnologisk rapport om nutidige livsformer*, København 1980)

A stáb egy másik tagjának, Paul Balle-Pedersennek munkája: Paraszti udvar, nemzetségek és szomszédok: társadalmi viszonyok egy dániai helyi társadalomban 1880-ban (Garden, slaecten og naboerne: sociale relationer i et lokalsamfund i Danmark o.1880, *Folk og kultur* 1980, 106–150.), amely elsődleges csoportok rekonstrukcióját végzi el egy terjedelmes paraszti napló alapján. A folyamatban lévő kutatások közül meg kell említenünk Annette Vasström munkáját, aki Koppenhága *Nyboder* negyedének több, mint 300 éves történetével foglalkozik. Ez tengerészek és tengeri hajó építők speciális települése, amelynek teljesen egyéni kultúrája és nagy levéltári anyaga van.

Valószínűleg Kirsten Hastrup az Aarhus egyetemről az a társadalomantropológus, aki a legfejlettebb történelmi kutatást végezte el egy északi ország vonatkozásában. Oxfordi doktori disszertációja: Kulturális klasszifikáció és történelem (1980) Izlanddal foglalkozik a betelepedéstől egészen a középkor derekáig. Hastrup az izlandi mítoszokat szinte strukturalista módon tárgyalja, s összeköti változásait a demográfia és a rokoni szervezet fejlődésével. Lásd rövid tanulmányát az *Ethnos*-ban 1979:3–4, 182–191.: Klasszifikáció és demográfia a középkori Izlandon (Classification and Demography in Medieval Iceland).

Jens Rahbek Rasmussen, a koppenhágai egyetem történésze egy olyan kutatást végez, amely a folklórt és a kora-újkori Dánia népi kultúrájának más elemeit az elit és a népi kultúra különválásának Peter Burke által megfogalmazott problémájához viszonyítja.

Nils Windfeld Lund, az aalborgi könyvtárosi főiskoláról, egy jütlandi közösség mindennapi életének 300 éves történetét kutatja. Lund tanácsadója E. Le Roy Ladurie. Lásd kutatási tervének leírását: Az élet Bordingban (Livet i Bording 1680–1980, *Nord nyt* 1979:4, 102–105.)

A dán folklórkutatók között is akadnak néhányan, akik antropológiai történelemmel foglalkoznak. A legfontosabb Gustav Henningsen, a

Dán Folklor Levéltárból, aki régóta kutatja a spanyolországi és dániai boszorkányságot. Ez vezette őt a spanyol inkvizíció levéltáraiba, s ezek használatának lehetősége a mindennapi élet történetének megírásához. Legfőbb munkája: A boszorkányok ügyvédje (*The Witches' Advocate*, Reno 1980) egy boszorkányper menetéről szól Észak-Spanyolországban a 17. század elején. Új kutatási terve: A kora-újkorai Európa történelmi antropológiája: Kutatási program és a forrásanyag adatbázisa a népi kultúra tanulmányozásához (1500–1800). Északi anyagokra építő munkája nem ilyen nagy, de valószínűleg ez a levéltárak szegénységéből fakad: Boszorkányüldözés a „boszorkányperek kora” után. Adalék a dán ethohistóriához. (Hekseforfølgelse efter „hekseprocessernes tid”. Et bidrag til dansk ethohistorie, *Folk og kultur* 1975) és 16000 jütlandi bíró. Tipológiai elemzés Hofman-Bangsnak a viborgi tartomány 1569–1805 közti bírósági könyveiről készített regesztái alapján. (16000 jyske domme. En sagtypologisk analyse af Hofman-Bangs regest til Viborg Landstings dombøger 1569–1805, *Fortid og nutid* 1979, 240–268.)

Olle Højrup, a Dán Nemzeti Múzeum etnológiai kutatásainak igazgatója, a férfiak és nők közötti munkamegosztás iránt érdeklődik a dán falun. Lásd: Falusi asszonyok (*Landbokvinden*, København 1967) és számos későbbi kiadását, és A munkamegosztás a férfiak és a nők között Dánia paraszti kultúrájában (Die Arbeitsteilung zwischen Männern und Frauen in der bäuerlichen Kultur Dänemarks, *Ethnologia Scandinavica* 1975, 23–36).

Olle Fenger olyan jogtörténész, aki széles történelmi antropológiai érdeklődéssel rendelkezik. Ő a rokonsági gyakorlatra vonatkozó információkat használta fel a korai középkori dán történelem vérbosszúból fakadó viszályainak interpretálására: Vérbosszú és vérdíj (*Fejde og mandebod*, København 1971)

Az említésre méltó konferenciák és szimpóziumok a következők: 1978-ban Gustav Henningsen szervezett egy nemzetközi konferenciát Skjoldnaesholmban a középkori inkvizíciós levéltárakról és használhatóságukról „Symposium interdisciplinario de la Inquisición Medieval y Moderna” (Interdiszciplináris szimpóziium a középkori és újkorai inkvizícióról). A tényleges északi részvétel igen kicsiny volt, de ez természetes a szimpóziium témája miatt. 1982-re tervezik a konferencia anyagának kiadását Inkvizíció és társadalom (*Inquisition and Society*) címmel.

1980 augusztusának végén – szeptemberének elején három koppenhágai tudós (Christiansen, Henningsen és Toklund), valamint Gaunt

Umea-ból egy Északi Nyári Kutatási Tanfolyamot szervezett a történelmi antropológiáról, melyen vendégelőadóként Peter Burke, Kirsten Hastrup, Alan Macfarlane, Orvar Löfgren, David Sabeau és Emmanuel Le Roy Ladurie vettek részt. A diákok elsősorban Dániából és Norvégiából jöttek. Az Umea-ban 1980 decemberében tartott hasonló tanfolyam vendégelőadói Ronni Ambjörnsson, Peter Burke, Thomas Gerholm, Kirsten Hastrup, Tim Inghold, Claude Meillassoux és Carlo Ginzburg voltak. A résztvevő diákok főképp Svédországból és Norvégiából jöttek.

Kirsten Hastrup és Lars Lönnroth az Aalborg egyetemről 1981 májusában szerveztek szimpóziumot a társadalomantropológia és az északi országok történelme a középkorban témában. A nyelvészeti és irodalmi források használata állt itt az előtérben. A résztvevők többsége dán volt.

Norvégiában a szociológia és a politikatudomány volt az a két tényező, amely az utolsó évtizedekben leginkább befolyásolta a történetírást. A norvég társadalomtudományok nemzetközi viszonylatban magas színvonala természetessé tette ezt a befolyást. A történelmi antropológia iránti valóságos érdeklődés itt ma még inkább csak különlegesség, s nem az általános irányzat.

A folklóristák közül valószínűleg Bjarne Hodne az a kutató, aki a legjobban használja a történelmi anyagot tudományága megújítására. A gyilkosságokról, támadásokról és tömegmészárlásokról szóló népi legendákkal foglalkozik, s megpróbálja megállapítani ezek igazságmagvát, s azt, hogy a legendák mitől alakultak át. Míg Hodne radikális forráskritikája során nagyszámú levéltári forrást használ, hogy a valóságos eseményeket feltárja, viszonylag kevés figyelmet szentel annak, milyen funkciót tölthettek be ezek a mesék a társadalomban, s ezért kevésbé képes alkalmazni a társadalomantropológiából kapott fogalmakat. Lásd: Személyekre vonatkozó történelmi mondák. Tanulmány forrásértékekről. (*Personalthistoriske sagn. En studie i kildeverdi*, Oslo 1973.) Munkásságának van előzménye is, így Olav Bø és Kjell Bondevik tevékenysége.

Reidar Grønhaug, aki Barth után lett a bergeni egyetemen a társadalomantropológia professzora, Dél-Törökország etnikai kulturális különbségeiről írt egy nagyobb tanulmányt, amelyben bizonyos történelmi érvelést is alkalmazott. Bár történelmi ismeretei nem saját kutatásain alapulnak, információi alapján személyiség-típusokat próbál kidolgozni, s ez az irány alkalmas a továbbfejlesztésre. Lásd disszertációját: Mikro-makro kapcsolatok (*Micro-Macro Relations*, Bergen 1976).

Egy másik antropológus, aki jelentős érdeklődést mutat a történelmi

és politikai változások iránt, Guttorm Gjessing, aki elsősorban a lapokkal foglalkozott. Lásd: A változó lapok: A kulturális kapcsolatok vizsgálata Norvégia legészakibb részén (*Changing Lapps: A Study in Culture Relations in Northernmost Norway*, London 1954). Egy antropológiai történelmet mindenekelőtt a lapp kisebbség és a vele kapcsolatos regionális-gazdasági kérdések problémáiról várhtunk el. A tromsø-i egyetemen egy idő óta folyik a történészek és antropológusok párbeszéde – ennek valószínűleg rövidesen gyümölcsei is lesznek. A tromsø-i történészek közül sokan részt vettek az umeai kutatói tanfolyamon.

A történészek közül elsősorban azok mutatnak érdeklődést a társadalomantropológiai elvek megismerésére, akik demográfiai történelemmel, népi mozgalmakkal és kisebbségekkel foglalkoznak. Kare Lunden *Gazdaság és társadalom (Økonomi og samfunn)*, Oslo 1972, című műve foglalkozik néhány gazdasági antropológussal. Újabbán jelent meg tanulmánykötete: *Pogányok, papok és mesélőasszonyok (Kjettarar, prestar og sagakvinner)*, Oslo 1980). Hans Try-t, a christiansandi levéltár vezetőjét nagyon érdeklik a 19. századi Norvégián belüli kulturális különbségek, lásd *Két kultúra – egy állam, Norvégia története 1850–1884 (To kulturer – en stat, Norges historie 1850–1884)*, Oslo 1979).

Brit Berggreen etnológus ugyan az oslói egyetem történelmi intézetében működik, de egy kutatási programot dolgozott ki, amelyet a NAVF is támogat a nemek közötti munkamegosztásról egy norvégiai tengerparti közösségben 1850 és 1920 között. Ez a vizsgálat fel akarja támi a tengerészek feleségeinek életét, akikről eddig általában úgy írtak, hogy egyszerűen csak vártak férjeikre.

Finnországban, Norvégiához hasonlóan, nem túl nagy az antropológiát a történelemmel integráló kutatás.

Robert Wikman örökségét Matti Sarmela vállalta fel: A falusi társadalom kölcsönösségi rendszerei a finn-karéli kultúrterületen (*Reciprocity Systems of the Rural Society in the Finnish-Karelian Culture Area*, F.F. Communications 207 Helsinki 1969.). Ez a munka történetileg foglalkozik az ifjúsági csoportokkal és azzal, miként találkoznak a különböző helyzetekben – munkában, táncoknál, ünnepeken, vásárokon, udvarlásokkor. Samela az ifjúsági kultúrában kimutatható különbségeket a település, a családi struktúra, földbirtoklás, birtoknagyság, stb. nagy társadalmi variációival kapcsolja össze. Samela a helsinki egyetem szociológiai tanszékének társadalomantropológus adjunktusa és a Fredrik Barth által inspirált ökológiai magyarázatok érdeklik. Lásd tanulmányát: A kultúrokoló-

giai kutatás aspektusai (Kulturekologiska forskningsaspekter in Daun és Löfgren (szerk.): *Ekologi och kultur*, 1971, 96–104).

Viszonylag elfeledett, de újraolvasásra érdemes könyv Arne Runeberg: Boszorkányok, démonok és termékenység mágia. Jelentőségük és kölcsönkapcsolatuk vizsgálata a nyugat-európai népi vallásosságban (*Witches, Demons and Fertility Magic. Analysis of their significance and mutual relations in West-European Folkreligion*, Helsinki 1947).

Igen sok etnológiai kutatás folyik Finnország falusi és városi társadalmairól, amelyeket el lehetne téríteni a történelmi antropológia irányába, de ez mostanáig nem történt meg. Ehhez arra lenne szükség, hogy a történészeket és etnológusokat a jelenleginél sokkal inkább érdekelje a társadalomantropológia. Lásd Bo Lönnqvist: Etnológiai szempontok az egyházközségek történetének kutatásában (Etnologiska synpunkter pa sockenhistorierna, *Historisk tidskrift för Finland* 1981:1, 50–53.) Talán az egyedüli kivétel Olle Sirén: Tanyai háztartás és tanyai társadalom az 1600-as évektől az 1900-as évekig (*Gardshushallning och gardssamhället fran 1600-talet till 1900-talet*, Helsinki 1980.)

Svédországban a történelmi antropológiával foglalkozó legdinamikusabb csoport a lundi egyetem európai etnológiai tanszékén található. Az itteni kutatók igen nagy mértékben foglalkoznak világnézetekkel, s azzal, miként viszonyul a magatartások komplexuma a gazdasági realitások variációihoz (amelyeknek viszont ökológiai aspektusai vannak). Orvar Löfgren a legtermékenyebb ezen kutatók közül, s írásai a halász-közösségektől egészen a polgári családi életig terjednek. Központi problémája két tézis körül forog:

1. A nagyszámú különböző hitek (a mágiától egészen a kultúra és természetfelfogásokig) integrációjának magas szintje egyes társadalmi osztályoknál.
2. Ezen osztályok világszemlélete meghatározott anyagi körülményekben gyökerezdik.

Mostanáig a kutatás az első témára koncentrált, s az elméleti következtetések levonása későbbre halasztódott. Löfgren valóban rengeteget publikál, s ezért csak válogatást közlök írásaiból. Számos szintetizáló tanulmányt készített, mint amilyen: Helyi paraszti típusok: az ökológiai alkalmazkodás összehasonlító vizsgálatának problémái (Peasant Ecotypes: Problems in the Comparative Study of Ecological Adaptation, *Ethnologia Scandinavica* 1976, 100–115.), mely újraépíti Eric Wolf koncepcióit, és A skandináv parasztság történelmi szemszögből (Historical Perspectives on

Scandinavian Peasantries, *Annual Review of Anthropology* 1980, 187–215). Löfgren Åke Daunnal Barth ökológiai antropológiájának egyik kulcsközvetítője volt az északi etnológiába.

Löfgren kozmológiákkal kapcsolatos munkássága legjobban Halászok az ipari társadalomban (*Fangstmän i industrisamhället*, Lund 1977), című művében látszik, amely egy kis halászfalu halászai közötti társadalmi szervezet változásaival foglalkozik. Újabb munkája, amelyet Jonas Frykmannel közösen készített: A kulturált ember (*Den kultiverade människan*, Lund 1979) azzal foglalkozik, miként különítették el magukat a városi felsőbb osztályok a többi társadalmi osztálytól a századfordulón. E munka inspirációja Mary Douglastól, George Fostertől és másoktól eredt.

Jonas Frykman, lundi kutató a hajdon anyákkal szembeni magatartási különbözőségekről írt, s arról, hogy az ezzel a deviációs formával kapcsolatos elképzelések milyenek Svédország különböző gazdasági-társadalmi régióiban. Erősen befolyásolta Douglasnak a tisztaságról és veszélyről kialakított elképzelése, s ez egészen a városi burzsoázia tisztaság-ideológiájának tanulmányozásához vezette. Lásd: Az utcalány a paraszt-társadalomban (*Horan i bondesamhället*, Lund 1977) és Szexuális kapcsolat és társadalmi normák (Sexual Intercourse and social norms, *Ethnologica Scandinavica* 1975, 110–150.) és Rítus, mint kommunikáció (Ritual as Communication, uo. 1979, 54–62.).

Frykman és Löfgren az utolsó néhány évben egy kutatási programot vezettek: Kulturális korlátok és osztálykorlátok címmel, amelyből a burzsoá jellegzetességekről korábban említett munka az első beszámoló. Az utóbbi időben tudományágukon kívüli inspirációjukat inkább olyan társadalompszichológiai szerzőktől kezdik kapni, mint Elias, Sennet, Lasch és Foucault, s nem társadalomantropológusoktól, amiből következően a kulturális osztálykonfliktus aspektusai háttérbe szorulnak.

A lundi egyetem két etnológiai doktori értekezése érdemes az említésre. Agneta Boqvist a múltban tárgyalja a falusi mellékfoglalkozások (*bisyslor*) rejtett gazdaságát A rejtett gazdaságok (*Den dolda ekonomin*, Lund 1978) című munkájában. Ez a tanulmány egy olyan közösség gazdasági életének specifikus struktúrájával foglalkozik, amelyben a munkamegosztás formái, a gazdasági racionalitás és a vállalkozás érzéke eltér mind a környező vidéktől, mind az iparosodó várostól. Gumilla Kjellman tanulmánya a nászajándékokról, mint a kölcsönösség specifikus formájáról, szintén kapcsolódik a vidék különböző gazdasági célkitűzéseiseihez, lásd: Esküvői ajándék. Az ajándékgazdaság etnológiai vizsgálata (*Bröllops-*

gavan. En etnologisk studie av gavoekonomi, Lund 1979). Kjellmann kutatása különösen jól kapcsolódik a korábbi kultúrák ajándékainak szerepéről kialakított modern antropológiai elképzelésekhez.

A kozmológiákkal való foglalkozás Lundban sok esetben Dél-nyugat-Svédország és Észak-Svédország összehasonlítását jelenti, mivel jelentős eltérések vannak a társadalmi fegyelmességben (templombajlás, a deviánsok kezelése, társadalmi szervezetben a tekintélynek való alávetés foka), rituális szimbolizmusban, a döntéshozatalban való általános részvételben és a világnézet más területein. Akad azonban még fehér folt ezen a területen (ami nem jelenti azt, hogy az általános értelmezés helytelen), mivel sokkal kevesebbet kutatták Észak-Svédország etnológiáját – s így nem tudhatjuk, hogy az erre a területre vonatkozó általánosítások megállják-e a helyüket.

Hasonló, éppen most folyó kutatások vannak az etológia más intézményeiben is, amelyek azonban még nem vezettek formális dokumentációra. Gothenburgban, többek között, Nanne Engelbrektsson régóta foglalkozik egy halászközösség történeti fejlődésével. Brigitta Frykman éppen most kezdte meg kutatását a pre-indusztriális időszak városi kézműveseiről. Umeában többen foglalkoznak a földművesek és a lappok történeti kapcsolataival. Ez része egy nagyobb kutatási tervnek, amely a Lule folyó utolsó kétezer évét dolgozná fel.

A társadalomantropológusok körében éppen csak felébredt az érdeklődés az északi országok kultúrájának tanulmányozása iránt – annak ellenére, hogy hagyományosan sok antropológus követte a történelmi irodalmat. Ennek ellenére Carl Gustaf Thornströmnek egy halászközösség 1500 és 1975 közötti történetéről írott disszertációja az egyetlen kiadott munka erről a területről, lásd: *Utólagos pangások: helyi társadalom és környezet egy svéd szigeti faluban (Bakom stagnationen. Lokalsamhället och omvärlden i en svensk skärgårdsby 1500–1975, Uppsala 1978.)* Ez elméleti kiindulópontját a marxista gazdasági antropológiából veszi. Más társadalomantropológusok, mint például Jonathan Friedman, aki Koppenhágában és Lundban egyaránt dolgozik, és Kajsa Ekholm Lundból a korai kereskedő társadalmak fejlődése iránt érdeklődnek. Ezeket a kutatásokat mégsem nevezhetjük történelemnek, mivel a jelzett tudósok érdeklődése mindenekelőtt a bevett osztályozási sémákra építő evolúció iránt alakult ki. Lásd például J. Friedman és M. Rowlands: *Kísérlet a civilizáció fejlődése epigenetikus modelljének létrehozására (Notes toward an epigenetic model of the evolution of civilisation, in Friedman és Rowlands (szerk.):*

The Evolution of Social Systems, London 1977), és Friedman: Rendszer, struktúra és ellentmondás. Az „ázsiai” társadalmi formációk fejlődése (*System, Structure and Contradiction. The Evolution of „Asiatic” Social Formations*, Copenhagen 1979).

A stockholmi társadalomantropológiai tanszék munkatársai meglehetősen érdeklődést mutatnak a történelmi szemléletmód iránt. Ulf Hannerz felsőbb éves hallgatónak tartott egy szemináriumi sorozatot 1973-ban „Történelmet olvasó antropológusok” címmel. Hannerz, a városi antropológia egyik vezető kutatója, bizonyos történelmi anyagokat is használt a Karib térség és Nyugat-Afrika tanulmányozásakor, s vendégprofesszor volt Pittsburgban, amikor Sabeian egy antropológiai és történelmi szemináriumot vezetett ott. Részt vett a *Max-Planck-Institut für Geschichte*tal egy tervezési konferencián és egyik szervezője az indiai történészekkel és antropológusokkal való kutatási együttműködésnek, melynek része egy New Delhiben 1980-ban tartott kollokvium, amelyen egy svéd történész is részt vett. Ulla Wagner ugyanerről a tanszékről egy etnotörténeti diszsertációt publikált: Gyarmatosítás és iban (tengeri dajak, borneói népesség) hadviselés (*Colonialism and Iban Warfare*, Stockholm 1972) ahol a borneói angol uralom levéltári forrásait kombinálta természetes ökológiájára vonatkozó antropológiai következtetésekkel. Clifford Geertz vendégként előadásokat tartott a tanszéken, és más történeti antropológusok látogatását is várják a jövőben. A történelemnek az antropológián belül elfoglalt helyéről vallott nézeteikre lásd Hannerz: Komplex társadalmak és antropológia (*Complex Societies and Anthropology*, *Ethnos* 1979, 217--241.).

Sok stockholmi antropológus végez konkrét történelmi kutatást, összekapcsolva ezt kis svéd közösségek belső megfigyelésével. A nők helyzetét nemzetközileg vizsgáló kutatócsoporton belül Gunilla Bjerén történetileg és antropológiailag foglalkozik egy värmlandi várossal. Ann-Kristin Ekman kutatási terve a hälsinglandi Voxna-völgy regionális tudatosságára és kulturális differenciálódására vonatkozik. A tanszék korábbi diákja, Clarissa Kugelberg, aki most az Építési Kutatóintézetnél van, nemrég fejezte be tanulmányát, melyben egy Gävle külvárosában lévő munkás villa-negyed közösségi érzésének változásaival foglalkozik.

A felsorolt specifikusan északi kultúrákkal foglalkozó kutatókon kívül sok olyan társadalomantropológus van Gothenburgban, Lundban és Stockholmban, akik nagy érdeklődést mutatnak az általuk vizsgált

idegen kultúra története iránt. Túl korai még azonban bármit is mondani erről a tendenciáról.

A történetírás területén – s itt összefogom a gazdaságtörténetet, eszmetörténetet és hagyományos történetet – gyenge, bár egyre növekvő érdeklődés mutatkozik a társadalomantropológiai fogalmak, elméletek és kutatási területek iránt. Az eddig végzett kutatás azonban mennyiségileg igen csekély. A legtöbb esetben az antropológiát régészek vagy etnológusok közvetítik a történészekhez. Ulf Olsson, az umeai egyetem gazdaságtörténeti professzora a gazdasági antropológia iránt kezdett el érdeklődni, s egy régésszel közösen bevezetőt írt az egyszerű társadalmak gazdaságáról kialakított különböző nézetekhez. Inspirációs forrásként Daltont, Polányit, Forde-t, Geertzt, Godelier-t és Wolfot említhetjük meg egyebek között. Lásd C.A. Moberg és U. Olsson: *A gazdaságtörténet kezdete. Gyűjtögető gazdálkodás és társadalom. (Ekonomisk historisk början. Försörjning och samhälle, Stockholm 1973.)*

Ezt a könyvet akár unikumnak is tekinthetjük mindmáig a svéd gazdaságtörténetírásban, talán Björn Hettne-nek az ázsiai alulfejlettségről írott munkája kivételével. A régészet területén el kell ismernünk, hogy az utóbbi időben néhány tanszék nagyon is kezdett érdeklődni az antropológia iránt – a legjobb a helyzet Umeában, ahol a régészek 1982-ben két antropológus vendégelőadót várnak hosszabb idejű együttműködésre.

Mindezek ellenére abban a néhány esetben, amikor egy társadalomantropológus nevét megemlítik gazdaságtörténeti disszertációkban, az csak nagyon szűk körből kerülhet ki, például Wolf vagy Redfield, s egy igen szűk kutatási témánál: a parasztságnál. A fenti nevek kiemelkedő helyét könnyű megmagyarázni: Wolfnak a parasztságról írott bevezetését lefordították svédre és Redfield a Kis közösséget (*The Little Community*) az 1950-es évek elején Uppsalában tartott előadásaira építette fel.

Más szerzők, akik kívül esnek e szűk tendencián, például János Perényi, aki szemiotikai és más nyelvészeti elméletekből vett megközelítéseket alkalmazott az 1848-as forradalom sajtóvitáinak tárgyalásánál. Ösztönzést egyebek között Saussure és Lévi-Strauss műveiből merített. Munkája: *A forradalom értelmezésének anatómiája. Az 1848-as év forradalmi svéd vitában (Revolutionsuppfattningens anatomi. 1848 ars revolutioner i svensk debatt Uppsala 1979)*. Thomas Lundkvistnek a korai középkor jobbágyairól írott munkája bizonyítja, hogy ismeri valamennyire Balandier, Polányi és Victor Turner politikai antropológiáját, lásd: Landborna észa-

kon a korai középkorban (*Landborna i Norden under äldre medeltid*, Uppsala 1979.)

Néhány családtörténeti munka említ olyan antropológusokat, mint Goody, akik a háztartáson belüli csoportokról írtak. Lásd például Jan Lindegren: Adókiivetés és behajtás (*Utskrivning och utsugning*, Uppsala 1980), aki Goodyt és Wolfot említi; Ruth Hedlund: Västeras lakossága az 1600-as évek végén (*Västeras befolkning vid slutet av 1600-talet*, Västeras 1980), aki Goodyt említi. A kisebbségekkel foglalkozó tanulmányok, mint amilyen Brit Uppman A lappok társadalma (*Samhället och samerna 1870–1925*, Umea 1978.) című munkája Barthot, Boast, Margaret Meadet, Herskovitsot, Stewardot és Ørnulv Vorrent említik. Uppman könyve a mai napig a néprajzi anyagot leginkább felhasználó történelmi disszertáció. Ez természetes is, ha figyelembe vesszük, milyen jellegű irodalom létezik ma a lappokról. Egy másik umeai történész, Lennart Lundmark, aki a lapp kultúrával foglalkozik, nagy áttekintést készít elő a rénszarvas nomadizmusra való átmenet történeti, antropológiai és nyelvészeti irodalmáról a nemzeti állammal való konfliktus során.

Felületesen átfutottam néhány északi történelmi folyóiratot, 1978- és 1980 között történelmi antropológiai cikkeket keresve bennük. Az eredmény sajnos meglehetősen sovány. A *Svensk historisk tidskrift* meglehetősen tipikus. 1978-ban három külföldi társadalomantropológus (Lewis Henry Morgan, Eric Wolf és Malinowski) neve fordult elő, mellettük négy északi etnológusé (Frykman, Hanssen, Löfgren és Wikman). Egy etnológiai disszertációt ismertettek (negatívan) és csak egy etnológus által írott cikk jelent meg (Hanssen). 1979-ben két antropológust idéztek (Barth és Geertz), megjelent egy ismertetés egy német antológiáról, amely a társadalomtörténet új irányzatait foglalta össze, de ez is ügyesen elkerülte, hogy Lепенiesnek az antropológiai történelemmel foglalkozó tanulmányáról bármit is mondjon. 1980-ban Dalton, Polányi, Bohannan és Murra nevét említették számos latin-amerikai antropológus mellett két különálló cikkben (Mörner összehasonlította a lappokat a latin-amerikai indiánokkal, Hettne pedig a gazdaságtörténet új trendjeiről írt), ismertettek egy társadalomantropológus (Thomström) által írott történelmi munkát (vegyes érzelmekkel), s ugyanazokat az etnológusokat idézték, mint korábban (Frykman, Hanssen és Löfgren).

Az északi nemzetközi folyóiratok valamelyest konzisztensebbek és szélesebb látókörűek voltak, de továbbra sem tölthetnek el bennünket kellő meglegéddel. A *Scandia* például 1978-ban három társadalomant-

ropológust említett (Morgan, Dumézil és Castenada), mindegyiket más cikkben, míg egy kulturális ökológiával foglalkozó kritikai szemle (Akerman tollából) hat társadalomantropológuson (Redfield, Wolf, Goody, Silverman, Bennet és Oscar Lewis) és két etnológuson futott végig. 1979-ben az összes társadalomantropológusra való utalás Akerman kritikájára írott válaszban jelent meg (Gaunt tollából): nyolc antropológust idéztek (Wolf, Boas, Kroeber, Steward, Barth, Geertz, Rappaport, Bennet). 1980-ban öt antropológussal foglalkoztak – kettővel (Polányi és Louis Dumont) egy a gazdasági elméletről szóló cikkben, hárommal (Gjessing, T. Svensson és Vorren) egy a norvégiai lapp historiográfiát áttekintő tanulmányban, egy szerző megemlítette Troels-Lund nevét.

A *Scandinavian Journal of History* volt a legkiszámíthatatlanabb ebben a kérdésben. 1978-ban sem társadalomantropológust, sem etnológust nem említettek meg lapjain. 1979-ben 14 említés történt, de ez egy speciális Afrika-történeti számnak köszönhető (Bohannon, Dalton, Meillassoux, Coquery-Vidorovitch, Lebeuf, Balandier, Goody, Fortes, Evans-Pritchard, Rouch, Seddon, Terray, Rey). Egy további nevet (Maurice Bloch) egy középkorról szóló irodalomismertetésben említettek. 1980-ban nem fordul elő egyetlen társadalomantropológus sem, s etnológus is csak egyszer.

A fenti futó felsorolás semmiképpen sem nyújt olyan benyomást, hogy a svéd, vagy általában az északi történészek túl sok társadalomantropológiát, vagy akár etnológiát olvasnának. Az olyan területek kivételével, mint amilyen a bennszülött lakosság vagy a nem-európai kultúrák, a történészek elkerülik az antropológiával való érintkezést. Ez eléggé meglepő, ha figyelembe vesszük, hogy tudományágunkon belül manapság mennyire központi helyet foglal el a társadalomtörténet. Az általam átnézett folyóiratok közül kettőnek volt speciális nő-történeti száma, s ezekben egyetlen egy antropológusra sem utaltak, Margaret Mead központi jelentősége ellenére, hogy csak egy jól ismert nevet említsek. Ennek éppen az ellenkezője látszik a *Quaderni storici* 1980-as nő-történeti számában. Az önkéntes szervezetekről is megjelentek külön számok, s ezekben is ugyanez a hallgatás tükröződik, annak ellenére, hogy antropológusok a csoportokhoz való csatlakozásról számtalan, a háló-elemzésre épülő vizsgálatot publikáltak. A kultúra egész témaköre hiányzik legtöbb munkánkból.

Az eszmetörténet területén Ronny Ambjörnsson, aki foglalkozott a családdal kapcsolatos gondolkodással és a népi kultúrával egyaránt az a

kutató, akinek leginkább antropológiai a szemléletmódja. Az utóbbi években érdeklődésének középpontjában egyre inkább az állt, miként kényszerítették rá régóta a svéd népre a rendet és fegyelmet az állami és egyházi intézkedések révén. Ebből a szempontból érdeklődése párhuzamosan fut Eliaséval. A népi kultúra területén kutatási programjának címe: Népoktatás Norrlandban, melynek keretében a parasztság induktrációjának tartalmára koncentrált.

1981-re egy kis szemináriumot tervez a rend és káosz fogalmának a svéd társadalmon belül betöltött szerepéről.

Egy másik 1981-es szimpózium, melyet januárban Lundban a zoológiákról tartottak, részben történeti volt. Ezen a konferencián, amelyet az európai etnológiai tanszék szervezett meg, többek között Orvar Löfgren, Jonas Frykman, Palle Christiansen, Kirsten Hastrup is részt vettek – hogy csak a történeti érdeklődésű résztvevőket soroljuk fel.

Miután ezzel az irodalmi szemlével elkészültem, ráébredtem, hogy saját munkám bizonyos fókig egyedi a többi történészekkel való összehasonításban, mivel én állandóan vitakoztam először az etnológusokkal, s később az antropológusokkal az utolsó évtized folyamán. Még arra is időt szakítottam, hogy miután megszereztem történelmi doktorátusomat, társadalomantropológiát tanuljak Stockholmban (módszertan) és Cambridgeben (rokonság). Az igazat megvallva, azért érdekelt, hogy ezek a tudományágak mit is csinálnak, mert elégedetlen voltam azzal, milyen szűk látókörben írnak történelmet. A családi demográfia és a háztartások változásának vizsgálata során ismerkedtem össze Orvar Löfgrennel és Börje Hanssennel, akik igen korán néprajzi irodalom megismerésére szorítottak engem.

Jelenlegi családtörténeti munkám az északi fejleményeket hasonlítja össze ettől teljesen idegen kultúrák sajátosságaival, s olyan a történészek számára furcsa dolgokkal foglalkozik, mint általános rokonsági rendszerünk, vérfertőzési tilalmak stb. Remélem, hogy ez a két tudományág szintézise lesz. A munkásmozgalommal foglalkozó kutatásom a tiltakozás informális módjaival és a munkásosztály kultúrájával – különösen az alkalmazkodás és látszólagos paternalizmus formáival – foglalkozik.

Kutatást folytattam az északi országok rokonsági struktúrájáról s ennek keretében több kézirat kerül majd kiadásra: A klán mítosza, A vérfertőzés problémája a középkori Skandináviában, melyek Családtörténet északon (*Familjens historia i norden*) c. munkámnak részei, és A nyugdíjas kisbirtokos és tulajdonos, mely a falusi családokban a nem-

zedékek közötti birtokátruházással és az ebből fakadó problémákkal foglalkozik. A folklór is a történelmi vizsgálat hálójába került.

A munkásosztály kultúrájára lásd az éppen kiadás alatt álló munkát, amely dél-norrland-i fűrészmalmi munkások önéletrajzainak publikációján alapul: A proletariátustól a munkásosztályig (*Fran Proletariat till arbetarklass*, 1981).

Egyedüli *mentalitással* foglalkozó munkám Skåne egy uradalmi régiójáról szól: A várak árnyékában: a szabadparaszti bérlők társadalmi problémája. (I slottets skugga: om frälse bönders sociale problem, *Ate* 1977), amely egy 18. századi pap által hiveinek két nemzedékéről írott rövid életrajzaira épül.

Palle O. Christiansennal az északi egyetemek hallgatói számára tanácskönyvet írok a történelem antropológiai megközelítéséről.

Javaslatok

Merészkedem néhány a jövő terveire vonatkozó javaslatot előterjeszteni, amelyek megvalósításának feltétele az, hogy az antropológiai történelem területe megveti a lábát Svédországban. Javasolataimat munkám két megelőző részére építem – a historiográfiával összekötött elméleti összefoglalóra és a nemzetközi irodalmi szemlére.

Svédországban nagyon kevés kutató végez komoly történelmi antropológiai munkát. A stockholmi társadalomantropológusok, a lundi etnológusok és az umeai történészek kivételével meglehetősen sivár képet kapunk. A kivételeket felsoroltam az országonkénti irodalomismertetésben. Ezt nem tekinthetjük kielégítő helyzetnek. Nyilvánvalóan még nem érkezett el a nagy kutatási programok elkészítésének ideje.

Mivel a történelem és a társadalomantropológia közötti párbeszéd létrehozásának lényegi eleme azokon az új szemléleti módokon nyugszik, amelyeket a két tudományág egymástól szerezhet a közös problémák megbeszélése során, elsődleges jelentőségű, hogy növekedjen a két tudományág művelőinek egymásközti kommunikációja.

A kommunikáció növelésének számtalan útja-módja van. A *Max-Planck-Institut* kerekasztal konferenciái, a *SSRC* szemináriumai bemutatták mind az előnyeiket, mind a hátrányait a képzett kutatók közötti rövid szak-konferenciáknak. A tapasztalt kutatók továbbfejleszthetik gondolkodásukat, de nagyon kevés a be nem avatottak számára kiszivárgó információ és új ötlet. Azok a kísérletek, hogy az ismereteket vagy a konferen-

cia video felvételein, vagy a konferenciát követően fiatal kutatóknak tartott utókonferenciákon keresztül terjesszük, magukban jók, de úgy tűnik, hogy nem oldják meg egészében a pedagógiai problémát.

Amire a svéd történészeknek mindenekelőtt szükségük van, az, hogy munkájukban valamiféle alkalmazható ismereteket szerezzenek a mai társadalomantropológiáról s ennek módszertani problémáiról. Megpróbáltuk e célkitűzést antropológus vendégelőadókkal megvalósítani, de ez csak ideiglenes pótszerként szolgálhat. A stockholmi társadalomantropológiai tanszék speciális kurzust tart olyanoknak, akik sohasem foglalkoztak antropológiával kéthetenkinti szemináriummal és jelentős méretű irodalommal. Nagyon valószínű, hogy ezt a kurzust megfelelően adaptálni lehetne a történészek számára, s így mint a tudományágba való bevezetés szolgálhatna. Ugyanezen a módon valószínűleg át lehetne dolgozni a koppenhágai és umeai egyetemeken tartott antropológiai történelmi kutatói tanfolyamok tartalmát, hogy ezzel az antropológusok és etnológusok számára biztosítsuk a bevezetést a modern történelmi gondolkodásba és módszertanba. Ezeket a rövid tanfolyamokat nyáron lehetne szervezni bentlakásos alapon, vagy egyes egyetemi tanszékek kérhetnék, hogy tartásuk meg őket. Ez a tanárok számára rengeteg utazással és kellemetlenséggel járna – s ráadásul nagyon kevés tanár közül válogathatunk, még akkor is, ha a szomszéd országok kutatóit is figyelembe vesszük. A legjobb az lenne, ha néhány tankönyv készülne, amelyekben a módszertani részt speciális témákra vonatkozó szöveggyűjteménnyel kombinálnák. Ilyen munkákat egyéni és csoportos tanulás során lehetne hasznosítani.

A koppenhágai és umeai kurzusokon Svédországból nagyon kevesen vettek részt. Koppenhágában egy svéd etnológus, két társadalomantropológus volt jelen, történészek közül senki sem ment el. Umeában természetesen mintegy hat történész, hét gazdaságtörténész és egy eszmetörténész vett részt a tanfolyamon. Valamennyi résztvevő umeai volt. Önkéntelenül is felmerül, hogy ilyen tanfolyamok iránt más svéd egyetemeken is lehet rejtett igény.

Ha egyszer elértük az interkommunikáció alapvető szintjét, különleges módszerekre lesz szükség közeledésünk fenntartására és intenzívvé tételére. Úgy tűnik, értelmes lenne évenként ad hoc konferenciák tartása, amely számbavenné, megvitátná a közös problémákat. Erre szükség van a specifikus ismeretek folyamatossága és fejlesztése érdekében. Elképzelhető, hogy a történelmi antropológia iránt érdeklődők mindig csak csekély kisebbséget fognak alkotni saját tanszékükön, s ezért nagy szük-

ségük lesz arra, hogy rendszeresen találkozhassanak más, hozzájuk hasonló érdeklődésű emberekkel.

Németországi és franciaországi kutatókkal való beszélgetéseim során újra meg újra felmerült a kisebb konferenciák szükségessége az összhang létrehozása érdekében. Több párizsi történész és antropológus sajnálkozott a miatt, hogy sohasem volt lehetőségük arra, hogy ténylegesen együtt dolgozzanak, s ezáltal a tudományágak közötti tényleges tapasztalatcserét hozzanak létre. Viszont az eredmények gyors publikálásának követelménye megakadályozta az ilyen csoportmunkát, mivel nyilvánvaló, hogy bizonyos időt – legalább egy évet – követel meg az, hogy a kölcsönös erőfeszítések következtében legalábbis minimális megértés kialakulhasson a különböző tudományágak kutatói között.

Ahogy beszámolómból nyilván kiderül, a jövőben inkább fogunk találni történészeket társadalomantropológiai képzettséggel, s valószínűleg több lesz a történelmi háttérű antropológus is. Ha mi itt Svédországban fejlett szinten szeretnénk résztvenni az antropológiai történetírásban, akkor mindenekelőtt a saját párbeszédünket kell létrehoznunk. Már írtam a tanfolyamok és tankönyvek szükségességéről.

A következőekben találkozókrol, szimpóziumokról és kerekasztalkonferenciákról szólok, s ezekre vonatkozóan terjesztek elő néhány javaslatot. Két típusú konferenciára van állandóan szükségünk. Az egyik az új ötletek, módszerek, trendek fejlesztésével foglalkozna, amelyek vagy külföldi ösztönzésen, vagy a svéd anyag átdolgozásán alapulnának. A másik célja az lenne, hogy a kutatók megvitassák a folyamatban lévő munkákat, s olyan koncentrált tanácsadásra biztosítson lehetőséget, amilyen lehetetlen bármely svéd intézménynél vagy egyetemen.

Az új ötletek fejlesztésével foglalkozó találkozókra – többé-kevésbé kerekasztalkonferenciákra – ideális esetben évente kétszer kellene sort keríteni, s ezen állandóan körülbelül egy tucat tapasztalt kutató vehetne részt. Ez automatikusan egy elit csoporttá válik, de úgy érzem, erre szükség van, ha a svéd tudomány gyorsan el akarja érni a nemzetközi színvonalat. A folyamatosságra is szükség van, ha valóságos párbeszédet akarunk megteremteni. Ez a csoport leltárat készíthetne a történelmi antropológiai kutatások számára hozzáférhető svédországi anyagokról. Gyorsan tudnának reagálni a külföldi kutatóktól jövő javaslatokra, amelyek svéd résztvevőt keresnének egy-egy összeurópai jelenség vizsgálatához. Tanulmányutam során állandóan kérdéseket kaptam a svéd viszonyokról, s ezeket képtelen voltam megválaszolni. Ráadásul mind Göttingenben,

mind Párizsban nagy készséggel találkoztam az információcserére és nemzetközi konferenciák szervezésére. Ilyen szempontból is nagyon fontos, hogy legyen egy kis zárt kutatói csoport, amely alkalmas a részvételre.

Ahhoz, hogy jól funkcionálhasson, a kis csoportnak több tudomány-ágot kell kombinálnia. A történelem, az etnológia és a társadalomantropológia nyilvánvaló; de érdeklődés van a gazdaságtörténet, eszmetörténet, nyelvészet, folklórisztika, irodalomtudomány és valószínűleg a szociológia iránt is. Kétségtelen azonban, hogy ahhoz, hogy tapasztalt történelmi antropológiai kutatóink legyenek, nem elégséges a kis csoporton belüli szakértelem megfelelő továbbadása. A csoportnak évente kétszer kellene találkoznia, s minden alkalommal egy témát kellene megtárgyalnia. A találkozóhoz egy titkárra lesz szükség, aki előzőleg megszervezi azt, majd utólag részletes vitabeszámolót állít össze és küld szét. E titkárnak értenie kellene mind a társadalomantropológiához, mind a történelemhez.

Egy különleges kívánságom is van a kis csoportra vonatkozóan. Az utóbbi néhány évben igen szoros együttműködés alakult ki Dánia és Svédország között a történelmi antropológia területén. Érdemes megemlíteni, hogy az 1980-ban Koppenhágában, illetve Umeában tartott kutatói tanfolyamok a svédországi David Gaunt és a dániai Palle Christiansen, Kirsten Hastrup, Gustav Henningsen és Bjarne Stocklund közös erőfeszítéseinek eredményeként valósulhattak meg. E közös erőfeszítés nélkül egyik kurzus sem lehetett volna olyan sikeres, mint amilyen így volt. Christiansen és Gaunt közösen tervezik egy tankönyv és egy szöveggyűjtemény kiadását, bár még mindkét terv messze áll a befejezéstől. Nagyon bölcs dolog lenne, ha ezt a svéd-dán együttműködést úgy folytatnánk, hogy dán kutatókat is bekapcsolunk a kis állandó csoportba. Ez nem pusztán udvariasság kérdése – a dán kutatók mindegyike olyan egyedi tudással rendelkezik, amilyen ma Svédországban nincsen.

A szélesebb csoport, amely évente egyszer találkozna, egyrészt a kisebb csoport mintegy tucatnyi tagjából, másrészt még olyan kutatókból állna, akik előadásokat szeretnének tartani egy szimpózium-félén. Olyanok is részt vehetnének, akiket az éppen szereplő téma érdekel. A már említett titkár újfent a találkozó gyakorlati szervezőjeként funkcionálhatna. A megvitatandó témákat és a résztvevőkre vonatkozó javaslatokat a kis csoporton belül kellene eldönteni. Ez a konferencia szélesebb körből toborozna, arra koncentrálna, hogy tanácsokat adjon doktori disszertációjukat író diákoknak s szélesebb közönségnek mutasson

be érdekes perspektívákat. E konferenciákon körülbelül 20–25 fő venne részt, s két napig tartana.

Úgy érzem, a konferenciák e kettős típusának két vagy három évig kellene működnie, hogy a történelmi antropológia megkívánt előrelépése bekövetkezhessek Svédországban. Elképzelhető, hogy akkorra már komoly kutatási programjavaslatok is megszülethetnek.

Javaslataim összefoglalása a következő:

1. Pedagógiai segédeszközöket kell készíteni, hogy a történéseket megismertessük a társadalomantropológiai szemléletmóddal, s megtanítsuk a társadalomantropológusoknak és etnológusoknak a történelmi szemléletet. Itt könyvekre, tanfolyamokra és nyári ülésszakokra gondolok.
2. Egy állandó csoportot kell létrehozni, mondjuk egy tucatnyi svéd és dán tapasztalt történelmi antropológus kutatóból, akik a szükségnek megfelelően több tudományágból kerülnének ki. Ők vitáikban közös referenciakeretet hozhatnak létre, hozzászólásokat készíthetnek a nemzetközi konferenciákra, megszervezhetik azokat a találkozókat, amelyekre az igény a párizsi *La maison des sciences de l'homme*-ban és a göttingeni *Max-Planck-Institut für Geschichte*-ben merül fel, előkészítetik az évente szélesebb fórum előtt tartott szimpózium témáját.
3. Éves szimpóziumok sorozatát kell létrehozni, maximálisan huszonöt résztvevővel a kis csoport által meghatározott témákból. Ez a kis csoport kommunikációs eszközöként funkcionálhat, és lehetővé teszi a fiatal kutatók számára, hogy olyan tanácsokat kapjanak, amelyekre nincs mindig lehetőségük munkahelyükön.

Irodalom

Agulhon, Maurice, La République au Village (Paris 1979)

Arens, William, The Man-Eating Myth: Anthropology and Anthropophagy (Oxford 1979)

Ariès, Philippe, L'Enfant et la vie familiale sous l'ancien Régime (Paris 1960)

Augé, Marc, Symbole, fonction, histoire: les interrogations de l'anthropologie (Paris 1979)

Balandier, Georges, Political Anthropology (London 1970)

Barnes, John A., Classes and Communities in a Norwegian Island Parish, Human Relations 1954, 39–58

id., Land Rights and Kinship in Two Bremnes Hamlets, Journal of the Royal Anthropological Institute 1957, 31–56

Barth, Fredrik, Political Leadership among Swath Pathans (London 1959)

- id., ed., *Ethnic Groups and Boundaries* (Bergen 1969)
- Bennet, John W.*, *The Ecological Transition: Cultural Anthropology and Human Adaptation* (N.Y. 1976)
- Benveniste, Emile*, *Le vocabulaire des institutions indo-européennes*, vol. 1 (Paris 1969)
- Berkner Lutz*, *The Steam Family and the Developmental Cycle of the Peasant Household*, *American Historical Review* 1972, 398–418
- Bloch, Marc*, *The Historian's Craft* (N.Y. 1954)
- id., *Feudal society* 2 vols (Chicago 1961)
- id., *Les rois thaumaturges* (Paris 1924)
- Blok, Anton*, *The Mafia of a Sicilian Village 1860–1960: a Study of Violent Peasant Entrepreneurs* (N.Y. 1974)
- Bourdieu, Pierre*, *Les stratégies matrimoniales dans le système de reproduction*, *Annales ESC* 1972, 1105–1127
- id., *Outline of a Theory of Practice* (Cambridge 1977)
- Braun Rudolf*, *Industrialisierung und Volksleben. Veränderungen der Lebensformen unter Einwirkung der verlagsindustriellen Heimarbeit in einem ländlichen Industriegebiet. Zürcher Oberland vor 1800* (2. kiad. Göttingen 1979)
- Burguière, André*, *L'anthropologie historique*, in J. Le Goff, ed. *La nouvelle histoire* (Paris 1978) 37–61
- id., *Endogamie et communauté villageoise: la pratique matrimoniale à Romainville au XVIIe siècle*, *Annales de démographie historique* 1979, 313–336
- Burke, Peter*, *Popular Culture and Early Modern Europe* (London 1978)
- id., *Sociology and History* (London 1980)
- Carter Ian*, *Farmlife in Northeast Scotland: 1840–1914: the Poor Man's Country* (Edinburgh 1979)
- Castan, Yves*, *Honnêteté et relations sociales en Languedoc 1715–1780* (Paris 1970)
- Chiva, Isac*, ed., *L'Ethnologie de la France: besoins et projets* (Ministère de la Culture et de la Communication, Paris 1979)
- Christiansen, Palle Ove*, *Forms of Peasant Dependency in a Danish Estate 1775–1975*, *Peasant Studies* 7 (1978) 38–67
- id., *Peasant Adaptations to Bourgeois Culture?: Class Formation and Cultural Re-definition in the Danish Countryside*, *Ethnologia Scandinavica* 1978, 98–152
- Cole, John W. and Wolf, Eric R.*, *The Hidden Frontier: Ecology and Ethnicity in an Alpine Valley* (N.Y. 1974)
- Cohn, Bernhard*, *History and Anthropology: the state of play*, *Comparative Studies in Society and History* 1980
- Dalton, George*, *Economic Theory and Primitive Society*, *American Anthropologist* 63 (1961)
- Davis Natalie Zemon*, *Society and Culture in Early Modern France* (Stanford 1975)
- Delumeau, Jean*, *La Peur en Occident, XIVe–XVIIe siècles: une cité assiégée* (Paris 1978)
- Duby, Georges*, *The Diffusion of Cultural Patterns in Feudal Society, Past and Present* (1968)
- Duden, Barbara and Hausen, Karin*, *Gesellschaftliche Arbeit-Geschlechtsspezifische*

- Arbeitsteilung, in *A. Kuhn* and *G. Schneider* ed. *Frauen in der Geschichte* (Düsseldorf 1979) 11–33
- Dumont Louis*, *From Mandeville to Marx: the Genesis and Triumph of Economic Ideology* (Chicago 1977)
- Dumoulin, Jérôme* and *Moisi, Dominique*, eds., *The Historian between the Ethnologist and the Futurologist* (Paris/Haag 1973)
- Dupont, Marie-Sylvie, Frijhoff, Willem* and *Muchembled, Robert*, *Prophètes et sociétaires dans les Pays-Bas XVIe–XVIIIe siècles* (Paris 1978)
- Ehmer, Josef*, *Rote Fahren-Blauer Montag*, in *D. Puls* ed., *Wahrnehmungsformen und Protestverhalten. Studien zur Lage der Unterschichten im 18. und 19. Jht.* (Frankfurt 1979) 143–73
- Elias, Norbert*, *Ueber den Prozess der Zivilisation 2 vols* (Basel, 1939, új kiad. Frankfurt 1969)
- id., *Die höfische Gesellschaft. Eine Untersuchung des Königtums und der höfischen Aristokratie* (Neuwied 1969)
- Evans-Pritchard, E.E.*, *Anthropology and History* (Manchester 1961)
- id., *Witchcraft, Oracles and Magic among the Azande* (Oxford new ed. 1976)
- Favret-Saada, Jeanne*, *Deadly Words: witchcraft in the Bocage* (Cambridge 1980)
- Febvre, Lucien*, *Le problème de l'incroyance au XVIe siècle: la religion de Rabelais* (Paris 1942)
- Fél Edit and Hofer, Tamás*, *Proper Peasants: Traditional Life in a Hungarian Village* (Chicago 1969)
- id., *Bäuerliche Denkweise in Wirtschaft und Haushalt* (Göttingen 1972)
- Flandrin, Jean-Louis*, *Families in Former Times: Kinship, Household and Sexuality* (Cambridge 1979)
- Fox, Robin*, *Kinship and Marriage* (Harmonsworth 1967)
- Frykman, Jonas*, *Horan i bondesamhället* (Lund 1977)
- id. and *Löfgren, Orvar*, *Den kultiverade människan* (Lund 1979)
- Gaunt, David*, *Pre-industrial Economy and Population Structure: the elements of variance in early modern Sweden*, *Scandinavian Journal of History* 1977, 183–210
- id., *Fran proletariat till arbetarklass* (Gävle 1981)
- Geertz, Clifford*, *Agricultural Involvement: the Process of Ecological Change in Indonesia* (Berkeley 1963)
- id., *The Interpretation of Cultures: selected essays* (N.Y. 1973)
- Genovese Eugene D.*, *Roll Jordan Roll: the World the Slaves Made* (N.Y. 1972)
- Gillis, John R.*, *Youth and History: Tradition and Change in European Age Relations: 1770-present* (N.Y. 1974)
- Ginzburg, Carlo*, *The Cheese and the Worms* (London 1980)
- id., *Die Benandanti: Feldkulte und Hexenwesen im 16. und 17. Jht.* (Frankfurt 1980)
- Goody, Jack*, *The Domestication of the Savage Mind* (Cambridge 1977)
- id., *Thirsk, Joan* and *Thompson, Edward P.*, eds., *Family and Inheritance: Rural Society in Western Europe 1200–1800* (Cambridge 1976)
- Griessinger, Andreas*, *Das symbolische Kapital der Ehre: Streikbewegungen und kollektives Bewusstsein deutscher Handwerksgelesen im 18. Jht.* (Frankfurt 1981)

- Gutman, Herbert*, *The Black Family in Slavery and Freedom 1750–1925* (N.Y. 1976)
- id., *Work, Culture and Society in Industrializing America* (N.Y. 1977)
- Hannerz, Ulf*, *Exploring the City: Inquiries Toward an Urban Anthropology* (N.Y. 1980)
- Hammel, Eugene A.*, *The Zadruga as process*, in *P. Laslett and R. Wall* eds., *Household and Family in Past Time* (Cambridge 1972)
- id., *Experimental History*, *Journal of Anthropological Research* 1979, 274–291
- Hannsen, Börje*, *Österlen: en studie över socialantropologiska sammanhang under 1600- och 1700-talen: sydöstran Skåne* (Ystad 1952)
- id., *Dimensions of Primary Group Structure in Sweden*, *Recherches sur la famille* vol 1 (Tübingen 1956) 115–156
- Hastrup, Kirsten*, *Classification and Demography in Medieval Iceland*, *Ethnos* 1979, 182–191
- id. and *Ovesen, Jan*, *Etnografisk grundbog* (Copenhagen 1980)
- Hausen, Karin*, *Family and Role Division: the Polarisation of Sexual Stereotypes in the 19th century – an Aspect of the Dissociation of Work and Family Life*, in *Richard J. Evans and W.R. Lee*, eds. *The German Family* (London 1981)
- Henningsen, Gustav*, *The Witches' Advocate: Basque Witchcraft and the Spanish Inquisition* (Reno, Nevada 1980)
- Hobsbawm, Eric J.*, *Primitive Rebels* (Manchester 1959)
- id., and *Rudé, George*, *Captain Swing* (London 1969)
- Hodne, Bjørn*, *Personahistoriske sagn. En studie i kildeverdi* (Oslo 1973)
- Hopkins, Keith*, *Brother-Sister Marriage in Roman Egypt*, *Comparative Studies in Society and History* 1980, 303–354
- Huizinga, Johan*, *Herfsttij der Middeleeuwen* (Haarlem 1919)
- Human Figurations: Essays for/Aufsätze für Norbert Elias*, *Amsterdams Sociologisch Tijdschrift* különszám 1977
- Humphreys, S.C.*, *Anthropology and the Greeks* (London 1978)
- Ilien, Albert, and Jeggle, Utz*, *Leben auf dem Dorf. Zur Sozialgeschichte des Dorfs und zur Sozialpsychologie seiner Bewohner* (Opladen 1978)
- Illich, Ivan*, *Shadow Work* (London 1981)
- Izard, Michel*, *Les Captifs royaux dans l'ancien Yatenga*, in *Claude Meillassoux* ed., *L'esclavage en Afrique précoloniale* (Paris 1975)
- Jacobeit, Wolfgang, and Mohrmann, Ute*, eds., *Kultur und Lebensweise des Proletariats. Kulturhistorische-volkskundliche Studien und Materialien* (Berlin DDR 1973)
- Jeggle, Utz*, *Kiebingen-ein Heimatsbuch. Zum Prozess der Zivilisation in einem schwäbischen Dorf* (Tübingen 1977)
- Jones, Gareth Steadman*, *Outcast London: a Study in the Relationship between Classes in Victorian Society* (London 1976)
- Kjellman, Gunilla*, *Bröllopsgavan: en etnologisk studie av gavoekonomi* (Lund 1979)
- Klapisch-Zuber Christiane*, *The Medieval Italian Mattinata*, *Journal of Family History* 1980, 2–27
- Krader, Lawrence*, *The Ethnological Notebooks of Karl Marx* (Assen 1972)

- Kriedte, Peter, Medick, Hans and Schlumbohm, Jürgen*, Industrialisierung vor der Industrialisierung. Gewerbliche Warenproduktion auf dem Land in der Formationsperiode des Kapitalismus (Göttingen 1977)
- Kuczynski, Jürgen*, Die Geschichte des Alltags des deutschen Volkes. 5 kötetre ter-vezve, 4 kötet megjelent (Berlin 1981)
- Ladurie, Emmanuel Le Roy*. Montaillou, village occitan de 1294 à 1324 (Paris 1975)
- id., Le Carnaval de Romans de la chandeleur au mercredi des cendres 1579–1580 (Paris 1979)
- Lamaison, Pierre*, Les stratégies matrimoniales dans un système complexe de parenté: Ribennes en Gevaudan 1650–1830, Annales ESC 1979, 721–743
- Laslett, Peter, and Wall, Richard*, eds., Household and Family in Past Time (Cambridge 1972)
- Le Goff, Jacques*, Time, Work and Culture in the Middle Ages (Chicago 1980)
- Lepenies, Wolf*, Probleme einer historischen Anthropologie. in R. Rürup ed., Historische Sozialwissenschaft (Göttingen 1977)
- Lévi-Strauss, Claude*, The Elementary Structures of Kinship (London 1969)
- id., Structural Anthropology (London 1968), eredetileg Paris 1958
- Lewis, I.M.*, ed., History and Social Anthropology (London 1968)
- Lunden, Kare*, Kjettarar. prestar og sagakvinner: om historie og historieproduksjon (Oslo 1980)
- Lüdtko Alf*, Arbeitsbeginn, Arbeitspausen, Arbeitsende, in G. Huck ed., Sozialgeschichte der Freizeit (Wuppertal 1980)
- Löfgren, Orvar*, Peasant Ecotypes: Problems in the Comparative Study of Ecological Adaptation, Ethnologia Scandinavica 1976, 100–115
- id. Historical Perspectives on Scandinavian Peasants, Annual Review of Anthropology 1980, 187–215
- Macfarlane, Alan*, Reconstructing Historical Communities (Cambridge 1977)
- id., The Origins of English Individualism (Oxford 1978)
- Mead, Margaret*, Anthropologist and Historian: Their Common Problems, American Quarterly 1951 (Spring)
- Medick, Hans*, Spinnstuben auf dem Dorf. Jugendliche Sexualkultur und Feierabendbrauch in der ländlichen Gesellschaft der frühen Neuzeit, in G. Huck ed., Sozialgeschichte der Freizeit (Wuppertal 1980) 19–50
- id. and Sabean, David, Family and Kinship, Material Interest and Emotion, Peasant Studies 8 (1979) 139–160
- Meillassoux, Claude*, Maidens, Meal and Money: Capitalism and the Domestic Community (Cambridge 1981)
- Mitterauer, Michael*, Gesindeehen in ländlichen Gebieten Kärntens – ein Sonderfall historischer Familienbildung; Grazer Forschung zur Wirtschafts- und Sozialgeschichte 3 (1978) 227–246
- Barrington-More, jr.*, Injustice: the Social Bases of Obedience and Revolt (N.Y. 1978)
- Muchembled, Robert*, Culture populaire et culture des élites dans la France moderne (XVe–XVIIe siècles) (Paris 1978)
- Netting, Robert McC*, The Ecological Approach in Cultural Study (Reading, Mass, 1972)

- id., Eine lange Ahnenreihe, Die Fortdauer von Patrilinearität über mehr als drei Jahrhunderte in einem schweizerischen Bergdorf, *Schweizerische Zeitschrift für Geschichte* 1979
- Niethammer, Lutz*, ed., *Wohnen im Wandel* (Wuppertal 1979)
- Pesez, Jean-Marie*, L'histoire de la culture matérielle, in *J. Le Goff* ed., *La nouvelle histoire* (Paris 1978) 98–130
- Phythian-Adams, Charles*, *The Desolation of a City* (Cambridge 1979)
- Plakans, Andrejs*, Identifying Kinfolk beyond the Household, *Journal of Family History* 1977, 3–27
- Polanyi Karl*, *The Great Transformation* (Boston 1957)
- Reddy William*, *The Textile Trade and the Language of the Crowd at Rouen 1752–1871, Past and Present* 74 (1977) 62–89
- id., *Skeins, Scales, Discounts, Steam and Other Objects of Crowd Justice in Early French Textile Mills, Comparative Studies in Society and History* 21 (1979) 204–13
- Redfield, Robert*, *The Little Community* (Chicago 1955)
- Rosaldo, Renato*, *Ilongot Headhunting 1883–1874: a Study in Society and History* (Stanford 1980)
- Sabean, David*, Aspects of Kinship Behavior and Property in Rural Western Europe Before 1800, in *J. Goody, J. Thirsk and E.P. Thompson* eds., *Family and Inheritance* (Cambridge 1976) 96–111
- Sahlins, Marshall*, *Stone Age Economics* (Chicago 1972)
- id., *Culture and Practical Reason* (Chicago 1978)
- Samuel, Raphael*, British Marxist Historians, *New Left Review* 120 (1980) 21–96
- Scharfe, Martin*, Die Religion des Volkes. Kleine Kultur- und Sozialgeschichte des Pietismus (Gütersloh 1980)
- Schivelbusch, Wolfgang*, *Geschichte der Eisenbahnreise: zur Industrialisierung von Raum und Zeit im 19. Jahrhundert* (München 1977)
- id., *Das Paradies, der Geschmack und die Vernunft. Eine Geschichte der Genussmittel* (München 1979)
- Schlumbohm, Jürgen*, Traditional collectivity and 'modern' individuality: some questions and suggestions for the historical study of socialization, *Social History* (1980) 71–104
- Scott, Joan Wallace*, *Glassworkers of Carmaux: French Craftsmen and Political Action in a 19th century city* (Cambridge, Mass. 1974)
- Segalen, Martine*, *Mari et femme dans la société paysanne* (Paris 1980)
- Sewell, William H., jr.*, *Work and Revolution in France: the Language of Labor from the Old Regime to 1848* (Cambridge 1980)
- Shorter, Edward*, *The Making of the Modern Family* (N.Y. 1975)
- Sider, Gerald*, *Christmas Mummings and the New Year in Outport Newfoundland, Past and Present* 1976, 102–125
- id., *The Ties that Bind: Culture and Agriculture, Property and Propriety in a Newfoundland Village Fishery, Social History* (1980) 1–40
- Sieder, Reinhard*, *Strukturprobleme der ländlichen Familie im 19. Jahrhundert, Zeitschrift für bayerische Landesgeschichte* 41 (1978) 173–217

- Sigaut François*, ed., *Les Réserves de grains à long terme* (Paris 1978)
- Smith, Richard M.*, *Kin and Neighbours in a Thirteenth Century Suffolk Community*, *Journal of Family History* 1979, 219–256
- Stocklund, Bjørne*, *Ecological Succession. Reflections on the Relations between Man and the Environment in Pre-industrial Denmark*, *Ethnologica Scandinavica* 1976, 59–84
- Stone, Lawrence*, *The Past and the Present* (London 1981)
- Sundt Eilert*, *On Marriage in Norway* ed. by *Michael Drake* (Cambridge 1980)
- Thomas, Keith*, *History and Anthropology, Past and Present* 24 (1963) 3–24
id., *Religion and the Decline of Magic* (London 1971)
- Thompson Edward, P.*, *Time, Work-Discipline and Industrial Capitalism, Past and Present* 1967
- id., *The Moral Economy of the English Crowd in the Eighteenth Century, Past and Present* 1971, 76–136
- id., *Rough music: le charivari anglais*, *Annales ESC* 1972, 285–310
- id., *Folklore, anthropology and social history*, *Indian Historical Review* 1978 és in *Studies in Labour History Pamphlet* (Brighton 1979)
- Thurnwald, Richard*, *Die menschliche Gesellschaft in ihren ethnosozologischen Grundlagen* 5 köt. (Berlin–Leipzig 1931–35)
- Tijdschrift voor sociale geschiedenis* 18 (1980) különszám *Historiserende antropologie in Nederland*
- Troels-Lund Troels F.*, *Daglig liv i Norden i det Sekstende Aarhundrede* 14 köt., (6. kiad. Copenhagen 1969, eredeti kiad. Copenhagen 1879–1901)
- Try, Hans*, *To kulturer – en stat: Norges historie 1850–1884* (Oslo 1979)
- Verdier, Yvonne*, *Façons de dire, façons de faire: la laveuse la couturière, la cuisinière* (Paris 1979)
- Veyne, Paul*, *La famille et l'amour sous le haut-empire Romain*, *Annales ESC* 1978, 35–63
- Vovelle Michel*, *Piété baroque et déchristianisation en Provence au XVIIIe siècle* (Paris 1973)
- id., *Les Métamorphoses de la Fête en Provence: de 1750 à 1820* (Paris 1976)
- Wachtel, Nathan*, *The Vision of the Vanquished* (Brighton 1977)
- Wachter, Kenneth W., Hammel, Eugene A. and Laslett, Peter*, *Statistical Studies of Historical Social Structure* (N.Y. 1979)
- Walter, R.G.*, *Signs of the Times: Clifford Geertz and the Historians*, *Social Research* 47 (1980) 537–556
- Wheaton, Robert*, *Family and Kinship in Western Europe: the Problem of the Joint Family Household*, *Journal of Interdisciplinary History* 1975, 601–28
- Wikman, K. Robert V.*, *Die Einleitung der Ehe. Eine vergleichende ethno-soziologische Untersuchung über die Vorstufe der Ehe in den Sitten des Schwedischen Volkstums* (Abo 1937)
- Zwahr, Hartmut*, *Zur Konstituierung des Proletariats als Klasse: Strukturuntersuchung des Leipziger Proletariats während der industriellen Revolution* (Berlin DDR 1978)

